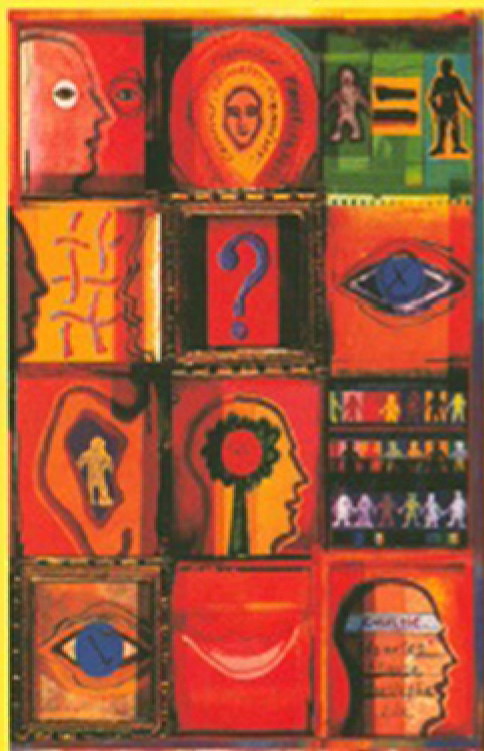
TÜRKİYE NÜFUS SAYIMLARINDA

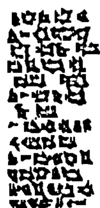
azınlıklar

FUAT DÜNDAR

Çiviyazıları / Mipra

2. BASKI

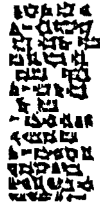

Çiviyazıları

Türkiye Nüfus Sayımlarında

Azınlıklar

Fuat Dündar

Çiviyazıları

Kitabın Özgün Adı:
Türkiye Nüfus Sayımlarında Azınlıklar

Yazar:
Fuat Dündar

Seri / Sıra No:
Çiviyazıları: 76 / Mjora: 24

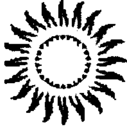
ISBN:
975-8086-77-4

Adres:
Sakız Sk. No: 6/9
Bahariye / Kadıköy - İstanbul
Tel : 0216 347 05 62 - 330 83 16 - 330 83 99
Faks : 0216 418 26 01
E-mail: civiyazilari@civiyazilari.com
www:civiyazilari.com

Kapak:
Özcan Sapan

Baskı/Tarih:
Birinci Baskı: Doz Yayınları Kasım 1999 / 1000 Adet
İkinci Baskı: Ağustos 2000 / 1000 Adet

Baskı:
Berdan Matbaası

Çiviyazıları **Mjora** dizisi, etnik kültürü çeşitli boyutlarıyla işleyen metinlere yer vermeyi, değişik etnik grupların tarihi, kültürü, dili, edebiyatı gibi konularda yayım yapmayı amaçlıyor. Azınlık kültürünün günlük yaşamda ürettiği değişik toplumsal, kültürel, ideolojik pratikleri takibe alıyor. Bu pratikleri daha iyi anlamayı, eleştirel bir irdelemeden geçirmeyi ve alternatif imkanlar önermeyi tasarlayan belge, anlatı, günce, tanıklık vb. metinler, Mjora dizisinde yer alacaktır. Bunun anlamı, olgu olarak ve sorun olarak bu coğrafyanın gerçekleriyle ilişkilenmenin kapısının aralanmasıdır. Niyetimiz, insansoyunun yarattığı çeşitli zenginliklerin yok olmadan belgelenmesi ve genel insanlık kültürüne aktarılmasını sağlamaktır.

Azınlıklar, Mjora dizimizin 23. kitabıdır. 1. baskısı Doz Yayınevi tarafından yapılmıştı. Çalışmayı, azınlık kültürleri ve bu kavramın bugün kazandığı işlerlik bakımından önemli olduğuna inanarak yeniden hazırladık.

Kitap, azınlık kültürleri üzerine yapılmış temel çalışmalardan biridir. Böyle bir çalışmayla yayınevimizi onurlandıran değerli dostumuz Fuat Dündar'a teşekkürü borç biliyoruz.

Artık nüfus sayımlarında soru şıklarından çıkarılan anadil bölümüne ilişkin cumhuriyetin ilk yıllarından yakın tarihe bir ışık tutan çalışma, dünden bugüne geri mi gidiyoruz sorusunu sorduruyor.

Halide, Güler, Ömer ve Anneme
Sevgileri ve emekleri için...

Fuat Dündar: 1971 doğumlu. İTÜ Petrol Mühendisliği'nden 1994'te mezun olduktan sonra aynı bölümde devam ettiği master eğitimini yarıda bırakarak İÜ İktisat Fakültesi Balkanlar, Ortadoğu ve Asya Gelişmeleri Ana Bilim Dalı'nda master eğitimine başladı. Şu an aynı bölümde, "İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskan Politikası (1913-1918)" adlı tez çalışmasını yürütmektedir.

ÖNSÖZ

Öncelikle, bu çalışmanın Türkiye'de yaşıyan azınlıkların nüfusu üzerine bir çalışma olmadığını belitmeliyim. Türkiye'de her 5 yılda bir yapılagelen nüfus sayımlarında azınlıklar nasıl bir yöntemle tesbit edildi? Hangi sorularla anadil ve din öğrenilmeye çalışıldı? Anadil eşittir etnik kimlik denilebilir mi? Derlenen istatistikler ne kadar güvenilirdir? Ve tüm bunlara rağmen elde edilen sayılara göre azınlıklar ne kadardır? Belirgin özellikleri nelerdir? İşte bu çalışma ile tüm bu sorulara cevap aranırken; dünyada, Osmanlıda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde nüfus sayımlarının amacı ve hangi politikalara veri tabanı oluşturduğu da ayrıca incelendi.

Araştırma, azınlıklarla ilgili verilerin resmi olarak açıklandığı 1927 ve 1965 arası yapılan 7 sayım sonucunu kapsamaktadır. Bu nedenle metin içinde sık sık kullanılan "son sayım" ile 1965 sayımı kastedildiğini peşinen belirteyim.

İki yıllık bir araştırmanın ürünü olan bu çalışma alanında ilk derli toplu ve yayımlanmış eser niteliğindedir. Ancak eksikliklerinin olduğunun da farkındayım. Tünele doğru tutulmuş bir el feneri olarak değerlendirdiğim bu çalışma daha kapsamlı araştırmalara zemin hazırlayacağına inanıyorum.

Başlangıç olduğu bilinciyle, araştırmada kullanılan ve önemli bulduğum verilere kitabın sonunda yer veriyorum Böylece hem araştırmanın şeffaflaşmasına katkıda bulunmak hemde yeni araştırma(cı)lar için bir toplu döküm sağlanmış oldu.

Bu çalışma sırasında desteklerini esirgemeyen dostlara bir kez daha teşekkür gerekiyor; Cezir Aktaş, Yakup Tekin, Mahmut Metin, Özgür Baki Demir... Metni iki kez inceleyip değerli görüş ve önerilerini aktaran Neşe Ozan ve Osman

Köker'e şükran borçluyum. Ailemin desteği olmasaydı, iki yıl boyunca bu çalışmayı sürdürme gücünü kendimde bulamazdım. Minnet duygularıyla Hatice Yılmazsoy'u, görünmez emeğini anmadan geçemeyeceğim.

Fuat Dündar

İstanbul, 1999 Kasım

İÇİNDEKİLER

Bölüm I

NÜFUS SAYIMLARI TARİHÇESİ

Dünyada nüfus sayımları

Nüfus sayımları çok eski tarihlere uzanmakla birlikte, günümüze dek biçim ve içerikte sürekli bir değişim yaşadı. Bu değişimin birçok zorunlu nedeni vardı; ekonomik, toplumsal, askeri vs. Bu araştırmanın kapsamına girmemekle beraber, kısaca dünyada ve Türkiye'de nüfus sayımlarının geçirdiği evrelere bir göz attıktan sonra, asıl konumuz olan nüfus sayımlarında azınlıkların durumunu ele alacağız.

Nüfus sayımı teriminin Latince karşılığı olan *census* kelimesi, bugün de çoğu ülkede aynen kullanılmaktadır.

İlk nüfus sayımı olarak İsrailoğullarının Sina Çölü'nde sayılmasından bahsedilir. Tevrat'ta yer alan bu sayım şu cümlelerle anlatılmıştır: "Musa, Rabbin ona buyurmuş olduğu gibi, Sina çölünde İsrail oğullarının sayımını yaptı."[1] Bu sayımda, 20 yaşın üstündeki ve eli silah tutan erkekler sayılmıştır. Kendilerinden olmayan, aralarına almak istemedikleri Levililer'i sayıma dahil etmemişlerdir.

Eldeki kayıtlara göre dünya tarihinin en eski medeniyetlerine

sahip Çin, Mısır ve Asur imparatorluklarında sayıma benzeyen bazı incelemeler ve yazımlar yapılmıştır.

Arkeolojik kazılar sonucu meydana çıkarılan en eski sayım belgeleri Mısır dönemine aittir. Mısır abidelerinde yer alan sayıma ilişkin yazılarda, Mısırlıların bilinçli ve düzenli yaptıkları sayımlarla nüfus hareketlerini takip ettiklerine dair bulgulara rastlanmıştır. Romalılar devrinde Mısır'da sayımlara devam edilmiştir. Her 14 yılda bir yapılan sayımlarda, Romalılara baş vergisi verecek mükellef sayısı tespit edilmişti. Tarihte ilk kez nüfus dairesi kurulmuş ve bu sayede iki sayım arası geçen sürede bile nüfus hareketleri (doğum, ölüm, göç vb.) takip edilmiştir.

Roma İmparatorluğu'nda, Çensorlük denilen bir müessese vardı. Bu müessese halkın nüfusunu, ahlakını kontrol eder ve vergi cetvellerinin tanzimini kolaylaştırırdı.

Düzenli sayımlara Yunan sitelerinde de rastlanırdı. MÖ 377 yılında yapılan bir sayımda, vatandaşlarla, vatandaşlık hukukuna haiz olmayanların sayısı tespit edilmişti.

Ortaçağda sayımlara devam edildi. Bu sayımlar da öncekiler gibi, genellikle düzensiz aralıklarla ve çoğunlukla tahmini usullerle yapılırdı.

Modern anlamda sayımlara son iki yüzyılda rastlanır. Modern sayımlardan kasıt; belirli bir mekanda, belirli bir günde, belirli zaman aralıklarında aile bültenleri (Quetelet) kullanılarak yapılan ve asıl amacı nüfusun miktarını saptamak olan sayımlardır.

Resmi olarak neticeleri elimizde olan.ilk nüfus sayımı; Fransa'nın, sömürgesi Quebeck'de (Kanada) 17. yüzyıl ortalarında yaptırdığı sayımdır. Sırasıyla 1742 yılında Almanya'da, 1748 yılında İsveç'te, 1769'da Dominik'te, 1787'de İspanya'da, 1790'da ABD'de, 1801'de İngiltere'de sayım yapılmıştır. Aile bültenleri kullanılmak suretiyle yapılan ilk bilimsel nüfus sayımı 1847'de Belçika'da gerçekleştirilmiştir.

ABD'de ilk nüfus sayımı 1787 tarihli bir kanuna istinaden 1790'da yapılmıştır. Birliği oluşturan eyaletlerin Temsilciler Meclisi'ne vereceği milletvekili sayısını tespit için yapılan ilk sayımdan sonra, günümüze kadar düzenli olarak her 10 yılda bir nüfus sayımı yapılmıştır.[2]

Günümüzde bütün modern ülkelerde her 5 ya da 10 yılda bir, benzer soruların sorulduğu sayımlar yapılmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda Nüfus Sayımları

Osmanlı İmparatorluğu'nda, 19. yüzyıla kadar, yalnızca nüfusun tespitini amaç edinmiş sayımlara rastlanmaz. Bu devire kadarki sayımlarda, nüfusun toprakla olan ilişkisi tespit edilirdi. Fetihlerden ve taht değişikliklerinden sonra - ortalama her 30 yılda bir- toprak yazımı yapılırdı. Fethedilen her bölgenin toprak ve insan profili çıkarılarak, ihtiyaca göre buralara nüfus iskân edilirdi. Bu toprak yazımlarında, her hanenin reisi ve bekâr oğulları kaydedilirdi.

İmparatorluk için bilinmesi gereken ilk şey, reayanın elinde bulunan toprak ve toprak ile reaya arasındaki ilişkiydi. Bunun için düzenli aralıklarla toprak ve nüfus yazımı yapmak gerekirdi. Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın sadrazamlığı

sırasında (1638-1643), Sultan İbrahim'e verdiği yazım ile ilgili bir layihada şu satırlar göze çarpmaktadır: "Tahrir, memleket yazımı demektir. Gayet lazımdır. Otuz yılda bir kerre tahrir-i memleket kanundur. Amma gayet müslüman ve dindar adamlar tayin olunup cümle mahsura bir uğruna tahrir lazımdır"[3]. Defterdar Sarı Mehmet Paşa da 30 yılda bir sayım yapılması gerektiğini Sultan'a iletir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, nüfusu tespit etmek amaçlı sayım girişimlerine 19. yüzyılda başlanmış, bazen de kısmi veya genel nüfus sayımları yapılmıştır. Toprak vesilesi olmadan Rumeli ve Anadolu'da yapılan ilk sayım 1831 sayımıdır.

1825 yılında yeniçeriliğin kaldırılmasından hemen sonra, kurulacak orduya asker bulmak için İstanbul'da nüfus sayımı yapılmış, ancak Rus savaşı patlak verdiğinden dolayı sayım diğer bölgelerde yapılamamıştı. Sayım ancak 1831 yılında yapılabilmiştir. Bazı araştırmacılar nüfus sayımı teriminin tanımı gereği, ülkenin belirli bir zamandaki bütün sakinlerini kapsaması gerektiğinden hareketle, bu sayımı da gerçek bir nüfus sayımı olarak değerlendirmezler ve Osmanlı'da hiçbir zaman gerçek bir nüfus sayımının yapılmadığını öne sürerler.[4]

Askeri ve mali kaygılarla 1844 yılında nüfus sayımı yapılmıştır. Bu sayımdan sonra askeri, mali ve idari reformlara gidilmiştir. Sayım sırasında askerlik çağındaki nüfusun tespiti gerektiği için, böyle kişilerin yanına gizliden "mim"[5] işareti konularak halk tedirgin edilmemeye çalışılmıştır.

1854 yılında, temettü vergisinin konulması üzerine, emlakla beraber nüfusun da sayılması gerektiği sayım nizamnamesine konulmasına rağmen, bu sayım da başarılı bir şekilde tamamlanamamıştır.

1856'da "Anadolu, Suriye ve Kürdistan'ın bir kısmına inhisar" eden bir sayım yapılmıştır.[6]

1831'den beri yapılan büyüklü küçüklü sayımların (özellikle önemli olan 1882, 1895 ve 1906 sayımlarının) hiçbirinin sonuçları bugüne dek resmi olarak açıklanmamıştır. Bununla beraber Devlet Salnameleri'nde ve yabancı devlet adamlarının kitaplarında Osmanlı'dan temin edilen sayım sonuçlarına rastlanmaktadır. Örneğin bunlardan biri olan 1844 sayımı sonucu, Osmanlı Devleti tarafından resmen açıklanamakla birlikte Fransız diplomat Ubicini'ye verilmiştir.[7] Ubicini de bu sonuçları kitabında yayınlamıştır.[8]

1870 yılında nüfus sayımı yapılması için irade-i seniye çıkarılmıştır. Yine devletin içinde bulunduğu iç sarsıntılar ve savaş koşulları dolayısıyla gerçekleştirilememiştir.[9] Savaştan sonra, askeri teşkilatta yapılan düzenlemeler, bir nüfus sayımını gerektirmiş ve bu hususta ilgili daireler arasında yapılan müzakereler, Şura-yı Devlet'e (Danıştay) iletilmiştir.

1874 yılında yine kısmi bir sayım yapılır. Osmanlı'nın Tuna vilayeti sınırları içinde yaptığı bu sayım başarıyla tamamlanmıştır.

1878 yılında nüfus sayımı yapılması için Nüfus Sicili Nizamnamesi'nin kabulü ile ilk defa nüfus kağıdı sistemine geçilmiştir.[10] Böylece sayımlar arası geçen yıllarda nüfusun

doğum, ölüm ve göç vakalarının düzenli olarak kayıtlarının tutulmasına başlanmıştır. Bu işlerle ilgili olarak Nüfus Müdürlüğü kurulmuştur.

1906 yılında yapılan nüfus sayımı 12 Temmuz 1902 tarihli "Nüfus Nizamnamesi"ne istinaden yapılmıştır. Bu nizamnamede, sayım için oluşturulacak komisyonlar, sayımın şekli ve sayımın sonuçlandırılmasında dikkat edilecek hususlar ayrıntılarıyla anlatılmıştır. Sayım için her kazanın Meclis-i İdare ve Belediye azasından birer kişi ile vilayet merkezlerinde nüfus nazırı, liva ve kazaların nüfus memurlarından bir kişi, redif-i zabitinden iki kişiden ibaret olan ve Riyaset-i Meclis-i İdare'den bir memur üyenin de ilavesiyle komisyonlar oluşturulmuştur. Ahalisi "muhtelit [karışık]" olan mahaller komisyonlarına birer kişi de, en çok nüfusa sahip gayrimüslim cemaatten ilave edilmiştir. Bu komisyonlar "kaza merkezlerinden başlayarak köyleri birer birer dolaşmışlar" ve "kazanın muhtarı, haham ve papazları huzurunda" nüfus sayımını icra etmişlerdir. Bunların onaylamadığı kâğıtların geçerli olmayacağı nizamnamede önemle belirtilmiştir.[11]

1908'den sonra toplanan Uluslararası İstatistik Kongresi'ne Osmanlı Hükümeti de iştirak etmiştir. Kongrede alınan kararlar gereği sayımlarda bazı soruların bulunması zaruriyeti karar altına alınmıştır. Osmanlı devleti de bundan böyle yapacağı sayımlarda uluslararası kıstaslara uygun davranma kararlılığını göstermiştir. Ancak Trablusgarp, Balkan ve Dünya savaşları nedeniyle bu kararların hayata geçebileceği bir sayım yapılamamıştır. Böylece, Türkiye Cumhuriyeti'nin yaptığı ilk sayım olan 1927 sayımına kadar yapılan Osmanlı sayımlarını, birer nüfus sayımı olarak değil, *nüfus yazımı*

olarak değerlendirmek gerekiyor.

Türkiye Cumhuriyeti'nde Nüfus Sayımları

Büyük savaş ve kayıplardan sonra kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk nüfus sayımı, cumhuriyetin ilanından 4 yıl sonra 1927 yılında yapılmıştır.

1926'da İstatistik Umum Müdürlüğü'nün kurulmasından bir yıl sonra ilk nüfus sayımı 28 Ekim 1927 tarihinde yapılır. Bu sayım, Osmanlı'dan bu yana yapılan ilk bilimsel sayım olma özelliğini taşımaktadır. Bu sayım ile Türkiye nüfusunun; yaş, cinsiyet, medeni hal, tahsil, anadil, din ve meslek itibariyle özellikleri tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlar 3 cilt halinde yayınlanmıştır.

1935 sayımından itibaren 1990 yılına kadar her 5 yılda bir sayımlara devam edilmiş. Yalnız 1940 sayımı %0.5 örnekleme ile yapılarak nüfusun özellikleri tespit edilmiştir.[12] Bu sayımlarda kullanılan soru kâğıdı ve soru tipleri, gerek biçim ve gerek içerik açısından değişmekle birlikte, sayım tekniği bugüne dek değişmemiştir. Bu teknik *de facto* (hazır-fiili) nüfusu tespit amacı güden bir sayım tekniğidir.

Türkiye'de yapılan nüfus sayımlarının genel özellikleri kısaca şöyle sıralanabilir; a) *De facto,* b) 5 yılda bir yapılması, c) 1 günde bitirilmesi ve sokağa çıkma yasağı konulması, d) Sayımın bir milli görev sayılması, e) Toplanan bilgilerin sonuçlarının kısa sürede alınacak şekilde sayımın yapılması.[13]

1976 yılında toplanan Yüksek İstatistik Şurası'nda, nüfus sayımlarının 1980'den sonra, her 10 yılda bir yapılması karar-

laştırılmıştır. Ancak 1990 yılından sonra bu karar hayata geçirilmeye çalışılmış ise de 1997 yılında -soruları dar kapsamlı tutulan- bir sayım yapılmıştır.

Diğer ülkelerde sene başlarında yapılan nüfus sayımlarının Türkiye'de tarla işlerinin bittiği, yaylalardan kışlık meskene dönüşün gerçekleştiği ekim ayının sonlarında yapılması kararlaştırılmıştır. İlk sayım 28 Ekim 1927 tarih'inde yapılırken diğer sayımlar sırasıyla, 20 Ekim 1935, 21 Ekim 1945, 22 Ekim 1950, 23 Ekim 1955, 23 Ekim 1960 ve 24 Ekim 1965'te gerçekleşmiştir. İlk sayım cuma günü yapılırken daha sonraki sayımlar ekimin 20-23'üne rastlayan pazar günlerinde yapılmıştır.

Nüfus Sayımlarının Hukuki Dayanağı

1926 yılından başlıyarak her sayım için özel olarak kanunlar çıkartılmıştır. Bu kanunlar, 1927 sayımı için 2 Haziran 1926 tarihli 893 sayılı kanun, 1935 için 29 Mayıs 1934 tarihli 2465 sayılı kanun, 1940 için 6 Temmuz 1939 tarihli 3700 sayılı kanun, 1945 için 10 Mayıs 1945 tarihli 4729 sayılı kanun, 1950 için 23 Mart 1950 tarihli 5622 sayılı kanun ile; genel sayımlar için kabul olunan 15 Nisan 1955 tarih ve 6534 sayılı "Sayımlar Kanunu" ile 1955 ve 1960 sayımları yapılmış ve 1962 yılından beri DİE Görev, Yetki ve Kuruluşu Hakkındaki Kanun (13 Haziran 1962 tarihli 53 sayılı) nüfus sayımlarının hukuki dayanağı olmuştur.

53 sayılı kanunla; "Enstitü'nün kişisel ve özel nitelikteki bilgileri resmi veya özel bir makama vermesi, açıklanması ya da yayımlanması" yasaklanmıştır.

Uluslararası İstatistik Komisyonunun ve BM İstatistik Komitesinin üye ülkelere tavsiye ettiği müşterek sorular arasında; anadil, anadilinden başka konuştuğu dili ve dini öğrenmeyi amaçlayan sorular, 1985 sayımlarına kadar yapılan sayımlarda yeralmıştır.[14]

Bölüm II

SAYIMLARDA "ÖTEKİ"

Sayıma sadece nüfusun miktarının değil, niteliklerinin de öğrenilmek istendiği durumlarda başvurulmuştur. Nüfusun etnik ve dinsel özelliklerini bilmek, homojen olmayan toplumların başta gelen ihtiyacıydı. Bu konu aynı zamanda iktidarın özelliği ile de yakından ilişkiliydi.

Geçmişten beri iktidar sayımlara hep ideolojisini taşımıştır. Köleci imparatorluklar köle ve özgür yurttaşların sayısını; dine dayanan imparatorluklar dinsel farklılıkları tesbit etmeyi amaçlayan, etnik esasa dayalı ulus devletler ise, anadile dayalı ve çok amaçlı sayımlar yapmışlardır.

Günümüze gelene dek sayımlarda "öteki'nin nasıl algılandığına ve kategorilendiğine kısaca bir baktıktan sonra günümüz nüfus sayımlarında "anadil ve din" tespitine geçeceğiz.

Dünya Sayımlarında "Öteki"

Avrupa'da yaygınlaşan sayımların ardından, deniz aşırı sömürgelerde de nüfus sayımları yapılmaya başlanmıştır. Sömürge topraklara sahip Hollanda, İngiltere, Portekiz gibi

ülkeler, kendi anavatanlarında yaptıkları sayımların bir uzantısı olarak, deniz aşırı sömürgelerinde de farklı biçim ve içerikte sayımlara girişmişler. Sömürgelerde yapılan bu sayımlarda, Avrupalının kendisinden farklı olanları nasıl kaydettiği ve sayım sonuçlarını nasıl tasnif ettiği sorusuna verilecek cevap içinde; Batılı zihniyetin Doğu'yu algılayışının izlerini de görürüz. Oryantalist bir bakışın hâkim olduğu bu sayımlarda, ne tür sorular sorulduğu ve tasnif sırasında, yerel halkı nasıl gruplara ayırdıkları Batılı zihniyeti gözler önüne sermektedir. Yerel halkın konuştuğu dil ve bağlı olduğu dinlerin öğrenilmek istenmesi ve sonuçların tasnif yöntemi, Batı uygarlığının Doğu'daki bir izdüşümüydü. Özellikle İngiltere, Hollanda, Fransa gibi ülkelerin sömürgelerinde yaptığı sayımlarda bu zihniyeti apaçık görürürüz.

Britanya, sömürgesi olan Hindistan'da; 1881'den itibaren her 10 senede bir düzenli nüfus sayımı yapmıştır. Bu sayımlarda her bireyin cinsiyet, yaş, medeni hal gibi niteliklerinin yanı sıra, yerel lisanları da öğrenilmek istenmiştir. Lehçelerine kadar ayrıştırılan Hintçe'nin yanı sıra nüfusun İngilizce bilme düzeyi de sorulmuştur.[15]

Hollandalılar kendi sömürgelerinde yaptıkları sayımlarda her etnik grup için farklı renkte kâğıtlar kullanmıştır. Sayım bültenleri yerliler için beyaz, Çinliler için mavi, diğer Asya halkı (Arap, Hint vs) için sarı ve Avrupalılar için gülpembe renginde düzenlenmişti. Yerlilere sorulan sorular ile; "mahalli dili ve Hollanda diline nazaran bilgi derecesi ve dinleri"[16] öğrenilmek istenmiştir.

Batılı devletlerin yabancı topraklarda yaptıkları sayımlara

yerli halk bazı bölgelerde tepki göstermiş ve yer yer ayaklanmaya varacak derecede engeller çıkarmışlardır. Çünkü; belirsizlik iktidarın keyfi uygulamalarından uzaklaşmak demekti. Kayıtlı olmak aynı zamanda; vergi ve askerlik gibi, kendilerinin olmayan iktidara hizmet vermek anlamına geliyordu. Bu yüzden sömürgeciler, yaptıkları sayımlarda, amacın vergi toplamak ve askere almak olmadığını, yerli halkın yararı için sayım yaptıkları propagandasına başvuruyorlardı. Britanya Malezyası ve Hindistanı, Fransız Hindiçini ve Hollanda Hindistanı hep bu zorlu sayımlara sahne olmuştur. En olaylı nüfus sayımı, 1926 yılında Kenya'da yapılanıdır. Bu sayımda Kenyalı'lar, eşlerinin, çocuklarının ve hayvanlarının sayılmasının kendilerine bir uğursuzluk getireceğine inandıkları için kanlı direnişler sergilemişlerdir.[17]

Sayımlarda, farklı kimliklerin (iktidar olan ve sayımı yapanlardan farklı) nasıl kategorilendiklerine diğer bir örnek ABD'dir. ABD'deki ilk sayımda nüfus, "serbest olanlar" ve "serbest olmayanlar" diye tasnif edilmiş. Müteakip sayımda, "beyazlar" ve "beyaz olmayanlar" diye tasnif edilmiş. Daha sonraki sayımlarda, beyazlar cinsiyetine göre ayrıca belirtilmiştir.[18]

Osmanlı Sayımlarında "Öteki"

Osmanlı devleti, 1831 sayımında müslim, gayrimüslim, Yahudi, Fellah ve Çingeneleri ayrı ayrı tasnif etmiştir. Sayımlarda, yörük ve aşiretler de ayrıca belirtilmiştir.[19] Fellah ve Çingeneler hangi dinden olursa olsun aynı deftere kaydedilmişlerdir.

Osmanlı sayımlarında en büyük zorluk aşiret ve yörüklerin sayımıydı. Genellikle aşiret ve yörüklerin sayısı reaya genel tasnifinin sonunda verilirdi. Bazı sancakların sayımında da aşiret ve cemaatlerin ismi zikredilerek verilmiştir.[20]

McCharty'e göre 1878 öncesi nüfus istatistikleri çoğunlukla müslim-gayrimüslim; Müslüman-Hıristiyan-Yahudi toplumlarını ayırt etmektedir. McCharty, 1914 sayımının ise 22 dinsel ve dilsel grup gösterdiğini tespit etmiştir.[21]

İttihat Terakki'nin Osmanlı İmparatorluğu içinde iktidarı ele geçirmesinden sonra, nüfus sayımlarında Müslümanların etnik kimlikleri de tespit edilmeye başlanır. Bu ihtiyaç hem büyük devletlerin dayatmasından, hem de Müslüman ırkların bir ulus devlet için isyanlara başlamasından kaynaklanıyordu. Yüzyıllarca İslam toplumu olarak Osmanlı idaresinde "daha" ayrıcalıklı yaşayan Arnavutlar, Araplar, Kürtler isyan bayrağını açmışlardı. Bunların temsilcileri toplanan uluslararası kongrelere halkları adına projeler sunuyorlardı. Osmanlı sayımlarında son döneme dek müslim ve gayrimüslim (mezhepleri ile beraber) sayılırken, artık müslim ırkları da öğrenme ve tasnif etme çabasına girişilir. Ancak "vaktiyle nüfus kaydında Türk ve Kürd anasırı tefrik idilmeyerek müslim hanesi altında gösterilmiş"[22] olmakla birlikte, bundan böyle Müslümanların tek tek aidiyetleri tablo halinde düzenlenerek devletin bilgisi dahiline alınmıştır. I. Dünya Savaşı ve sonrası, merkezden taşraya gönderilen nüfus sayım kâğıtlarında; müslimlerin cins ve mezhebi şu şekilde gruplandırılarak öğrenilmek istenmiştir; Türk, Kürd, Arab, Çerkez, Lezgi, Çeçen, Asetin, Abaza, Arnavud, Boşnak ve sair ırklar.[23] Ama elde edilen bu veriler, kamuoyuna açıklanan

nüfus tablolarında tek bir çatı altında verilmişlerdir.

I. Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında, resmi sayımlar dışında, birçok gayrı resmi sayım yapılıyordu. Düşmandan ele geçirilen yerlerde ilk yapılan şey nüfus sayımı olurdu. Balkan ülkeleri ile 1913-14 yıllarında yapılan mübadele sonrası da sayım yapılmıştır. Osmanlı savaştan yenik çıkınca, galip devletlerin Osmanlıyı bölme ve parçalama girişimleri için öne sürdükleri etnik dağılımlara karşılık, Osmanlı devleti de tüm vilayetlerdeki gayrimüslim ahalinin kavmiyet ve mezheplerini gösteren etnografik haritalar hazırladı. Güdülen amaçlar, nüfus tablolarının detaylarını belirleyecektir. Her bir taraf önem verdiği aidiyetleri öne çıkarıyordu. Osmanlılar gayrimüslimlerin -Hıristiyanların- mezheplerini belirlerken, yabancılar da Osmanlı toplumunu oluşturan Müslümanları etnik kökenlerine kadar tasnif ediyorlardı.

Osmanlı sayımlarından ilki olan 1831 sayımında nüfus; Müslim, Reaya, Kıpti, Yahudi ve Ermeni olarak 5 ayrı grupta tasnif edilmiş. 1881/82-1893 sayımlarında bu sayı artarak 11 ayrı grup tasnif edilmiştir: Müslim, Rum, Ermeni, Bulgar, Katolik, Yahudi, Protestan, Latin, Süryani (Syriacs), gayrimüslim Kıpti ve yabancı ülke vatandaşları. 1897 nüfus istatistiklerinde Asuriler (Syriacs) ikiye ayrılarak Keldani ve Kadim Süryani (old Syrians) ve Maruniler eklenerek 13 grup tasnif edilmiş. 1906/7 sayımında tespit edilen grup sayısı 19'a çıkmış; Müslim, Kazak, Rum, Ermeni, Yahudi, Bulgar, Rum Katolik, Ermeni Katolik, Protestan, Latin, Maruni, Süryani, Keldani, Wallachians, Yakubi, Samaritans, Yezidi, Çingene ve yabancı ülke vatandaşları. 1914 sayım sonuçlarında ise 22 dinsel ve dilsel grup tasnif edilmiş, yabancı ülke vatandaşlarına

yer verilmezken Nasturi, Dürzi, Sırp, Kadim Süryani dahil edilmiştir.[24]

Bu sebeplerle tarafların sunduğu sayımları değerlendirmeden önce; savaş öncesi, savaş sonrası dalgalanmaları ve her şeyden önemlisi propagandif işlevini göz önüne almak gerekir.[25]

Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüz Cumhuriyet idaresine geçişte "öteki"nin nüfus sayımlarında nasıl değiştiğini daha yakından görebiliriz. İslami fütuhatın egemen olduğu dönemlerde yapılan toprak yazımlarında gayrimüslim ve müslim ayrımı temel alınmış iken, Osmanlı'nın son yılları ve ulus devletin kuruluşu ile birlikte anadil (etnik aidiyet) temel ayrım noktası olur. Sayım sorularının içeriği ve sayımların tasnifinde gözetilen hususlar bu çerçevede belirlenir.

Sayımlarda Anadilin Yer Alması

1648 Westfalya Anlaşması ile Avrupa'da imparatorluklar çağının kapanıp yerini ulus-devlet çağına bırakmasıyla, sayımların "öteki" ile ilgili kısmında önemli değişiklikler olmaya başlar. Avrupa'da sayıca artan devletler, nüfus sayımlarına daha büyük bir önemle eğilmeye başlarlar.

Almanya'da 1742 yılında yapılan sayımla beraber diğer ülkelerde de nüfus sayımlarına ilgi artar. 1853'ten itibaren Avrupa'nın muhtelif ülkelerinde sayım kongreleri kurulmaya başlanır. Bu kongrelere her ülkeden gelen katılımcılar, istatistiğin genel konularının yanı sıra, nüfus sayımları meselesine de önemle eğilirler. Nüfus sayımları ekseninde yürütülen tartışmalarda ortak bir zemin yaratılmaya çalışılır. En sorunlu

kısım da, sayımlarda milliyeti belirleyen sorular üzerine idi. Bu kongrelerin bir araya gelmesinde en büyük pay sahibi aşağıda açıklanacağı gibi; milliyetlerin dağılımını verecek "anadil" sorularıydı. Bu konuda yürütülen tartışmalar, nüfus sayımlarının bir disiplin kazanmasını ve her ülke sayımlarında sorulması gereken asgari soruların belirlenmesini beraberinde getirmiştir. Kongrenin çeşitli ülke istatistikçilerine sayımlarda sorulmasını tavsiye ettiği sorular içinde; din, anadil ve ulusu tespit etmeye yarayan sorular vardı.

I. Uluslararası İstatistik Kongresi (1853), nüfus sayımlarında "konuşma dili" üzerine bir soruya yer verilip verilemeyeceğini tartışır. 1860 yılındaki II. kongrede, bu sorunun konulmasının, her devletin kendi tercihine bırakılması yönünde bir karar alınır. Ancak 1873 yılında Petersburg'da toplanan kongre, bundan böyle dil üzerine bir sorunun sayımlarda yer almasının önemini vurgulayarak, dilin "Milliyetin hiç değilse nesnel anlamda sayıya vurulup grafiğe dönüştürülecek biricik boyutu" olmasını gerekçe gösterir.[26]

Alman Habsburg Hanedanı istatistikçileri, 1873 kararını esneterek, annelerinden ilk öğrendikleri dili değil, "aile dili"ni, yani farklı olabilecek, evde genellikle konuşulan dili sorarak, dilsel asimilasyon için alan bırakmaya çalışmışlardı.[27]

Kongre sonrası nüfus sayımlarının işlevi daha bir farklılaşmıştır. Artık sayımlar, ulusların çoğunluk olduklarını kanıtlamalarının bir aracı haline dönüşürken; komşu devletlerdeki sayım sonuçları da (soydaşların sayısı ileri sürülerek) yayılma ve fetih gerekçesi olarak gösterilmeye başlanır. Zaten 19. yüzyıl ve sonrası, devletlerin ve devletsiz

ulusların dilsel gerekçelerle toprak iddialarında bulunduğu yüzyıl olmuştur.

Anadil ve Etnik Kimlik Arasındaki Bağ

İstatistik kongrelerinde alınan karar uyarınca, asgari sorulması gereken sorular içinde, milliyet, din ve anadili belirlemeye yarayan sorular bulunur. Bu sorular ülkeden ülkeye değişen anlamlar yüklenerek sorulmuştur. Türkiye'de olduğu gibi bazı ülkelerde "milliyeti nedir?" sorusuna yer verilmez, bunun yerine "tabiyeti nedir?" gibi sorularla ikame edilmeye çalışılır. Anadil sorusu birçok ülkede "konuşma dili"ni tespit amacına dönüşmüş, bu sorunun da özü değiştirilmiştir. Rusya ve Kanada gibi milliyet ve anadil sorusunun bir arada sorulduğu ülkelerde "anadil ve milliyet" arasındaki ilişkinin derecesi de görülür. Bunlardan birkaç çarpıcı örnek aşağıdaki paragraflarda gösterilecektir.

Örneğin; 1971'de Kanada'da yapılan bir nüfus sayımında, Polonya kökenli olduğunu söyleyen 315 bin kişiden yalnızca 135 bin kişi anadilinin Lehçe olduğunu belirtirken, bunlardan yalnızca 70 bininin evinde fiilen Lehçe konuşulduğu gözlenmiştir .[28]

Anadil ve milliyet arasındaki ilişkiye tersten bir örnek Sovyetler Birliği nüfus sayımlarıdır. Bu sayımlarda, Türkiye'den farklı olarak, anadili yanı sıra milliyetleri de sorulduğundan bir kıyaslama yapmak mümkün olmuştur. Sovyetler Birliği'nin Kuzey Kafkasya'da yaptığı nüfus sayımlarında, milliyet ve anadil arasındaki ilişki, yeni bakışlar kazanabileceğimiz bir özellik taşıyor. Milliyetlerini Megrel

olarak belirtmeyip, anadilini Megrelce olarak belirten 40 bin kişi bulunurken, milliyetlerini Tat veya Dağ Yahudisi olarak belirtmeyen ancak anadilini Tatça olarak bildiren 31.400 kişi olduğu tespit edilmişti.[29]

Bir örnek de Türkiye'den vereceğiz. Türkiye Cumhuriyeti devletinin iki ayrı kurumunun yaptığı sayımları karşılaştıracağız. İskan-ı Aşairin Muhacirin Müdüriyeti Umumiyesi ve Devlet İstatistik Teşkilatı 1927 yılı içinde sadece 7 aylık bir arayla biri gayrı resmi, diğeri de resmi olarak ayrı ayrı sayım yapıyorlar. İskan-ı Aşairin Muhacirin Müdüriyeti Umumiyesi tarafından yapılan gayrı resmi sayımda Ankara Polatlı ilçesinin köylerindeki kavimlerin tek tek sayısı saptanır. 7 ay sonra, o günün Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından Türkiye'nin ilk genel nüfus sayımı olan 1927 sayımı yapılır. Gayrı resmi sayımda etnik kimlikler isim isim belirlenmiş iken, nüfus sayımlarında ise "anadil"ler belirlenir. Bu iki farklı kıstaslara göre Polatlı köylerindeki milliyetlerin mevcuduna bakalım:

23 Mart 1927 yılında İskan-ı Aşairin Muhacirin Müdüriyeti Umumiyesi'nin Polatlı'nın köylerinde yaptığı nüfus sayımına göre; 2.557 kişinin Tatar, 12 kişinin Müslim Kıpti, 62 kişinin Alevi, 312 kişinin Boşnak ve 742 kişinin de Kürt olduğu belirlenir.[30] Yedi ay sonra Ekim ayında yapılan resmi nüfus sayımına göre, 560 kişinin Kürtçe, 3 kişinin Arnavutça ve 9 kişinin Bulgarca ve 9 kişinin meçhul dil konuştuğu tespit edilir. Bu sayıma Polatlı ilçe merkezi de dahildir. Görüldüğü gibi devletin Kürt saydığı 742 kişiden 560 kişi anadilinin Kürtçe olduğunu beyan etmiş iken 2.557 Tatar olmasına rağmen resmi sayımda tek bir Tatarca kaydına rastlamıyoruz.

Aynı şey Boşnaklar için de geçerli, gayrı resmi sayımda 312 Boşnak olmasına rağmen resmi sayımda hiç Boşnak çıkmamıştır. Mart ve Ekim ayları arasında Polatlı'nın mülki sınırlarında bir değişiklik yapılmadığını ayrıca belirtelim. Gayrı resmi sayımda, sadece Polatlı ilçesine bağlı köyler sayıldığı için toplam 14.523 kişi tespit edilmişti. Resmi sayımına merkez ilçe nüfusu da dahil olup Polatlı nüfusu 16.557 kişi olarak belirlenmişti. Yani gayrı resmi sayımda merkez ilçe de dahil edilmiş olsaydı rakamların daha da artması beklenebilirdi. (bkz. Ek.1)

Bir Propaganda Aracı Olarak Osmanlı Sayımları

1831'den sonraki tüm sayımlar, imparatorluğun topraklarını savunma mücadelesinin bir parçası olmuştur.

Osmanlı'da ilk nüfus sayımı askeri, mali ve idari kaygılardan daha çok bir iddiayı, Yunanlıların çoğunluk olduğu iddiasını çürütmek gayesiyle yapılır. 1831'de II. Mahmud'un padişahlığı döneminde yapılan bu sayım; tarihçi Cevdet Paşa'nın tabiriyle, "Rum-Yunan iddialarının hakikate olan mesafesinin tespiti itibariyle zarurileştiği"nden dolayı yapılmıştır.[31]

1831 yılına kadar, Osmanlı toprak yazımları daha çok ekonomik kaygılarla, reayanın toprakla ilişkisini öğrenme amacıyla yapılmıştı. Ulus-devlet çağı ile birlikte Osmanlı'yı oluşturan, özellikle gayrimüslim toplumların, imparatorluktan kopup bağımsızlık mücadelesine girişmesiyle, sayımların işlevi bununla sınırlanır. Tabii ki sayımların ekonomik, askeri yararları da gözetiliyordu. Ancak idari reformların ve ıslahat-

ların öncesine rastlayan bu sayımların asıl işlevi gayrimüslim-müslim oranına göre mahalli idarelerin oluşturulması yolunda veri tabanı yaratmış olmasıdır.

1831 ıslahatçı padişahlardan II. Mahmud'un devrine, 1844 sayımı da Gülhane Hattı Hümayunu için büyük gayretler sarfedildiği bir döneme isabet eder.[32]

Daha sonraki 1864 sayımında, büyük devletlerin baskısıyla çıkarılan Vilayetler Kanunu uyarınca yerel iktidarlarda azınlıkların temsil oranı için, Avrupa topraklarındaki hemen her vilayette bazen kaza düzeyine kadar inen ayrıntılı sayım, gözlem ve tahminler yapıldı. Nüfusun coğrafi ve dini dağılımı tespit edilmeye çalışıldı.[33]

Panslav politikalar izleyen Rusya'nın, Osmanlı'nın duraklama ve gerilemesine sebeb olan saldırılarıyla birlikte, Hıristiyan topluluklar -ulus devlet furyasının da etkisiyle- Osmanlı'dan kopma mücadelesine başlarlar. Ruslarla bir yüzyıl boyunca yürütülen bu savaşlar bir anlamda demografi mücadelesini de içermiştir. Taraflardan biri ele geçirdiği topraklara hemen kendi nüfusunu yerleştirerek çoğunluk sağlamak istemiştir. Savaş sadece meydanda olmamış, nüfus ve nüfuz mücadelesi cephe savaşı ile atbaşı gitmiştir.

Yunanistan'ın bağımsızlık mücadelesinde en büyük argümanlardan biri -talep ettiği topraklarda- "çoğunluk oldukları" iddiasıydı. Yunanistan'ın bağımsızlığını 1829'da kazanmasından sonra Osmanlı devleti, nüfus sayımlarına daha önemle eğilmiştir.

Türk toprakları üzerinde hak iddia etmek için en sağlam

hukuki temel, nüfus çoğunluğunun kendilerinde olduğunu ispat etmekti. Osmanlı'nın devlet olanakları ile yaygın ve geniş bir alanda yaptığı sayımlara karşın, Bulgar Eksarhlığı ve Rum Patrikliği'nin kilise kayıtlarına dayanarak öne sürdükleri istatistikler vardı. Özellikle Makedonya üzerine Osmanlı ile birlikte Bulgar ve Rum tarafı ayrı ayrı nüfus listeleri yayımlayarak nüfusun çoğunluğunun kendilerinde olduğunu iddia etmişlerdi.[34]

Osmanlı İmparatorluğu'nun yaptığı resmi sayımların yanı sıra, hıristiyanlar da kilise defterlerine dayanarak[35] çeşitli rakamlar ileri sürmüşlerdir. Bu kilise kayıtları savaş sırasında ve sonrasında silahtan ve bakımsızlıktan dolayı tahrip olmuşlardır. Bu kiliselerde araştırma yapan "yetkililere göre [Anadolu'da] gayrimüslimlerin nisbetinin %44'e kadar çıktığı"[36] tespit edilmişti.

Osmanlı nüfusuna ilişkin öne sürülen istatistikleri üç gruba ayırabiliriz; Osmanlı resmi kaynakları, patrikhane kayıtları ve Batılı kaynaklar. Batılı kaynaklar içinde Fransızların Sarı Kitap'ı (1897) ve bunun dayandığı Vital Cuinet'in eseri (1892) en bilinen yabancı istatistiksel kaynaklardır. Patrikhane kayıtları her dinsel cemaatin kendi kilise verilerine dayandırılıyordu. Bu patrikhanelerden en önemlisi Ermeni ve Rum Patrikhaneleri idi. Ermeni Patrikhanesi 1878-1912 yılları arası 6 adet nüfus istatistiği yayınlamıştır.[37] Rumların çeşitli zamanlarda ileri sürdüğü istatistikler "bütünüyle 1912 yılında Rum Patrikhanesi tarafından yapılan istatistiğe" dayanıyordu.[38]

Osmanlı'nın 20. yüzyıl başlarından itibaren ileri sürdüğü

nüfus istatistiklerinin hemen hepsinin 1321 (M.1906) senesinde yapılan tahrire dayandığı Sicil-i Nüfus İdaresi'nin Dahiliye Nezareti'ne yazdığı bir mukaddemede belirtilir. Bu mukaddemeye göre kaza nüfus memurları her üç ayda bir doğum ve ölümleri kaydetikleri cetvelleri vilayet nüfus idareleri vasıtasıyla genel müdürlüğe gönderirlerdi. 1906 sayımı sonuç defterlerine bunlar işlenerek "bu suretle Memalik-i Osmaniye'nin her sene nihayetinde bir hal-i nüfus istatistik (etatde population) vücuda" getirilmekteydi. Yani, 1321 senesi zarfında yapılan sayım üzerine nüfus hareketleri (doğum, ölüm, göç vb.) eklenmek suretiyle 1915 senesi nüfus bilançoları oluşturulmuştur.[39]

Hazırlanan nüfus istatistikleri, Osmanlı'nın paylaşımının yapıldığı uluslararası kongrelere sunuluyordu. Örneğin; Ermeni Patrikliği Berlin Kongresi'ne verdiği bir projede, Erzurum ve Van illeriyle Diyarbakır illerinin kuzey kısmında 1 milyon 330 bin Ermeni ve 790 bin Müslüman nüfus yaşadığını öne sürer ve bu sebeple, buranın müstakil bir eyalet haline getirilerek bir Ermeni vali tayin edilmesini ister.[40]

II. Abdülhamid döneminde, 6 vilayette Ermenilerin çoğunluğu oluşturduğu iddiasıyla, ıslahat yapılmasını dayatan İngiltere'nin başını çektiği Batılı ülkelere, her iki taraf kendi iddalarını destekleyen nüfus istatistikleri sunmuşlar. Ancak, İngiltere, Osmanlı yönetiminin rakamlarına güvenmediği, Ermenilerin sunduğu rakamların ise mübalağalı olduğu gerekçesiyle, Osmanlı'dan yeni bir nüfus sayımı yapılmasını ister.[41]

Ermeni sorununda, deyim yerindeyse, tam bir nüfus sayım savaşları yaşanmıştır. Ermeniler kiliselerinin verilerine dayanarak 6 vilayette çoğunluğun kendilerinde olduğunu söylerken, Osmanlı devleti de kendi yaptığı sayımları kanıt göstererek çoğunluğu Müslümanların oluşturduğunu söylemekteydi. Örneğin Van ili için İstanbul Ermeni Patrikliği 185 bin Ermeni, 47 bin Müslüman var derken, Osmanlı ise 313 bin Müslüman 130 bin Ermeni olduğunu iddia etmekteydi. Paris Barış konferansı Anadolu'daki çeşitli etnik grupların sayılarıyla aşırı ilgilendiği için, Ermeni Patrikliği Erzurum vilayetinde 403 bin Müslüman olduğunu iddia etmiş Türk tarafı ise tam 2 katı rakam ileri sürmüştür.[42]

12 Şubat 1919'da Osmanlı Hükümeti tarafından İstanbul'daki İngiltere, Fransa, İtalya ve ABD başkomiserlerine verilen bir muhtırada; Aydın, Bursa, Edirne ve İstanbul vilayetlerinde hiçbir zaman Wilson Prensiplerinin uygulanamayacağı, bu illerin "esaslı bir şekilde Türk oldukları" dile getirilirken, "Vilayet-i Şarkiyye, birbirleriyle sımsıkı birleşmiş ve karışmış olan Türk ve Kürtlerden meydana gelmiş İslam ahalisi olduğu" belirtilerek bu bölgelerde büyük çoğunluğu Müslümanların teşkil ettiği vurgulanmıştır.[43]

Aynı karşılıklı sayımlar ve iddialar, Yunan savaşlarında da görülmüştür. Osmanlı, 1917'de Ege'de Rum hicretinin tamamlanmasından sonra bir sayım yaptırır. Celal Bayar, yapılacak bu sayımın "başarılmış olanın değerini" ortaya koyacak "şey" olduğunu belirterek: "Fakat bizim için büyük merak, Ege kıyı şeridi üzerinde ne kadar Rum kaldığını resmen tespit etmekti. Asker sivil makamların elbirliği yaparak yaptıkları sayımda İttihat ve Terakki'nin nahiye ve köylere

kadar yaygın teşkilatı da katıldı. Neticeler alındıkça, çetin bir savaşın sonucunun alınmasının haz veya endişelerini hissediyorduk. Arzusu üzerine Talat Paşa'ya özel malumat veriyordum. Bir tek cümle ile ifade etmek gerekirse netice mükemmeldi."[44]

Türkiye Cumhuriyeti'nde İlk Sayım ve Sivil Seferberlik

Uzun yıllardır sayım yapılmamıştı. Savaşlar ve ahali mübadelesi sonrası "Cumhuriyet sınırları içinde bulunanlar hakkında" detaylı bilgilere ihtiyaç vardı. Dönemin Başbakanı İsmet İnönü bu ihtiyacı, 11 Mayıs 1926'da yayımladığı başbakanlık bildirisinde şöyle dile getiriyordu; "Bizde mevcut olmayan vasaiti yalnız umumi bir tahrir-i nüfus temin edebilir" diyerek yapılacak sayımın, merak edilen nüfusun tespiti yanı sıra işin siyasi yönünü meydana çıkaran "ırk ve menşe-i din ve mezhep nokta-i nazarından suret-i tevziini[artış] anlamak için her mahallin bütün ahalisini usulü dairesinde tadada mecburiyet hasıl ol[ur]"[45].

İlk nüfus sayımı ile "Türk vatanının her yerinde ne kadar Türk bulunduğu kati olarak" anlaşılacaktı.

Uluslararası İstatistik Kongresi ve Birleşmiş Milletler İstatistik Komitesi'nin, her ülkenin yaptığı sayımlarda yer alması gerektiğini tavsiye ettiği müşterek sorular; "Anadili nedir?, "Anadilinden başka konuştuğu dili nedir?" ve "Dini nedir?" sorularıdır.[46] Bu karara uyan Devlet İstatistik Enstitüsü, 1985'e kadar yapılan sayımlarda bu sorulara yer vermiştir. Önerilen diğer bir soru da "Milliyetiniz nedir?" olup, Türkiye

sayımlarında bu soru "Tabiyetiniz nedir?" şeklinde sorulmuştur.

Anadil ve din sorularının Türkiye sayımlarında yer almasının gerekçesini, ilk sayımdan sorumlu olan İstatistik Enstitüsü yetkilisi Dr. F. Nöymark şöyle açıklıyordu: "Irk ve milliyet noktai nazarından homojen olmayan memleketler için, lisan ve din itibariyle nüfusun tarz-ı terekkübünü tespit etmek bilhassa mühimdir. Sonra anadilden [resmi dil] başka dil konuşan veya milli dinden [resmi din] başka bir dine mensup olan nüfus zümrelerinin temerküz ettikleri mıntıkaları sahih olarak tespit etmek devlet ve kültür siyaseti bakımından son derece ehemmiyet-i haizdir. Her ne kadar Türkiye için umumi harpten sonra ekalliyet meselesi bilhassa Yunanlılar'la mübadeleden sonra, ehemmiyetini kaybetmiş ise de, Ermenilerin Rumların ilâ...hakiki ve nisbi miktarları ile yaşadıkları mıntıkaları bilmek büyük menfaatler temin eder"[47]

İlk sayım olan 1927 sayımında, Milli Mücadele'nin izleri ve psikolojisi görülüyordu. kuruluşundan itibaren Türkiye nüfusunun, olduğundan az gösteren iddialar Avrupalılar tarafından dile getiriliyordu. Akdeniz ve Ege'de gözü olan Mussolini 1926 yılında, Türkiye'nin gerçek nüfusunun 6 milyon olduğunu; Fransız Dışişleri Bakanlığı 8 milyon olduğunu ve Yunanlı bir araştırmacı da 10 milyonluk Türkiye'nin sadece 1.8 milyonunun Türk olduğunu ileri sürüyordu.[48] Aslında sadece yabancılar bu iddiada bulunmuyorlardı. Mustafa Kemal bile 1923 yılında Eskişehir-İzmit gezisinde basına yaptığı konuşmada Anadolu halkının 8 milyonu geçemeyeceği tahmininde bulunuyordu.[49]

Bağımsızlık savaşı ertesinde Anadolu ve Trakya toprakları üzerinde 10 milyon civarı nüfus olduğu sanılıyordu. 1927 yılına kadar elimizde nüfusa ilişkin kesin bir rakam olmamakla birlikte, 1923 seçimleri öncesi yapılan seçmen listeleri bir nebze de olsa bu noktayı aydınlatıyor. Yapılacak seçim için çıkarılan seçmen listelerine göre seçme hakkına sahip erkek nüfusun sayısı 5.473.891'dir. Erkek nüfusunun bu yıllarda genel nüfusa oranı, savaşlardan dolayı, en alt seviye olan %40 olarak alınsa, toplam nüfusun 11-12 milyona ulaşabileceği büyük bir ihtimaldir.[50]

Sayım sırasında Türkçe bilmeyip farklı diller konuşan vatandaşların nasıl sayılacağına dair yasal bir prosedür yayımlanmamıştı. Ancak farklı dillerin yoğun olduğu bölge ve semtlerde mahalli görevli kullanıldığı için sorun bir nebze de olsa çözümleniyordu. Aksi durumlarda iş daha zor idi. 1927 sayımında; "Türkçe bilmeyen köşelerden" biri olan Beyoğlu, Tatavla, Elmadağı ve Kalyoncu gibi tamamiyle Rumlarla meskun olan ve "hemen hiç Türkçe konuşulmayan" mahallerde sayım yapan memurlara tercüman verilmiştir.[51] Ancak beklenmeyen durumlarda iş şansa kalmıştı; 1960 sayımında İstanbul'da sayım yapan bir memur Türkçe bilmeyen 8 çocuklu bir vatandaşa rastlar. "Adın ne?" sorusuna adam "8 çocuğum var" diye yanıt verir. Sayım memuru "birazcık Kürtçe bildiği için işi halle[der]".[52]

İlk sayımda askerlik, vergi veya diğer bir mükellefiyet korkusu cehalet, halkın istatistik çalışmalar hususundaki tecrübesizliği ve sayımdan önce dolaşan şayialar, sayım hakkında yalnış bir kanaatin belirmesine sebebiyet vermiş ve 1927'de 400 bin gibi bir nüfusun sayım dışı kaldığı daha sonra yetkililer

tarafından itiraf edilmişti. Bunların büyük bir kısmı da göçebe aşiretlerdir.

Sayımın askeri ve mali gayelerle yapılmadığına halkı inandırmak için mümkün olan her vasıtaya başvurularak propaganda yapılmıştır. İlk sayım neredeyse bir seferberlik havasında geçmiş ve dönemin gazete yazarları tarafından "sivil seferberlik" olarak tanımlanmış ve halk göreve çağrılmıştır. Türkiye'nin her tarafında ve her dilde yayımlanan gazeteler sık sık yayımladıkları makaleler, hikâyeler ve resimlerle sayımın faydasını ve gayesini halka anlatır. Türk Ocakları ve benzeri kurumlarda halka bu yönde konferanslar verilerek sayıma büyük bir hazırlıkla girilir.[53]

Osmanlı'dan gelen tedirginlikle sayıma karşı soğuk duran vatandaşların yanı sıra azınlıklar da tedirgin idi. Katledilmekten bile korkanlar olduğu haberi yabancı basında yer alınca, İstatistik Enstitüsü Başkanı haberi kınayan demeçler vermek zorunda kalmıştı.

Nüfus sayımının olası sonucu hakkında bazı endişeleri olan Museviler, anadillerinin Türkçe olduğunu söylerlerse "daha ziyade yaranacakları"nı düşünüyorlardı. Bu duyumların sayım öncesi artması üzerine İstatistik Enstitüsü başkan yardımcısı Celal Bey basına şu açıklamayı yapma ihtiyacı hissediyordu: "Halbuki gayemiz tamamen ihsai [istatistik] malumat dercidir [toplanma]". Elde edilecek verilerin gizli tutulacağını, istatistik dışında kullanılmayacağını, basılacak verilerin şahıs isimleriyle yayımlanmasının yasak olacağı teminatını Museviler şahsında tüm azınlıklara veriyordu. Hatta sayım sonuçları "nüfus sicillerine bile verilmeyecektir" dedikten sonra "yalnız

bugüne kadar kayıt edilmemiş olanlara hüvviyet cüzdanı" verileceğini sözlerine ekliyordu.[54]

Sayımdan haftalar öncesinden başlayarak, İstatistik Enstitüsü tarafından gazetelere ilan veriliyor, halkın sayımı bir vatani görev olarak görmesi gerektiği uyarısı yapılıyordu. Gazete yazar ve muhabirlerine de bu konuda çok iş düşüyordu, konu ile ilgili birçok makale yayımlanıyordu. Bunlardan birinde sayımın yararı şöyle izah ediliyordu; "Biz Türkler bu mülkün sahibi olduğumuz halde kaç milyon vatandaştan mürekkeb olduğunu biz de bilmiyoruz".[55]

İlk sayım sonucu çok merak ediliyor ve hatta kimileri endişe içinde bekliyordu. Ya Avrupalıların dediği gibi "ötekiler" düşünüldüğünden fazla çıkarsa? Ancak sonuçlar açıklanınca bu kaygılar yerini sevince bıraktı. Türk olmayan unsurun miktarının, "başka memleketlere girip çıkan turistler kadar bir şey" olduğu sayımdan hemen birkaç gün sonra belli olmuştu. 1927 sayımı tek bir şey gösteriyordu; 13.648.270 kişi "bir cinsten, bir kandan ve bir mayadan" idi.[56]

2 Ekim 1935'teki ikinci sayım öncesi günlerde, Cumhuriyet gazetesinde bir yazar yaklaşan sayıma ilişkin genel havayı şöyle yansıtıyordu: "Halkımız arasında anadili konuşmayanlar var mıdır? Varsa ne kadardır. Yabancı dil bilenler ve konuşanlar ne kadar?" Bunun yaklaşan sayımda öğrenileceğini vurguluyordu. Geçen sayımdan bu yana Türkiye'nin azalan nüfusuna ilişkin dış iddiaları "ağızlarına tıkamak için" artmak gerektiğini tavsiye ediyordu.[57]

En merak edilen netice de "evlerinde Türkçe'den başka dil

konuşanların sayısı"nın ne kadar azaldığı idi[58].

1945 sayımı öncesi kamuoyunda yine böyle bir beklenti vardı. Geçen sayımlardan bu yana anadili Türkçe olmayanların sayısında bir düşüş olduğu, ancak bunun istenen düzeyde olmadığı, gelecek sayımda "daha sevindirici neticeler elde" edilmesi yönünde temenniler dile getiriliyordu.[59] Böyle bir beklenti içinde olan bir gazete yazarı, geçen sayımlardan sonra "hangi idare mensubunun Türklük ve Türkçe sevgisi ile harekete" geçtiğini soruyor, "nüfus sayımının dil politikasına" faydasının bu yönde olduğunu, ancak aydınların bu verilerden yeterli derecede yararlanmadığına ve böylece uygun politikalar üretmediklerine dikkat çekiyordu. Tek tek Türkçe soyadlarını örnek göstererek, geçen sayımların "bu gibi içtimai ve lisani urların mevcudiyetini" gösterdiğini, bunun da "hal çaresine" bakmak gerektiğini savunur.

Aşiretlerin ve Göçebelerin Sayımı

Osmanlı döneminde yapılan sayımların en zor kısmı aşiret, yörük ve göçebelerin sayımıydı. Örneğin 1906 sayımında; "Vilayat-i Şarkiyye'nin bir kısmında henüz hal-i bedavette [göçebelik] bulunan aşair ve memleketi dağlık olan mahaller gerek askerlik ve gerek ve tekalif saire dolayısıyla tahrire muvaffakat" göstermediklerini ve hükümetin sayım yaparak "gaile çıkarmak istemediği"[60] için bu bölgede sayım yapmadığını biliyoruz. Bölgeye ilişkin ve özellikle göçebe nüfusun miktarına ilişkin veriler, valilerin tahmini rakamlarına dayandırılmıştı. Valilerin verdiği rakamlar 1906 sayımına dahil edilerek nüfus istatistikleri yayınlanmıştı. Bu bölgenin 1916 yılına dek sayımı yapılamamıştı. I. Dünya

Savaşı'na asker ihtiyacı nedeniyle Halep, Suriye vilayetleriyle Urfa sancağındaki göçebelerin sayımının yapılması düşünülmüş, böylece 400 bin kişilik bir asker sağlanacağı umulmuştu. Ancak, savaş günlerinde göçebelerin sayımının daha zor olacağı gerekçesiyle, Meclis-i Ayan'ın bu yöndeki teklifi Meclis-i Mebusan tarafından rededilmişti.[61]

Sayım için Ekim ayının seçilmesinde en önemli etmenlerden biri, göçebelerin yaylalardan kışlaklarına dönüş vakti olması ve böylece göçebelerin eksiksiz sayılmasıdır. Ekim ayı göçebe nüfusun mühim bir kısmının, özellikle mevsimlik göçebelerin, toplu veya dağınık bir halde yaylalardan esas ikametgahlarına döndüğü bir aydır. Buna rağmen büyük bir göçebe kitlenin sayım dışı kaldığı sonradan anlaşıldı. Bu mevsimlik göçebelerin yanı sıra "hakiki göçebe"ler de vardı. Bunların senenin hiçbir mevsiminde gidecekleri sabit bir ikametgahları yoktu. Bir mıntıkadan diğerine geçmek suretiyle devamlı harekat halindeydiler. Bu yüzden sayım gününde bunların mühimce bir kısmının yollarda, orman içlerinde, su kenarlarında konaklamış bulunmaları nedeniyle sayım dışı kalmışlardı.

Göçebelerin yoğun oldukları Doğu ve Güneydoğu illerinde istenen düzeyde bir sayım yapılmadı. "Bilhassa Doğu illerinde şehirler arası mesafeler pek uzundur. Bu sayımlardan 1-2 gün evvel hayvanlarıyla yola çıkmış ve sayım gününden 1-2 gün sonra bir konaklama yerine ulaşmış olan kimselerin"de sayım dışı kalmış olmaları Enstitü yetkilileri tarafından dile getiriliyordu. Bu ve korku gibi diğer sebeblerle birlikte, sayım dışı kalmış nüfusun 400 bin civarında olduğu tahmin ediliyor.[62]

Aşiretlerin ve göçebelerin eksik sayıldığına dair diğer bir neden de, ilk sayımların Kürt isyanlarının ve bölgede huzursuzluğun yoğun olduğu yıllara denk gelmesi idi. 1925 Şeyh Sait isyanı bastırıldıktan 2 yıl sonra 1927 sayımının 1937 Dersim İsyanı'nın 7 yıl sonrasında 1945 sayımı yapılmıştır. Bu sırada birçok erkek aranıyordu ve kaçak durumundaydı. Sayım onlar için farklı anlamlara geliyordu. Bu yüzden bu bölgelerde yapılan sayım sırasında erkek sayısı daha az çıkmıştır.[63]

İlk nüfus sayımı yapıldığı yıl okuma-yazma oranı çok düşüktü. Bu yüzden sayım yapabilecek vasıfta insan zor bulunuyordu. Okuma-yazma bilenlerin azlığı bazı mıntıkaların köylerinde sayımların 3-4 gün önceden yapılmasına yol açmıştır. Bu da noksan sayımın meydana gelmesine sebep olmuştur.[64]

Ne var ki istatistik kurumunda bir dönem çalışmış bir yetkiliye göre 1927 sayımında göçebelerin miktarı "ilgili valilerin tahminlerine göre tespit"[65] edilmiş. Sayım memurlarının sayım yapması gerekiren, bölge nüfusu valilerin tahminlerine göre belirlenmiştir. Bu, sayımın genel olarak başarısız bulunmasına büyük bir nedendir. Benzeri eksikleri nedeniyle 1927 sayımının verileri "Türk Devlet İstatistik yetkililerince hiçbir zaman kullanılmamışlardır. Bu enstitünün bütün karşılaştırma tabloları, 1935 genel nüfus sayımı ile başlar."[66]

Göçebe ve aşiretlerin sayımı, sonraki sayımlarda üzerinde hassas olarak durulan konuların başında gelmiştir. 1935 sayımında, Doğu'da, özellikle nüfusun çoğunlukla göçebe olan bölgelere, hazırlıklar için sayımdan aylarca önce gidilmiş ve yarı göçebelerin çadırları bile numaralanmıştır. Sayım

günü yerlerini tespit etmek için haftalarca jandarma tarafından göçebeler "takip ve tarassud" edilmişlerdir.[67] Böylece sayım günü bulundukları mıntıkalar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Sayımlar ve Nüfus Artış Politikaları

Nüfus politikasının ekonomik yönünden daha ziyade, işin siyasal, sosyal, ideolojik ve askeri yönleri öne çıkarılıyordu. Öyle ki nüfus sayımları da uluslaşma ve ulusal devlet çabalarının bir parçası olarak nüfus politikasının rotasını belirlemiştir. Nüfus yoğunluğu ve nüfus içinde Türk oranına bakılarak nüfus artışı ciddiyetle ele alınacaktır.

İlk sayımda dış ülkelerin iddia ettiğinden (nicelik ve nitelik olarak) farklı bir Türkiye nüfusunun ortaya çıkması tüm Türkiye'de büyük bir sevinç uyandırmıştı. Türkler, beklenen rakamın üzerinde çoğunluk olduğu ortaya çıkmıştı; ancak kilometre başına düşen insan sayısı, yani nüfus yoğunluğu az idi. Avrupa ve komşu ülkelerle kıyaslandığında yeterli bir nüfus yoğunluğu olmadığı görülüyordu. Nüfus yoğunluğu İtalya'da 133 kişi , Bulgaristan'da 58 kişi, Romanya'da 62 kişi, Yunanistan'da 49 kişi iken, Türkiye'de 13 kişiydi. Ve "bundan çıkarılan sonuç; Türkiye'nin nüfusunu artırmak" gerektiğiydi.[68]

Kilometre kare başına düşen nüfusun artışı ile vatanın düşmanlara karşı savunulması kolaylaşacaktı; çünkü orduya alınacak asker sayısı artacaktı; "14 milyon, Trakya ve Anadolu hudutlarını bekleyen 1.5 milyon asker demekti"[69].

Türk yurdunu gelecekte olası bir tehlikeden kurtarmak için,

mümkün olan en kısa zamanda, olabildiğince artma esasına dayalı bir nüfus politikasının hayata geçirilmesi gerektiği Atatürk tarafından şöyle dile getiriliyordu; "Feyyaz ve velut olan Türk milleti, mütemadi ve fenni takayüddat-ı sıhhiyeye mazhar olunca, Türk vatanını süratle dolduracak ve şenlendirecek [iskan edecek] kuvvette olduğuna kimsenin şüphesi yoktur"[70].

Kısa sürede artması gereken nüfusun aynı zamanda "özdeş" olması gerektiği vurgulanıyordu. Yani, Türkiye'yi koruyabilecek kadar özdeş nüfus ve hedef kalabalık bir Türk milletidir; "Kalabalık, şen ve zengin Anadolu yaratmanın enerjisini, bu kinimizin [maziye karşı] gittikçe tazeleşen ve taravetleşen şiddetinden alıyoruz. ...14 milyonluk bu memleket halkını en kısa zamanda hiç değilse iki misline çıkarmazsak, yarının çok nüfuslu ve ileri teknikli milletleri karşısında bekamızı tehlikeye atmış oluruz".[71] Nitekim Cumhuriyet'in kuruluşundan 10 yıl sonra artan nüfus 10. yıl marşına şu cümlelerle yansımıştı: "10 yılda 15 milyon genç yarattık her yaştan".

İlk sayımdan hemen on gün sonra (nüfusun niteliklerinin açıklanması için daha 1 yıl süre gerekirken); sayımda gayrı-Türk nüfusun 2 milyondan az olduğu Devlet İstatistik yetkilileri tarafından kamuoyuna açıklanmıştı. Bu sayıda gayrı-Türk nüfusun memleket için bir sorun yaratmayacağı, çünkü komşu ülkelerde daha yüksek oranlarda azınlıklar olduğu hatırlatılıyordu. Türkiye nüfusu olan14 milyonun 12 milyondan fazlası Türk iken, Bulgaristan'ın %20'si Bulgar, Yunanistan'ın keza öyle, Yugoslavya'nın ise 12 milyonunun ancak 4.5 milyonu Sırp idi.[72].

Komşu ülkelerden daha yoğun ve özdeş bir nüfus artışı gerekiyordu. Bunun iki yolu vardı: Doğum oranını artırmak ve muhacir getirip iskan etmek. Doğum oranının artışının tek başına yetmediği bir süre sonra anlaşıldı, çünkü salgın hastalık ve yoksulluk gibi sebeplerle ölüm hızının da aşağıya çekilmesi gerekiyordu.

Nüfus artışının memleket için yararlı olduğunun her yolla halka anlatılması gerekiyordu. Halkı teşvik etmek için basında, sık sık "çok çocuklu mutlu aile" haberleri veriliyordu. Sayım memurunun "beşikler önünde şapkasını çıkara[rak] Türk yavruşunu ehemmiyetle selam"laması gerektiği belirtiliyordu.[73]. 1930'lu yıllarda, 6 ve daha fazla çocuğu olan ailelere madalya verilmesi gündeme getirilerek, nüfus artışı devlet eliyle teşvik edildi. Doğumları artırma ve kolaylaştırma işleriyle, kurum olarak Sıhhat Bakanlığı görevlendirildi.[74]

Nüfusu artırmanın ikinci yolu, dış ülkelerde kalmış olan Türklerin ülke içinde iskanı meselesiydi. İskan meselesi;. Balkanlar'dan "Türk örneği" getirmenin yanı sıra, nüfusun bölgesel dağılımını uyumlulaştırmak (çok yoğun batı illerinden, az yoğun İç ve Doğu Anadolu'ya nüfus kaydırılması ile) ve göçebeliğe son vermek suretiyle nüfus sıklığının artırılması bağlamında gündeme geliyordu..[75]

Ancak dışardan getirilip Türkiye'de iskan edilen Balkan göçmenleri anadillerini "taasupla [fanatik derecede] muhafazada ısrar" ederek Çingenece, Boşnakça, Rumca ve Arnavutça konuşmaya devam ediyorlardı. Bunların bir memleketin "etnik muvazenesini ihlal edecek kütle" oluşturdukları ve

memleket için zararlı olmalarından ötürü yerlerine "milli bünyede derhal temessül edecek" unsurların yerleştirilmesi, yani Asya'dan göçmen getirtilmesi devlete öneriliyordu.[76]

Hızlandırıcı politika, 60'lı yıllara dek bir devlet politikası olarak sürer. Bu yıllardan sonra yavaşlatıcı politikalarda karar kılınır. [77] Nüfus planlaması ilk defa Birinci 5 Yıllık Kalkınma Planı'nda ele alınarak; "orta doğurganlık seviyesinde bir büyümede karar" kılınır. 1 Nisan 1965'te kabul edilen 557 sayılı Nüfus Planlaması Kanunu ile nüfus planlaması çalışmalarını yürütme işi Sağlık Sosyal ve Yardım Bakanlığı'na verilmiştir. Ayrıca Bakanlığın gönüllü kuruluşlarla çalışmalar yapması öngörülmüştür. Bir süre sonra 665 sayılı kanun ile bu bakanlığın bünyesinde "Nüfus Planlaması Genel Müdürlüğü" kurulur.

557 sayılı kanun ile ailelere "istediği zaman ve istediği sayıda çocuk sahibi olma imkanı" tanınması ile istenmeyen çocukların önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Bu tarihten sonra etkin bir nüfus planlaması uygulandığı söylenemez. Üstelik diğer yasal mevzuat 1980'li yıllara kadar, nüfus artışını teşvik eder durumdaydı.[78]

Nüfus planlaması uzun yıllar ikircikli bir şekilde yürütüldü. Artış ve bazen de planlama yönünde yalpalamalar oldu. Türkiye'nin tüm bölgelerinde aynı politika uygulanmadı. Doğu'da farklı Batı'da farklı politikalara(en azından uygulama düzeyinde) rastlandı. Bunda etmen, nüfus artış hızının indirilmesi gereken oranın %1 olmasıydı.[79] Zaten batı illerinde bu orana yakın bir nüfus artışı vardı. Kırsal kesimlerde ve özellikle Doğu'da doğum artış hızı %3 civarında idi.

Örneğin 1965 yılında yapılan bir araştırmaya göre, çocuk/kadın oranı[80] (Kürtçe'nin en yoğun konuşulduğu illerden olan) Hakkari'de 1090 ile Türkiye çapında en yüksek değerdedir. Diğer illerde sırasıyla, Bitlis ilinde 1003, Muş ilinde 983, Siirt ilinde 968, Bingöl ilinde 935, Tunceli ilinde 934, Van ilinde 931, Mardin ilinde 915, Ağrı ilinde 905, Diyarbakır ilinde 866 ve Adıyaman ilinde 825'tir. Bu illerin ortalaması 941 iken, Türkiye'nin kalan illerinin ortalaması ise 647 idi.[81]

Nüfus planlamasının yapılması gereken yerler aynı zamanda azınlık dil gruplarının yoğun olarak bulundukları illerdi. Türkiye'nin bekası için bu bölgelerde nüfus planlamasının gerektiğini bir yazar şöyle dile getiriyor; "Türkçe dışında bir dil [kullanan nüfusun] 2.674.978'i [Kürtçe kastediliyor]10 binden az nüfuslu merkezlerde ikamet etmektedirler. Doğum kontrol faaliyetlerinin 10 binden az nüfuslu merkezlere hemen hiç götürülmediği [takdirde], mühim bir problemle karşı karşıya olduğumuz ortaya çıkar" diyerek asıl ağırlığın bu bölgelere verilmesi gerektiğini savunur.[82]

1980'lerin ortalarından itibaren doğum kontrol çalışmalarına hız verildi. Çünkü bu yıllar, aynı zamanda tek dil, tek ulus kabuğunun kırılmaya başladığı yıllardı. Doğum kontrol politikası bir devlet politikası olarak "sorunlu bölgelerde" yoğunlaştırılırken, medya bölgenin geri kalmışlığının sebebini doğumlarda buluyordu. Sık sık "bilgilendirici" konferanslar, toplantılar yapılıyor, gazetelerde dizi yazılar yayımlanıyordu. Doğum kontrolü üzerinde yoğunlaşan bu konferanslarda; "o halde Türkiye'de aile planlaması hizmetlerine en büyük gereksinim Doğu ve Güneydoğu Bölgemizde

vardır" sonucuna varılıyordu.[83]

1990'lı yılların sonunda doğumları kontrol altına alacak çeşitli resmi ve yarı resmi teşkilatlar kurulur. Bunların arasında "sivil" toplum örgütleri de yer almaya başlar.

Sayım Sonuçları ve Azınlık Karşıtı Politikalar

İlk sayımda yer alan sorular içinde; sayılan kişinin adı, yaşı, sakatlık durumu, medeni hali, dini, dili, meslek ve tabiyetini öğrenmeye dönük sorular vardı. Ancak bu sorular içinde en önemlisi ve işe yarayacak olanı din ve anadil verileriydi. Nüfus sayımları ile Türkiye'nin etnik dağılımının öğrenilmesinin amaçlandığını bir yazar şöyle izah ediyordu: "Şimdiye kadar bizde yapılan şekline bakılırsa, bu ancak memlekette Türk ve Türk tabiyetini taşıyan kaç kişi olduğunu anlamak içindir"[84].

İlk sayım homojen bir ulus inşası için bir fikir verecekti. Türk olmayanları tespit etmek zor olacağından, bu amaç hangi dilden ve dinden soruları ile gerçekleştirecekti.

İlk nüfus sayımında yaratılan atmosfer ve sayıma yüklenilen "milli işlev" nedeniyle olsa gerek, endişeye kapılan Museviler ana dillerini Türkçe bildirileceklerini açıkladılar. Bunun üzerine yetkililerce, herhangi bir karşı uygulama yapılmayacağı sözü verilerek, gerçeği söylemeleri yolunda teşvik edildiler. Ancak sayım sonrasına denk getirilen ve özellikle İstanbul çapında yürütülen "Vatandaş Türkçe Konuş" kampanyası devreye sokulur. Bu kampanyaya rağmen 1935 sayımında da bir miktar Yahudice konuşan nüfus tespit edilir. Beklenmeyen bu durumun devletin birlik ve beraberliğini tehdit eden bir şey olduğu söylenir.

İlk sayımda anadilinin Türkçe olduğunu söyleyen ve Türk milletinden olduğunu beyan eden Musevilerin bir kısmı, günlük yaşamlarında buna rağmen Yahudice konuşmaya devam ediyorlardı. Bu durum çevre sakinleri tarafından pek "sakin" karşılanmadığı gibi, iktidar tarafından da azınlık karşıtı politikalar için gerekçe olarak alınacaktı. 1934 Trakya olayları asıl çıkış sebebi Musevilerin, yürütülen kampanyalara rağmen, kendi aralarında Yahudice konuşmalarıydı. Bu, dönemin gazetelerine de yansımıştı. Kırklareli'de çıkan "Trakya'da Yeşilyurt" gazetesi Trakya olaylarının sebebini; "Türkçe konuşmayarak halkı galeyana getiren Yahudiler"de buluyordu; "Sade Türk'üz demek kafi değil,...Türk gibi konuş[manın]" onların bir borcu olduğunu vurguluyordu.[85]

Türk milletindenim diyen Yahudiler sayımlarda Türkçe'den başka bir dilin (İspanyolca ve Fransızca) anadilleri olduğu beyan etmişlerdi. Bu durumu Mustafa Kemal şöyle değerlendiriyordu; "Türk Milletindenim diyen insan her şeyden evvel Türkçe konuşmalıdır. Türkçe konuşmayan bir insan Türk kültürüne, topluluğuna bağlılığını iddia ederse buna inanmak doğru olmaz".[86]

Yapılan ilk sayımlarda Türkçe'den başka dillerin bazı bölgelerde yoğunlaştığı görülür. Bu tek dil, tek ulus için kabul edilemez bir şeydir. Türkiye'nin birçok yerinde "çirkin bir mozayik vaziyetine" rastlandığı ve "inkılap Türkiye'sinde bu mozaik vaziyetinin en kısa zamanda tasfiyeye uğratılması"nın zaruri olduğu ısrarla belirtilir.[87]

"Dili, kültürü, tarihi ayrı" kitlelerin varlığını sürdürmesi halinde ulusal bir birlik inşası mümkün olamayacağından,

bazı politikalar seri bir şekilde uygulamaya konur; 20 Kura İhtiyatlar Olayı, Mecburi İskan yasası, Vatandaş Türkçe Konuş Kampanyası, Türk Tarih Tezi, Güneş Dil Teorisi, Türkiye'de Türk Vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun, 1934 Trakya Olayları, 1934 Soyadı Kanunu gibi.

Nüfus sayımından kısa bir süre sonra,1928'de İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti "Vatandaş Türkçe Konuş kampanyası" başlatır. 1935 yıllarında Kürtçe konuşan bölge halkı gözetilerek Mecburi iskan yasası çıkarılır. Bu yasa ile ne amaçlandığı dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya tarafından şu veciz sözlerle dile getirilir; "bu kanun tek dille konuşan...bir memleket yaratacaktır."[88]

Türkçe dışında konuşulan dil sayısının fazla olması yeni bir ideolojiye ihtiyaç doğurur. Madem bu kadar çok dil var o zaman bunları bir çatı altında toplamalıdır; Güneş Dil Teorisi. Bu teoriye göre tüm diller Türkçe'den gelmedir, o zaman Türkiye'de konuşulan farklı dillerin de kökeninin aslında Türkçe olduğu bilimsel olarak "ispat" edilmiş olur.

Sayımlar sırasında Türkçe'den başka dillerde soyadlarına rastlanır. Bunun memleket için bir "ur" olduğu düşünülerek, soyadlarının Türkçeleştirilmesi için kanun çıkarılır. Soyadı Kanunu 2 Temmuz 1934 tarihinde resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe girer. Bu kanunun 3. maddesine göre Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının, "aşiret ve yabancı ırk ve millet isimleri"ni soyadı olarak kullanamayacağı, soyadlarının Türk dilinden alınması gerektiği karara bağlanır.[89]

Her sayım sonrası, gayrı-Türk unsurların asimilasyonunun istenen hızda olmadığı görülür. Bir azalma vardır; ama "tek dil, tek ulus" henüz sağlanmamıştır. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 3. kongresinde kabul edilen yeni programda millet, "dil, kültür ve ülkü birliği" olarak tanımlanır.[90] Uzun yıllar tek parti ile idare edilen Türkiye'de, azınlık karşıtı birçok uygulama bu parti içinde tartışılarak uygulamaya konulmuştur. 1940'lı yıllarda Cumhuriyet Halk Partisi'ne verilen gizli bir "Azınlıklar raporu"nda Anadolu'nun muhtelif yerlerine "çöreklenen" azınlıkların da ileride tehlike yaratacağından "daima uyanık bulunmağı gerekli" kıldığı uyarısı getirilir. Anadou'daki gayrı-müsimlerin "tamamen temizlen"erek İstanbul'da toplanması, böylece "yarın bu mesele halledilirken topluca hal imkanı" hazırlanmış olacağı belirtilir. Müslim azınlıkların kırsalda "toplu bir halde" yaşadıklarını ve bu durumunda devletin geleceği için bir tehdit olduğunun altını çizerek, bu unsurların köylerinin dağıtılarak "ilçe ve kentlerde" yaşamalarını sağlamak ve böylece daha kolay asimile olduklarını söyler. Bu raporda ki diğer öneriler de, sayım sonuçları göz önüne alınarak oluşturulduğu görülür. Tabi.raporda kullanılan azınlık nüfusuna ait veriler, sayımlarda elde edilen sonuçlardır. [91]

Bölüm III

SAYIMLARDA AZINLIKLAR

1927 yılından itibaren yapılan nüfus sayımlarında kullanılan soru kağıtları ve ihtiva ettiği sorular ile nüfusun nitelikleri belirlenmektedir. 1927 nüfus sayımında 15 soruyu ihtiva eden kollektif soru kağıtları kullanılmıştır. 1935 ve 1945 nüfus sayımları ise 20 soruyu içeren ferdi bültenlerdir. 1950 sayımında, nüfusu 5.000 den yukarı yerler için 36, bunlar dışındaki yerler için 28 soru içeren kollektif soru kağıtları kullanılmıştır. 1955 nüfus sayımında 4 ana grup altında (coğrafi, hane halkı reisi, demogragik ve ekonomik) 41 soruyu içeren kollektif soru kağıtları kullanılmıştır. 1960 ve 1965 sayımlarında ise 47 soru içeren kollektif soru kağıtları kullanılmıştır.

Her sayımda anadil, 2. dil ve din soruları yeralmıştır. Bunların istatistik enstitüsü tasnif edilmesi, dönemin ihtiyaçları gereği belirlenmiştir. Veriler, yalnız il itibariyle dil, din ve 2.dil şeklinde yayımlanmakla kalmayıp diğer verilerle ortak istatistik tablolar da yapılmıştır. Okuryazarlığa göre, illere göre, yaş dağılımına göre ve medeni hale göre dil, din ve 2. dil istatistikleri çıkarılmıştır. Ancak burada bir istikrar

yoktur. Azınlık nüfusun bazı nitelikleri tek bir sayımda (örneğin, sadece 1960 sayımında yeralan "çalışma durumu ve dinler") yer alırken süreklilik taşıyan tek istatistik "iller itibariyle anadil" tasnifidir. (bkz. Tablo 1)

Nüfus sayımlarında farklı kimlikleri tespit etmemize yarayan 2 temel verimizi (anadil ve din) diğer nitelikleri ile birlikte aşağıda değerlendireceğiz.

Tablo 1
Sonuçların Tasnifi92

	1927	1935	1945	1950	1955	1960	1965
ANADİL							
Anadil itibariyle nüfus	+	+	-	+	+	+	+
Anadil ve ikinci dil	-	+	+	+	+	+	+
Anadil ve dinler itibari.	-	+	+	-	-	+	-
İller itibariyle anadil	+	+	+	+	+	+	+
Anadil ve yaş dağılımı	-	-	-	+	-	-	-
+100 bin illler dağ.	-	-	-	-	-	+	+
Anadil ve medeni hal	-	-	-	+	-	-	-
Okuryazarlık ve anadil	-	+	+	+	-	-	-
İller itib. okuryazarlık	+	+	+	-	-	-	+
Tahsil, dil, yaş grupları	-	-	-	+	-	-	-
Esas meslek ve anadil	-	+	+	+	-	-	-
DİN							
Esas meslek ve din	-	+	+	-	-	-	-
Çalışma durumu ve din.	-	-	-	-	-	+	-
Son haftadaki meslek ve din	-	+	-	-	+	-	-
İktisadi faaliyet ve dinler	-	-	-	+	-	+	-
Dinler itibariyle nüfus	+	+	-	+	+	+	+
İller itibariyle dinler	+	+	+	-	+	+	+
+100 bin illler dağ.	-	-	-	-	-	+	+
Dinler ve medeni hal	-	-	-	+	-	-	-
Okuryazarlık ve dinler	-	+	+	-	-	+	-

DİNSEL AZINLIKLAR

Dini tespit amaçlı sorular

Nüfus sayımlarında azınlıkları tespit etmeye yarayan sorulardan biri de, dini tespit etmeyi amaçlayan sorulardır. Türkiye'de olduğu gibi birçok memlekette din sorusu yer alır. Bazı ülkelerde ise, dinin tamamen sübjektif bir mahiyet taşıdığı ve doğru dürüst cevap alınamıyacağı ileri sürülerek yer vermezler. Ayrıca farklı dinden olanların düşük bir nisbette olduğu memleketlerde buna başvurulmaz. Türkiye'de de ilk sayımlarda, "daima fayda mülahaza edil[diğinden]"[93], din sorusu sorulmuş, ancak Müslümanların %99.2'lere varmasından sonra ihtiyaç kalmamıştır!

Elde edilen verilerin değerlendirilmesi sonucu Türkiye'de gayrimüslim azınlıkların değişimini 1965 yılına dek izlemek mümkündür. 1970 ve sonrası değişimleri ise izlemek mümkün olmayacaktır.

İlk nüfus sayımı için çıkarılan 21 Temmuz 1926 ve 3810 sayılı kanun, sayımlarda sorulacak din sorusu için verileh izahta; "Yalnız Hıristiyanlar için mezhep de ilave olunur: Mesela,

Rum Ortodoks, Rum Katolik, Ermeni[!], Ermeni Protestan, Ermeni Katolik" mezheplerine yer verilmesi istenir.

Sayımlarda elde edilen sonuçlar; İslam, Musevi, tüm mezhepleri ile Hıristiyanlık, Ateistler, meçhul ve diğer dinler diye tasnif edilmiştir. Burada ilginç olan, yapılan tüm sayımlarda İslam'ın mezhep dağılımının öğrenilmek istenmemiş olmasıdır.

Örneğin, 1940 sayımında sayım memurlarına yönelik yayımlanan talimatnamede sayım defterlerine yazılacak malumat ile ilgili; "İslam olanlar için mezhep zikredilmeksizin yalnız (islam), Museviler için (Musevi), Hıristiyanlar için (Protestan, Katolik, Ortodoks, Gregoryan ilâh.) mezhebleri zikredilmek suretiyle cevap verilecektir. (Hıristiyan) veya (Ermeni) gibi mezhebi ve dini vazıhan (açıkça b.n.) ifade etmeyen cevaplar yazılmamalıdır."[94] denilmektedir. Çünkü; önceki sayımlarda yapılan tüm uyarılara rağmen, "mezhep tefriki yapmaya imkan vermeyen" Hıristiyan, Ermeni gibi cevaplar yazmışlardır. Ve bu gibi cevaplar, tashihine imkan olmadığı için aynen yayımlanmışlardır.

İstatistik genel müdürü Celal Aybar'ın 12 Ekim 1940 tarihinde Ankara Radyosu'nda yayımlanan konuşmasında sayım memurlarına yönelik olarak; "sünni, şafi, alevi vesaire hiçbir mezhep veya tarikat tefriki yapılmadan yalnız islam yazılacaktır."[95] uyarısında bulunuyordu.

1955 sayımında ise Türkiye'de bulunan dinler; "...İslamların dini mezhep zikretmeksizin "islam", musevilerin dini "musevi" olarak gösterilir. Hıristiyanlara gelince bunlar için,

Protestan, Katolik, Ortodoks, Gregoriyen vs. gibi mezhep zikredilmek suretiyle cevap yazılır. Çocukların dinleri anne ve babalarının beyanlarına istinaden tespit" olundu.

1965'e dek yapılan nüfus sayımlarının biri dışında (1950) tümünde "dinler itibariyle nüfus" tespit edilmiştir.

Sayımlarda "hangi dindensiniz?" sorusu ile nüfusun dini çeşitliliği belirlenmiştir. Ancak talimatnameler gözönüne alınınca, gayrimüslimlere "gayrimüslimseniz hangi mezhebindensiniz" gibi semantik bir anlam yüklenerek sorular yöneltildiği anlaşılmış olur.

Verilerin Kategorilendirilmesi

1927, 1935 ve 1945 sayımlarında Hıristiyanlık mezhepleri ayrı bir din gibi ayrı ayrı gösterilirken, sonraki sayımlarda bu yanlış düzeltilip Hıristiyanlık adı altında gösterilmişlerdir. İlk iki sayımda mezheplerin yanında ayrı bir sütunda Hıristiyanlık verilmişti.

İlk sayımda Ermenilik, bir veri gibi sunulmuş, ikinci sayımda hem Ermeni ve hem de Gregoryan ayrı ayrı gösterilmiştir.

Hıristiyanlık

Türkiye'de yaşıyan Hıristiyanların büyük bölümü Museviler gibi batıda, özellikle İstanbul'da yoğunlaşmaktadır.

İlk nüfus sayımında 317.814 Hıristiyan ülke nüfusunun %2.4'ü iken, her geçen sene bu oranın düşmesini beraberinde getirmiş; 1935'ten 1965'e bu oran şöyle bir seyir izlemiştir; 1.4, 1.09, (-), 0.8, 0.83 ve 0.65. Müslüman nüfus

yaklaşık 2.4 artarken, aksine Hıristiyan nüfus 0.35 azalmıştır. Diğer bir gösterge ile; 1927 oranına göre alırsak -nüfus artış oranlarını benzer alıp. olağanüstü nüfus hareketlerini katmadan bir modelleme yaparşak- 1965 yılında 750 bin civarında bir nüfus olması gerekirdi. Oysa rakam 207 bin civarındadır.

Hıristiyan nüfustaki en büyük gerileme iki ayrı sayımda görülür; 1927-35 ve 1960-65. İlkinde 317 bin nüfus 5 yıl sonra 226 bine geriler. İkincisinde nüfus 230 binden 206 bine geriler. Özellikle İstanbul'daki Ortodoks nüfusta 21 bin civarındaki azalışın -diğer mezhepler küçük artışlar göstermişken- nedenlerinden biri 1964'te Rumların sınırdışı edilmesi olayıdır. Dönemin resmi yetkililerin rakamlarına göre sınırdışı edilenler 12 bin civarındadır .[96]

Hıristiyan mezhepleri içinde en büyük grubu Ortodokslar oluşturmaktadır. İlk sayımda %34 olan Ortodoks oranı, 1935'te %55, 45'te %51, 55'te %41, 60'da %46 olarak ortaya çıkarken, 1965'te %35'e düşer.

Gregoryan

İlk nüfus sayımında "Ermeni" dini diye tasnif edilen Gregoryanlar 77.453 kişi olduğu tespit edilmiştir. 1935 sayımında hem Ermeni hem de Gregoyan olarak tasnif edilerek toplam nüfus 45.765 olarak tespit edilir. Geçen sayıma göre % 41'lik bir azalmaya karşılık gelir. 1945 sayımında 60.260, 1955 sayımında 60.071, 1960 sayımında 70.950 ve son sayımda 69.526 Gregoryan tespit edilir. Bu miktarlar, aynı sayımlarda tespit edilen anadili Ermenice nüfustan

farklılık göstermektedir.

Türkiye'deki Ermenilerin çoğunluğu Gregoryan mezhebindendir. Türkiye'de ne kadar Ermeni olduğunu tam olarak söyleyemiyoruz, çünkü anadili Ermenice olanların sayısının, Gregoryan mezhebinden olanların miktarından fazla olması gerekirken, daha az çıktığı sayımlara rastlanıyor. İlk sayımda Gregoryan olanlar 77.433 iken, anadili Ermenice olanlar 67.745 kişi olduğu tespit edilmiştir. Burada ortaya bir çelişki çıkmaktadır. Ermenice konuşanların sayısı her koşulda Gregoryan'dan fazla olmalıydı, eksik değil. Yani, tüm Gregoryanlar Ermenidir, ama tüm Ermeniler Gregoryan değildir.

1935 sayımında, ancak anadil+ikinci dil toplamı ile, Ermenice konuşanlar 74.619'a ulaşarak Gregoryanlar'dan (55.755) fazla çıkmıştır. Son sayımda bu farklılık yine görülerek; anadili ve ikinci dili Ermenice olanlar 56.376'lık bir toplamda olmasına rağmen, 69.526 olarak tespit edilen Gregoryan nüfustan düşük kalıyor.

1935 sayımına göre anadili Ermenice olan, 2.185 kadın ve 1.562 erkek Müslüman olarak yazılmış. Erkek ve kadın sayısı arasındaki fark normal değildir. Tarihi sebepleri vardır.

1927 ve 1935 nüfus sayımında dinler hanesinde Hıristiyan mezhepleri içinde Gregoryan'ın yanı sıra "Ermeni" mezhebi de yazılmıştır. Diğer sayım sonuçlarında bu hataya rastlanılmıyor. Özellikle İstanbul dışındaki illerde "Ermeni" dini diye veri toplanmış olması, nüfus memurlarının ve halkın, Ermeniliği ayrı bir din olarak algıladığını bize gös-

teriyor.

İlk sayıma göre Gregoryanların %69'u İstanbul'da yaşarken, sırasıyla Yozgat 3.795 kişi, Sivas 3.400 kişi, Malatya 2.625 kişi, Diyarbakır 2.490 kişi, Elazığ 1.992 kişi ve Kayseri 1.978 kişi bu illerde yaşamaktadır. Son sayım olan 1965'te ise İstanbul'da yaşıyanların oranı %88'e çıkıyor. Bu sayımda diğer ilgi çekici nokta kadın-erkek nüfus farkının İstanbul'da artış göstermesi: fark tüm Türkiye'de 4028 iken İstanbul'da 3.841. Yani İstanbul dışındaki illerde kadın-erkek farkı yok derecesindeymiş.

1935 sayımına göre Türkiye'de 44.526 Gregoryan varken, 11.229 kişi "Ermeni dini"ne mensupmuş. Anadili Ermenice olan nüfus 57.599 iken, 2. lisanı Ermenice olan 17.020 imiş. Nüfus memurları Diyarbakır'da 33 kişiyi Gregoryan (tümü erkek!), 506 kişiyi Ermeni dininden saymışlar. Diyarbakır'da anadili Ermenice olarak işaretleyen 582 ve 2. lisan olarak işaretleyen 183 kişi yaşıyormuş.

1960 nüfus sayımında anadili Ermenice olan nüfus 52.756, Gregoryan olduğunu söyleyenler ise 70.953; ikinci dil olarak Ermenice'yi bildiğini söyleyen 19.444 kişiyi hesaba kattığımızda bu sayı 72.200'e çıkıyor.

Musevilik

Türkiye'nin diğer dinsel azınlık grubundan olan Musevilik'in de coğrafi dağılımı İstanbul ve Trakya bölgelerinde yoğunluk gösterir. 1927 ve 1965 arası Türkiye nüfusu 2.4 kat artarken, Musevi nüfus yarı yarıya azalma olduğu görülür. Buna

en büyük etmen olarak, Trakya olayları, 1942 Varlık Vergisi ve 6-7 Eylül 1955 olaylarının etkisiyle Yahudilerin Avrupa'ya ve İsrail'e göç etmeleri gösterilebilir.

İlk nüfus sayımında Musevi dinine mensubum diyen 78 binin 47 bini İstanbul, 18 bini İzmir'de, 9 bin kadarı Trakya'nın diğer illerinde yaşıyorlardı. 1927'de nüfusun %60'ı İstanbul'da iken, özellikle 1934 Trakya olaylarının etkisiyle Trakya'daki nüfus parmakla sayılacak düzeye inmiştir. 1965'e gelindiğinde Yahudi nüfusun %80'i İstanbullu oldu.

1927 sayımına göre Çanakkale'de 1.845, Edirne'de 6.098 ve Tekirdağ'da 1.481 Musevi yaşıyordu. 1934 yıllarında bu illerde Yahudilere yönelik saldırılar, mal ve can kayıpları sonucu, büyük bir kısmı İstanbul'a ve yurtdışına gitmişlerdir. 1945 sayımına bakıldığında, Musevi nüfus doğal artış bir yana, %52 oranında azalmıştır. 9.424 Museviden geriye 4.533 kişi kalmıştır. Bir bağlantı var mı bilmiyorum, ancak şöyle bir olgu var; 1927'de Musevi olduğunu söyleyenlerin -bu 3 ilde- %87.8'i anadilinin Yahudice olduğunu beyan etmiş, ancak 1945'te bu oran %78.7'e düşmüş.

1945'te 77 bin olan nüfus 1955 yılında 46 bine geriledi. 1940'lı yılların sonunda İsrail'in kurulmasından sonra yaklaşık 30 bin kişilik Yahudi grubu 2 yıl içinde (1948-49) bu ülkeye göç etmiştir.[97]

Musevi dini, Yahudiler ve Yahudice arasında örtüşen bir ilişki olduğu biliniyor. Ancak nüfus sayımlarında bunun bazen böyle olmayabildiğini de görüyoruz! Ermenice ve Gregoryan, Musevilik ve Yahudice örneklerindeki gibi, iki nitelik ile bir

kimliği tanımlama şansı diğerlerinde yok. Bu durum sayımların güvenirliliği ve tutarlılığı hakkında, daha rahat fikir ileri sürmemizi sağlıyor. Özcesi şunu demek istiyoruz; tüm sayımlarda Musevi nüfus ile Yahudice bilen nüfus arasında derin bir uçurum gözlenmektedir. Aradaki fark (Musevi dini-Yahudice dili(anadil + ikinci dil)) yıllara göre sırayla şöyle bir seyir izliyor 1927 sayımında 9.830, 1935 sayımında 26 bin, 1945 sayımında 35.361, 1955 sayımında 7.491, 1960 sayımında 20.152 ve 1965 sayımında 24.493. Son sayıma göre 38.267 Musevi'nin sadece 13.491'inin anadili Yahudice imiş, geri kalan 25 bini hiç Yahudice bilmiyormuş!

Türkiye Yahudilerinin bir kısmı yüzyıllar önce İspanya'dan Osmanlı'ya sığınan Sefaradlardır. İspanyolca etkisi taşıyan Yahudice konuşurlar. Anadili İspanyolca olan Museviler, cemaatin %15 kadarını oluştururlar. Sayım sonuçlarına göre 1935'te 13.595, 1945'te 10.866 ve 1960'da 3.192 Musevi anadilinin İspanyolca olduğunu beyan etmiş.

Okuma-yazma oranı en yüksek grubu Museviler oluşturmaktadır (her dilde okuma-yazmayı içerdiği dikkate alınmalıdır). Örneğin 1945 verilerine göre bu oran Musevilerde %65 olup, tüm Türkiye ortalaması %24 civarındaymış. 1960'ta oran %85'e çıkmaktadır (Türkiye ortalaması %27).

Diğer ve Bilinmeyen Dinler

Sayımlarda 3 dinin dışında "bilinmeyen" ile "diğer" dinler hanesi de yer almaktadır.

Yezidiler, Keldaniler, Nasturiler ve Kadim Süryaniler

Nüfus sayımlarında farklı etnik köken ve dinsel inanışa sahip olan Yezidiler, Keldaniler, Nasturiler ve Kadim Süryaniler tasnif dışı bırakılmışlardır.

Bunların yoğun yaşadıkları bölge olan Doğu'da "bilinmeyen ve diğer" dinler hanesinin kabarık rakamlar gösterdiği dikkatlerden kaçmıyor. Bu illerin başında Mardin, Hakkari, Diyarbakır ve Siirt geliyor. Ancak bu grupları birbirinden ayırıp yaklaşık bir sayı vermek mümkün değil. Yezidiler Kürtçe konuşmaktadırlar; Keldani ve Nasturiler'in ayin dilleri Süryanice[98] olup, genelde kendi dillerini Kürtçe ile birlikte kullanırlar. Bu yüzden bunları din ve dil bakımından tek tek ayırmak zordur.

Ancak yoğun yaşadıkları bölgelerde "diğer ve bilinmeyen" dinlerin sayılarından tahmini bir nüfus hesaplanabilir. 1927 sayımına göre Türkiye'deki "diğer ve bilinmeyen"lerden 20 bin kişinin 11.181'i Mardin'de, 3.496'sı Diyarbakır'da, 2.091'i Siirt'te iken, 1965 sayımında 15 bin nüfusun 6.500'ünün Mardin, 2 bininin Siirt ve 2 bininin İstanbul'da bulunduğu belirlenmiş.

Aleviler ve Nusayriler

Bir diğer tasnif dışı kalan dinsel inanış, İslamın bir mezhebi de sayılan Aleviliktir. Sayım talimatnamelerinde İslam'ın mezhepsiz tasnif edilmesi emredildiğinden, Şafii, Hanefi, vb. mezhepler gibi Alevilik de tasnif dışı kalmıştır. Türkiye'de coğrafi olarak epey yaygın olan Aleviliğin nüfusu hakkında mevcut sayım istatistiklerinden gidilerek bir tahmin yapmak

zor. Köylere göre bir nüfus dağılımı yapılmış olsaydı, yaklaşık bir nüfus iddiasında bulunabilinirdi.

Arap Alevileri de denilen Nusayriler de tasnif dışı kalmalarına rağmen Arapça konuşan Hatay nüfusu dikkate alınarak bir tahminde bulunabilinir. Ancak diğer illerde bulunanların tasnifini yapmak, verili koşullarda pek zor gözüküyor. Hatay ilinde anadili Arapça olan nüfus (ikinci diller il il her sayımda tasnif edilmediğinden); 1945 sayımında 99.699 kişi, 1950 sayımında 110.890 ve 1965 sayımında 73.099 kişi olarak belirlenmiş. Bu nüfus Türkiye'deki Nusayri nüfusu hakkında bir fikir verebilir.

DİLSEL AZINLIKLAR

Nüfus Sayımlarında Anadil Tespiti

1985'e kadar, anadili belirlemeye yönelik sorular sorulmuştur. Ancak 1990 sayımı ile birlikte son iki sayımda bu amaçlı sorular kaldırılmıştır.

Gazeteci Faruk Bildirici'nin haber-yorumuna göre; 1985 yılında bazı DİE yetkilileri DGM tarafından "bölücülükle" suçlanıp yargılandıktan sonra anadil ve din soruları sayımlardan çıkarılmış. Ama DİE yetkilileri gerekçeyi şöyle açıklamışlar; "Bu bilgilerin istatistiki olarak hata payı çok yüksek". 1965-1985 yılları arasındaki sayımlardan elde edilen veriler, sadece ilgili devlet kuruluşlarına verilmiş, kamuoyuna açıklanmamıştır.[99]

1965 yılına kadar yapılan yedi sayımın sonuçları kamuoyuna açıklanmış, ancak sonraki dört sayımın sonuçları kamuoyuna açıklanmamıştır.

Anadili Tespit Amaçlı Sorular

Nüfusun muhtelif nitelikleri arasında anadilin tespiti oldukça

zor ve mühim bir meseledir. Çünkü "anadil" ve "konuşulan dil" çok kere birbirinin yerine ikame edilmektedir. Oysa bunlar birbirinden mahiyet itibariyle tamamen farklı şeylerdir. Bu yüzden bazı ülkelerde açık açık "konuşulan dil" olarak sorulur. Ev içinde konuşulan ile dışarda konuşulan dil aynı ise mahzuru yoktur.[100] Ancak Türkiye gibi ülkelerde, "anadil" sorusundan kastın içeriğine uygun olmadığı ve "konuşulan dil" şeklinde sorulduğu için sonuçların da böyle değerlendirilmesi gerekir.

Böyle olmasına rağmen, Türkiye'de etnik dağılımı öğrenmek için elimizdeki tek veri "anadil" sorusuna verilen cevaplardır.

İlk nüfus sayımı öncesi, sayımı organize eden İstatistik Müdürlüğü yetkililerinden Celal Aybar "anadiliniz nedir?" sorusunun maksadını kamuoyuna şöyle açıklıyordu: "Nüfusun analisanı bakımından inkısamı muhtelif milli kültürlerin hangi sahalarda mütekanif olduğunu göstermek sureti ile bir dereceye kadar ırk ve ve milliyet hakkında kıymetli malumat temin etmek"tir. [101] Nüfusun anadili ile dağılımı "pek az hata ile memleketin etnik terekkübünü" gösteriyordu.[102] Gerçekte fertlere milliyetlerini sorma cihetine gidilmesi durumunda, "onlarda şüphe uyandır[ılacak] ve doğru cevap alına[mayacaktı]"[103]

1927 ve 1985 yılları arasında yapılan tüm nüfus sayımlarında anadili tespit etmeye yönelik sorular, sayılan her kişiye yöneltilmiştir. Ancak "Anadiliniz Nedir?" sorusunun yer aldığı kolonlarla yetinilmemiş; genelde hemen altında ne ifade edildiği açıklamaya çalışılmıştır. Bunun yanı sıra kayıt memurlarına yönelik yayınlarda bu soruyla ne amaçlandığı

açık seçik izah edilir. Anadil ile; anadan öğrenilen dilin değil, o sırada ev içinde konuşulan ve/veya aile arasında konuşulan dilin anlaşılması gerektiği belirtilir.

1927 ve 1935 sayımlarında "aile arasında konuşulan dil", 1940 sayımında "ev içinde konuşulan dil", 1955'te "ev içinde, aile arasında mutad olarak konuşulan dil", 1960, 1965, 1970, 1975, 1980 ve 1985 sayımlarında ise "ev içinde ve aile arasında konuşulan dil" sorularıyla "anadil" belirlenmeye çalışılmıştır.

1927'de yapılan ilk sayım öncesi; sayım memurlarına yönelik yayımlanan talimatnamede, sayım defterlerine yazılacak malumat ile ilgili 7. sütuna (anadil ile ilgili) ilişkin öneri şöyledir: " Bu sütuna analisanı yazılır. Analisanından maksat, o kimsenin hanesinde çoluk çocuğu ile konuştuğu dildir. Mesela; bir kısım Museviler, Boşnaklar vesaire vardır ki, Türk oldukları ve Türkçe bildikleri halde aileleri arasında Musevice ve Boşnakça konuşurlar."[104] Sayım formundaki "Anadil nedir?" sorusunun altında hemen şu ibare vardı; "Bundan maksat ananın söylediği dil değil, aile arasında konuşulan lisandır".

1940 sayım talimatnamesinde, "8. sualin karşısına: Bu sualden maksat annenin konuştuğu dil değil, ev halkının hergün aralarında konuştukları dildir. Henüz konuşmak bilmeyen çocuklar için de evde konuşulan dil yazılacaktır" açıklaması yer alır.[105]

1950 sayım talimatnamesinde ise, "9. sütuna anadil yazılacaktır. Anadilinden maksat, sayımı yapılan kimsenin aile

arasında kolaylıkla ve ekseriyetle konuştuğu dildir. Henüz konuşamayan çocuklar için anadil olarak ailenin evde kendi aralarında konuştuğu dil yazılacaktır. Bir aile efradının anadilinin aynı ve müşterek olması şart değildir. Çok yaşlı kimselerle küçük çocukların bazı hallerde anadili farklı olabilir. Bu takdirde aile fertlerinden her birinin konuştuğu dil anadil olarak yazılacaktır."[106]

"İkinci Dil"

Sayımlarda "anadilinden başka en iyi konuştuğu dil" tespit amaçlı sorular da sorulmuştur. İlk sayımdan sonra uygulamaya konulan "ikinci dil" için 1935 ve 1945'te "analisanından başka hangi lisanı konuşmasını bilir?', 1950, 1955 ve 1960'ta "anadilinden başka en iyi konuştuğu dil nedir?" şeklinde izahatta bulunulmuştur.

Anadilin yanı sıra ikinci dilin sorulmasındaki kastın halkın kültür düzeyini ortaya çıkarmak olmadığı aşikardır. Burada, anadil ile birlikte ikinci dilin öğrenilmesi durumunda, muhtelif kültürlerin "yekdiğerine ne nisbetle müessir olduklarını meydana çıkarmak" amaçlanmaktaydı.[107]

1950'de sayım memurlarına yönelik yayınlanan talimatnamede; "Anadilinden başka bir dil bilenlerin bildikleri en iyi dil yazılacaktır... Anadili Türkçe olmayanlara Türkçe konuşup konuşmadıkları sorulacak, Türkçe biliyorsa diğer bir dil bilip bilmediği nazarı dikkate alınmaksızın ikinci dil olarak Türkçe yazılacaktır. Mahalli diller mümkün olduğunca lehçeleriyle belirtilecektir; Azerice, Kırdaşça, Zazaca, Tatarca, Abazaca, Kirmanca, Boşnakça, Pomakça gibi."[108]

1955 sayımında sorulacak ikinci dil sorusu için şöyle bir ek izaha gerek duyulmuş ve 2. dil; "anadilden başka meramını ifade edebilecek derecede konuşabildiği dilin adıdır" denilerek "en iyi" değil "meramını" anlatacak düzey yeterli görülmüştür. [109]

Türkçe bilmeyenler, bazı sayım sonuçlarında "Türkçe bilmeyenler" sütunu altında gösterilmişken, bazı sayımlarda bu özelliği "anadil" ve "2. dil" verilerinin çakıştığı noktasında tespit ediyoruz. Yani hem "anadili" hemde "ikinci dili" kendi dili olarak belirtenler bize Türkçe bilmeyenlerin sayısını vermiş olmaktadır. Çalışmamızın bundan sonraki bölümlerinde verileri bu anlayışla yorumlayacağız.

Dillerin Kategorilendirilmesi

1927-65 arası 8 sayımda tespit edilen diller bir istikrar göstermiyor. Bir sayımda tespit edilen bir dil, diğer sayımda gözükmüyor veya başka bir dilin alt grubu olarak gösteriliyor. Sayımcıların, sahte etnik kategoriler yarattığı da oluyor. Kategoriler şişiriliyor, parçalanıyor, yeniden birleştiriliyor, karıştırılıyor, yeniden düzenleniyor, ama siyasal bakımdan güçlü olan kimlik kategorileri daima listenin başında yer alıyor.

1927, 1935 ve 1945 sayımlarında tespit edilen diller alfabetik sıra ile verilirken, 1950'de diller 3 grup altında tasnif edilmiştir (A. Türkçe, B. Mahalli Diller, C. Yabancı Diller). 1955'te alfabetik sıra ile 25 dil gösterilmiş iken 1960'da tespit edilen 25 dil tam 7 gruba ayrılmıştır (A. Türkçe, B. İslam Azınlık Dilleri, C. Diğer Azınlık dilleri, D. Anglasakson

Dilleri, E. Latin Dilleri, F. İslav Dilleri, G. Diğer diller). 1965 sayımında da bu gruplandırma aynen muhafaza edilmiştir.

1950 sayımında "mahalli diller" ismi altında müslim ve gayrımüslim tüm dillere yer verildi; "yabancı diller" adı altında İngilizce, Almanca vb. dillergösterilmiştir. 1960'da "İslam azınlık dilleri" altında Çerkesçe, Abhazca, Kürtçe, Arapça vs. diller yer verilirken, "diğer azınlık diller" altında Rumca, Ermenice ve Yahudice dilleri sayılmış, "yabancı diller" ise 3 gruba ayrılarak verilmiştir.

1927 sayımında 14 dilin dökümüne yer verilirken, bu sayı 1935 ve 1945'te 31 dile yükselmiş. 1950'de 28 dil gösterilmiş ve 1955'te 25 dil tasnif edilmiştir. 1960'da ve 1965 sayımında da tespit edilen dil sayısı 25'te kalmıştır.

Abhazca, Boşnakça, Gürcüce, Hırvatça, Lazca ve Pomakça dilleri ilk sayım dışındaki tüm sayımlarda yer almıştır. Kıptice (Çingenece) 1935 ve 1945 sayımlarında belirtilirken, nedense daha sonraki sayımlarda kendisine yer verilmemiştir. Aynı yok saymaya Tatarca da uğruyor ve ilk üç sayımda yer alırken daha sonraki sayım sonuçlarında izine rastlanmıyor.

Tabii en ilginç gelişme Kürtçe üzerinde oluyor. Sayanların, üzerinde durdukları ve devamlı değişikliğe uğratmaya çalıştıkları görülüyor. 1927-35-45 sayımlarında Kürtçe tek bir kategoride gösterilirken, 1950 yılında 3 alt gruba ayrılmaktadır; A.Kürtçe-Kirmanca, B. Kırdaşça ve C. Zazaca. Tunceli gibi yörelerde Kırdaşça (Kırdaski) denen Kurmanci, böylece ikiye bölünmekte ve yeni kategoriler uydurulmaktadır. 1955 ve 1960 sayımında bu ayrım gösterilmezken, 1965 sayımında

Tablo 2
Nüfus Sayımları'nda Anadil Tasnifi

	1927	1935	1945	1950	1955	1960	1965
Abazaca		+	+	+	+	+	+
Acemce	+	+	+	+	+	+	+
Almanca		+	+	+	+	+	+
Arapça	+	+	+	+	+	+	+
Arnavutça	+	+	+	+	+	+	+
Boşnakça		+	+	+	+	+	+
Bulgarca	+	+	+	+	+	+	+
Çekce			+		+		+
Çerkesçe	+	+	+	+	+	+	+
Ermenice	+	+	+	+	+	+	+
Flamanca		+	+	+			+
Fransızca	+	+	+	+	+	+	+
Gürcüce		+	+	+	+	+	+
Hırvatça		+	+	+	+	+	+
İngilizce	+	+	+		+	+	+
İspanyolca		+	+			+	+
İsveçce		+	+	+			+
İtalyanca	+	+	+	+	+	+	+
Kıptice		+	+				
Lazca		+	+	+	+	+	+
Lehçe		+	+	+	+	+	+
Macarca		+	+				
Pomakça		+	+	+	+	+	+
Rumence		+	+	+	+		+
Rumca	+	+	+	+	+	+	+
Rusça		+	+	+	+	+	+
Sırpça		+	+	+	+	+	+
Tatarca	+	+	+				
Yahudice	+	+	+	+	+	+	+
Kürtçe	+	+	+	+	+	+	+
Kırmanca				+			+
Kırdaşça				+			+
Zazaca				+			+
Portekizce						+	

tekrar ve bu kez daha da ileri götürülerek yapılmaktadır. 1965 sayımında artık Kürtçe, Kırmanca, Kırdaşça ve Zazaca diye 4 ayrı, bağımsız kategori yaratılmıştır. Oysa Kürtçe'den kastedilen Kurmanci'dir ve böylece tek bir lehçe tam 3 parçaya ayrılmış ve yeni diller türetilmiştir.

Abazaca

	Anadil	2.Dil	Toplam	Türkiye Nüfusu	‰
1927	-	-	-	-	-
1935	10.099	2.108	12.207	16.157.450	0.75
1945	8.602	1.265	9.867	18.790.174	0.53
1950	17.200	-	17.200	20.947.188	0.82
1955	13.655	1.489	15.144	24.064.763	0.63
1960	4.689	8.018	12.707	27.754.820	0.46
1965	4.563	7.836	12.399	31.391.421	0.40

ABHAZCA

İlk sayımda tasnif edilmeyen Kafkas dil ailesi grubundan Abhazca, 1950 yılına kadar genel nüfusa olan oranını korurken, bu yıldan itibaren hem sayıca azalmakta, hem de genel nüfusa oranı düşmektedir. Nüfusun hemen hepsi Müslüman olup; Bolu, Sakarya, İçel ve Kocaeli ağırlıklı bir dağılımı vardır. Kadın erkek miktarının her sayımda birbirine yakın çıktığı görülür..

Türkiye'deki Abhazlar'ın nüfusuna ilişkin ilk belge niteliği olan 1935 sayımında, 10.099 kişi anadili ve 2.108 kişi ikinci dil olarak, toplam 12.207 kişi Abhazca biliyormuş. Nüfusun %65'i Kocaeli ili sınırları içinde ikamet etmekte. Nüfusun

hemen hepsi (%98.4[110]), "10.000'den az nüfuslu yerler" olan ilçeler veya köylerde bulunuyor. Yalnız Abhazca bilen, 1.920 kişilik nüfustan sadece 5 kişi şehirlerde bulunuyor. Abhazca konuşan erkeklerin %60'ı "toprak mahsulleri" ile ilgili işlerde çalışmakta iken, %35'i olan 1.805 kişi "mesleksiz veya mesleği meçhul"dur. Kadınların da yarısı çiftçilik yapmaktadır. Okuma-yazma bilenlerin[111] oranı hem erkeklerde ve hem de kadınlarda Türkiye ortalamasının üzerindedir; sırasıyla %28.7 ve 11.2.

1945 sayımında 8.602 kişi anadil ve 1.265 kişi ikinci dil olmak üzere, toplam 9.867 kişi ev içinde bu dili konuşmakta. 1.556 kişinin başka hiçbir dil bilmediği ortaya çıkmıştır. 10 yıl öncesine göre, bazı illerde azalırken, bazı illerde de artma görülmüş, ancak toplam olarak nüfus azalmıştır. Örneğin; geçen sayımda %51.9 oranında azalarak 3.159 rakamına düşen Kocaeli'nin yanı sıra, geçen sayımda 1.377 kişiden 4.384'e çıkarak 3.2 kat artış gösteren Bolu. Bu iki il dışındaki illerin bir kısmında küçük miktarlarda dağınık olarak bulunmaktadır. Bir önceki sayımda Türkiye ortalamasının üzerinde olan okuma-yazma bilenlerin oranı, bu sayımda ortalamanın altına düşmüştür. "30 binden fazla nüfuslu 20 büyük şehirde" yaşayanların miktarı sadece 40 kişidir. Nüfusun hemen hepsi kırsal kesimde yaşamaktadır.

1950 sayımı, diğer bir çok dilde olduğu gibi, Abhazca konuşanların da artışına tanık oluyor. Türkiye nüfusunun binde 8.2'ine erişen Abhazca, böylece tüm sayımların en büyük yüzdesini yakalamıştır. Bu sayımda 17.200 kişinin anadilinin Abhazca olduğu belirlenir. Bunların, hemen hemen yarısı erkek, yarısı kadındır. Daha önceki sayımlarda

Bolu ve Kocaeli en fazla nüfusa sahip iken bu sayımda İçel önde geliyor: 6.711 kişi. Oysa geçen sayımda sadece 8 kişi bulunuyormuş bu ilde. Bunun bir göç veya hızlı nüfus artışından dolayı olmadığını tahmin ediyoruz. Geriye, sayımın titizlik derecesinden kaynaklandığını söylemek kalıyor. "5 binden fazla nüfuslu yerler'de yaşayan nüfus sadece 413 kişi. Geçen sayımdan bu yana bir şey değişmedi; Abhazca konuşabilenlerin çoğu kırsal bölgelerde yaşıyor.

1955 sayımında 13.655 kişi anadil ve 1.489 kişi ikinci dil olmak üzere, toplam 15.144 kişinin Abhazca konuştuğu tespit edilir. Abhazca konuşanlar, geçen 5 yıla göre azalmıştır. İçel ilinde şaşırtıcı bir gerileme oluyor; geçen sayımda 6.711 kişi tespit edilmişken bu sayımda sadece bir kişi tespit edilir. Nüfusun %100'üne ne oldu! Bilinmez. Kocaeli'nde de sadece 21 kişi kalmış! Geçen sayımlarda pek göze çarpmayan Sakarya ili, bu sayımda 5.247 kişi ile 2. büyük il oluyor. Nüfusun %81'i Bolu ve Sakarya'da toplanmış. Geçen sayımlarda görülmeyen (gelecek sayımlarda rastlanmayacak) bir durum; anadili Arapça olan 4.435 kişinin konuştuğu ikinci dilin Abhazca olduğu tespit edilmiş.

1960 sayımında 4.689 kişi anadil ve 8.018 kişi ikinci dil olmak üzere toplam 12.707 kişi Abhazca bildiğini beyan etmiş. Nüfus Bolu ve Sakarya illerinde yoğunlaşmakta olup bu iki il, tüm nüfusun %71'i barındırmaktadır. İkinci dil olarak konuşanların %33.6'sı "10.000'den fazla nüfuslu yerler"de ikamet etmekte iken, anadil olarak konuşanların %7'si, yani 6.442 kişi bu bölgelerde yaşıyor. Nüfus kentleştikçe Abhazca dili, anadilden ikinci dil hanesine kayıyor.

1935 sayımından bu yana genel nüfusa oranı gittikçe azalan Abhazca, 1935 oranına göre modellendiği takdirde 1965 sayımında 23 bin civarı olması beklenirdi. Oysa bu son sayımda 4.563 kişi anadil ve 7.556 kişi ikinci dil olarak toplam 12.119 kişinin Abhazca konuştuğu tespit edilir. 1927'deki rakam 12.207 idi, 1965 rakamı 12.119, yani anadil azalırken ikinci dil artmış olarak. Nüfusun en çok bulunduğu iller yine Bolu (2.181 kişi) ve Sakarya (1.351 kişi) illeridir.

1935 sayımında 10 bini anadil, 2 bini ikinci dil olarak toplam 12 bin iken, 1965 sayımında 4.563'ü anadil ve 7.836'sı ikinci dil olan toplam 12.399 kişi ile bir çoğalma göstermediği görülür. En yüksek orana 1950 sayımlarda çıkan Abhazca, en düşük oranına son sayımda erişiyor.

Arapça

	Anadil	2.Dil	Toplam	Türkiye Nüfusu	‰
1927	134.273	-	134.273	13.629.488	9.85
1935	153.687	34.028	187.715	16.157.450	11.62
1945	247.294	60.061	307.355	18.790.174	16.35
1950	269.038	-	269.038	20.947.188	12.84
1955	300.583	95.612	396.195	24.064.763	15.34
1960	347.690	134.962	482.652	27.754.820	17.39
1965	365.340	169.724	533.264	31.391.421	16.99

ARAPÇA

Türkiye'nin en çok konuşulan üçüncü büyük dil grubudur. Türkçe ve Kürtçe'den sonra gelir. Aynı zamanda en az okuma-yazma bilen grupların üçüncüsüdür (Kıptice ve Kürtçe'den sonra). Kadın ve erkek oranı birbirine en yakın olan dil grubudur. Yedi sayım sonucunda da birbirine neredeyse eşit sayıda kadın erkek çıkmıştır. Nüfus sayımlarında gerçeğe en yakın rakamların, Arapça nüfusuna ait olduğunu sanıyorum.

Yoğunlukla Mardin, Siirt, Urfa, Adana ve Hatay illerinde bulunmaktadırlar. Çoğu İslam dininin Sünni mezhebinden olup, Hatay'dakiler Arap Alevileri denilen Nusayriler'dir. İlk

iki sayımda nüfusun %1'i iken, Hatay'ın katılması ile Nusayrilerin oranı1945'te %1.3'e yükselmiştir. Daha sonraki sayımlarda; 1950'de %1.29 (sadece anadil), 1955'te %1.65, 1960'da %1.74 ve son sayım olan 1965'te %1.70 olur. En yüksek orana 1960'da ulaşır. Artış içinde olan tek dil grubu Arapça'dır.

İlk sayımda 134.273 kişi anadilinin Arapça olduğunu beyan eder. Mardin 51.734 kişi ile en çok nüfusa (il genelinde %28) sahip il olup, sırasıyla, Urfa (25.593), Siirt (20.178) ve Mersin (2.886) gelmekteydi. Mardin şehir merkezinde 16.933 kişi ile nüfusun %72.8'ini Arapça konuşanlar oluşturur. Yine Siirt şehir merkezinin de 10.498 kişi ile %69.5'ini meydana getirmektedir.

1935 sayımında 153.687 kişi anadil, 34.28 kişi ikinci dil olmak üzere toplam 187.715 kişi Arapça biliyor. Okuma-yazma bilenlerin oranı Türkiye ortalamasının çok altında, %5.4 civarındadır. İller dağılımında Mardin 57.320 ile başı çekiyorken, Siirt, Mersin ve Adana da yoğun nüfusa sahip. Anadil olarak Arapça konuşanların %30'u yani 47.488'i "10 binden fazla nüfuslu yerlerde" yaşıyor. Bunlar içinde 24.505'i (%59.4'ü kadın) Arapça'dan başka bir dil bilmiyor.

1945 sayımında anadili olarak 247.294, sadece ikinci dil olarak 60.061 kişi olmak üzere, toplam 307.355 kişi Arapça konuşmaktadır. Hatay'ın Türkiye'ye katılması ile 99.699 kişi eklenmiştir. Bir önceki sayımda olmayan Hatay Arapları, bu sayımda anadili Arapça olanların % 40'ını ihtiva etmiş oluyor (aynı zamanda Hatay nüfusunun %39'una tekabül ediyor). Anadili Arapça olanların en iyi bildikleri dillerde ilk sırada

Türkçe 60.382 ile yer alırken, ikinci sırada Kürtçe 9.356 kişi ile alıyor. Türkçe okuma-yazma bilenlerin oranı %11 gibi alt sınırda. Bu sayıma göre anadil nüfusunun %5.5'i olan 13.584 kişi "20 büyük şehirde" yaşıyor.

1950 sayımına göre 269.038 kişi anadili olarak Arapça biliyor. Bunun 110.890'ı Hatay'da, 62.143'ü Mardin'de, 39.203'ü Urfa'da ve 26.213'ü Siirt'te bulunuyor. Arap nüfusunun %88'i bu dört ilde yoğunlaşmış. İlk sayımda Mersin şehir merkezi nüfusunun %22.6'sı kadar olan Arapça konuşanlar sonraki sayımlarda anormal bir düşüş kaydediyor.

1955 sayımına göre 300.583 kişi anadil ve 95.612 kişi ikinci dil olmak üzere, toplam 396.195 kişi Arapça biliyor. 157.290 kişi Arapça'dan başka hiçbir dil bilmiyor, geriye kalanlardan 122 bini Türkçe, 15 bini Kürtçe biliyor. Nüfus yoğunluğu yine aynı illerde toplanmış.

1960 sayımında anadili Arapça olan 347.690 kişinin 125 bini Türkçe'yi ve 9 bini Kürtçe'yi ikinci dil olarak bildiğini beyan etmiş. 134.962 kişinin Arapça'yı ikinci dil olarak konuştuğunu hesaba katarsak bu sayı toplam 482.652 kişiye yükselir. Bu oran Türkiye nüfusunun %1.74'üne denk düşmektedir. Nüfusun %64.3'ü "10.000'den az nüfuslu yerlerde" yaşıyormuş.

1965 sayımında 365.340 anadil ve 169.724 kişi ikinci dil olarak, toplam 533.264 kişi, yani nüfusun %1.7'si Arapça konuşanlardan oluşmaktadır. Bu son sayımda da illere göre dağılım değişmedi, Yine Hatay en büyük Arap nüfusa sahip, il genelinin %29'una denk düşüyor. Oysa 1945 nüfus sayımında

ilin %39'u Arapça konuşuyordu. Hatay Arapları'nın çoğu Alevi olup kendilerine Nusayri denir. Aynı zamanda Türkiye'deki Nusayrilerin hemen hepsi Hataylı'dır diyebiliriz. Mardin 79.687 kişi ile ikinci büyük il olup, il genelinin %20'sine denk düşüyor. Diğer iller sırasıyla Urfa, Siirt ve Adana'dır.

İlk sayımda binde 9.9 oranında olan Arapça, Hatay'ın 1939 yılında Türkiye'ye katılması ile birlikte bir artma göstermiş, 1945'te Türkiye nüfusuna oranı binde 16.4'e çıkmıştır. En yüksek oranına 1960'da ulaşan Arapça, azınlık dilleri içinde tüm nüfusa görece oranını artıran tek dildir.

Arnavutça

	Anadil	2.Dil	Toplam	Türkiye Nüfusu	‰
1927	21.774	-	21.774	13.629.488	1.69
1935	14.496	26.161	40.657	16.157.450	2.52
1945	14.165	17.701	31.866	18.790.174	1.69
1950	16.079	-	16.079	20.947.188	0.77
1955	10.893	25.898	36.791	24.064.763	1.52
1960	12.000	37.144	49.144	27.754.820	1.78
1965	12.832	40.688	53.520	31.391.421	1.70

ARNAVUTÇA

Sayım sonuçlarının tümünde Arnavutça dili vardır. Genellikle büyük şehirlerde ve batı bölgelerinde yoğunlaşır.

İlk sayımda 12.470'i erkek, 9.340'ı kadın toplam 21.774 kişi anadilinin Arnavutça olduğunu söyler. Erkek ve kadın sayısını ayrıca belirttim, çünkü Türkiye normallerinin üstünde seyrediyor. Türkiye nüfusunun %48'i erkek iken, bu oran Arnavutça'da %57'ye çıkıyor. Kadın ve erkek nüfus arasındaki bu aşırı farkı, sosyal bünyedeki bir rahatsızlık şeklinde değerlendirmek gerekir.[112] Bu husus ayrıca incelenmelidir. Nüfusun 5 bini İstanbul'da yoğunlaşırken, sırasıyla İzmir (1.368), Bursa (1.261) ve Ankara (742) gelmektedir.

1935 sayımında, anadili olarak 14.496, ikinci dil olarak 26.161, toplam 40.657 kişi Arnavutça konuştuğunu söylüyor. Anadilini Arnavutça olarak beyan eden 14.496 kişinin 1.820'si (%12.5'u) Ortodoks mezhebinden. Geriye kalanların büyük kısmı ise Müslüman. Türkçe okuma yazma bilenlerin oranı Türkiye ortalamasına yakın; erkeklerde %27.8 ve kadınlarda %8.4. Meslek dağılımı da Türkiye ortalamasına yakın; %40'ı toprağa bağımlı. Arnavutça, müslim azınlık dil grubu içinde en şehirli olanıdır. Arnavutça'yı anadil olarak konuşanların % 69.5'i olan 10.082 kişi, "nüfusu 10.000'den fazla nüfuslu yerler"de yaşamaktadır. İlginçtir; Arnavutça'yı ikinci dil olarak bilenlerin çoğu (%61.3'ü) kırsal bölgelerde yerleşiktir. Bu, diğer Müslüman azınlıklarda olmayan bir özelliktir.

1945 sayımına göre 14.165 anadil ve 17.701 kişi ikinci dil olmak üzere, toplam 31.866 kişi Arnavutça konuşuyormuş. 10 yıl içinde Türkiye nüfusu 3 milyon artarken, Arnavutça konuşanlar, 9 bin kişi azalıyor. Anadil olarak bilenlerin 5.167 kişisi, yani %36.5'i "30.000'den fazla nüfuslu 20 büyük şehirde yaşıyan"lardır.

1950'de anadil olarak konuşanların sayısı 16.079'dur. Bu sayımda ikinci dil olarak konuşanların sayısı verilmediği için, bunu hesaba katamıyoruz. İstanbul, Samsun, Manisa, Kocaeli, İzmir ve Seyhan nüfusun yoğunlaştığı illerin başında geliyor.

1955'te anadil 10.893 olup, ikinci dili Arnavutça olanların sayısı 25.898. Arnavutça'yı ikinci dil olarak konuşanların 23.740'ının anadili Türkçe iken, 1.489'unun ise Kürtçe olduğu belirlenmiş.

1960 sayımında 5 yılda Arnavutça öğrenenlerin sayısı 13 bin kadar artar. Bu artış ikinci dil hanesinde olur. 12 bin kişi anadili olarak, 37.144 kişi ise ikinci dili olarak beyan eder. Bu sayıma göre anadili Arnavutça olan 12 binin 971'i ortodoks mezhebinden, geri kalan çoğunluğu Müslümandır.

Son sayımda toplam nüfus 53.520 olup, bunun 40.688'i (%76) ikinci dil olarak konuşuyor. Erkeklerin oranı ilk sayımda %57'yle normalin üzerindeydi, fark her sayımda kapanarak son sayımda %51'e, Türkiye ortalamasına yaklaşır. Nüfusun %35.3'ü, yani 18.801'i "10.000'den fazla nüfuslu yerler"de yaşamaktadır.

En yüksek orana 1935 sayımında erişen Arnavutça, en düşük oranına 1950 sayımında varmaktadır.

Boşnakça

	Anadil	2.Dil	Toplam	Türkiye Nüfusu	‰
1935	24.615	13.526	38.141	16.157.450	2.36
1945	10.900	9.599	20.499	18.790.174	1.09
1950	24.013	-	24.013	20.947.188	1.14
1955	11.844	12.669	24.513	24.064.763	1.01
1960	14.570	37.526	52.096	27.754.820	1.87
1965	17.627	39.589	57.209	31.391.421	1.82

BOŞNAKÇA

Boşnakça'ya ait verilere ilk sayımın dışındaki sayımlarda rastlanıyor. Ancak 1927'nin, ilerki sayımlarda yoğun bir Boşnak nüfusa sahip iller içinde yer alan Kocaeli'ye ait verilerinde, 14.130 kişi "sair ve meçhul diller" kategorisine dahil edilmiştir. Kıptice, Lazca, Abhazca, Gürcüce ile birlikte Boşnakça da ilk sayımda ayrı bir grup olarak tasnif edilmediğinden,14.130 kişinin en az -1935'teki il miktarı olan- 7.450 kişisinin Boşnakça konuştuğu söylenebilir. Yine aynı şekilde, Bursa ve İzmir illerinde de, "sair ve meçhul diller'in içindeki Boşnakları hesaba katmak gerekir.

Resmi olarak ilk kez sayıldıkları 1935 sayımında, 24.615 kişi anadil, 13.526 kişi ikinci dil olmak üzere, toplam 38.141

kişinin Boşnakça konuştuğu tespit edilmiştir. Bu nüfus, genel nüfusun binde 23'üne denk gelir (%0.23). 7.638 kişinin Boşnakça'dan başka bir dil bilmediği görülmüştür. Kocaeli 7.450, İzmir 3.661 ve Bursa 2.326 kişi ile yoğun illerden üçüdür. Okuma-yazma bilenlerin oranı Türkiye ortalamasına yakın değerlerdedir. Yarıya yakını, %44'ü, tarım ve hayvancılıkla geçinmektedir. Boşnakça konuştuğunu beyan edenlerin %33.2'si olan 12.651 kişi kentlerde yaşamaktadır. Türkiye'nin kentteki nüfus ortalaması %16.9'dur. Boşnakça konuşanların ortalaması Türkiye genelinde %0.23 iken, kentlerde %0.46'dır.

1945 sayımında 10.900 kişi anadil ve 9.599 kişi ikinci dil olmak üzere, toplam 20.499 sayısı tespit edilmiştir. Nüfus bir önceki sayıma kıyasla yarı yarıya azalmıştır. Neredeyse tamamı Müslümandır (%99.8). Sadece 820 kişi 20 büyük şehirde yaşamakta, gerisi küçük iller ve köylerde yerleşmiş bulunmaktadır.

1950 sayımında tespit edilen 24.013 kişinin %29.5'i olan 7.092 kişi Kocaeli ilinde bulunurken, kalan nüfusun İzmir, Balıkesir ve Kayseri'de yoğunlaştığı görülür.

1955 sayımına göre 11.844 kişi anadil ve 12.669 ikinci dil olmak üzere, toplam 24.513 kişi Boşnakça konuşuyor. Kocaeli, Sakarya ve Bursa, nüfusun yoğun olduğu iller içindedir.

1960 sayımında 14.570 kişi anadil ve 37.526 kişi ikinci dil olmak üzere, toplam 52.096 kişinin Boşnakça konuştuğu tespit edilmiştir. Burada nüfus bir önceki sayıma göre iki

katına çıkıyor, ancak ikinci dildeki artış daha belirleyici oluyor. Artık en yoğun il İstanbul'dur (2.568); Sakarya, İzmir, Bursa ve Kırklareli sırasıyla takip etmektedir. 29.756 kişi ise "10.000'den az nüfuslu yerlerde" yaşamaktadır; yani nüfusun %57'si kentlidir.

Son sayım olan 1965 sayımında, 17.627 anadil ve 39.589 kişi ikinci dil olmak üzere, toplam 57.209 kişinin Boşnakça konuştuğu tespit edilmiştir.

Boşnakça'nın en yüksek oranı 1935 sayımında görülmektedir. En düşük oranına ise 1955 yılında ulaşır.

Çerkesçe

	Anadil	2.Dil	Toplam	Türkiye Nüfusu	‰
1927	95.901	-	95.901	13.629.488	7.04
1935	91.972	14.703	106.675	16.157.450	6.60
1945	66.691	9.779	76.470	18.790.174	4.07
1950	75.837	-	75.837	20.947.188	3.62
1955	77.611	22.861	100.407	24.064.763	4.17
1960	63.137	65.061	128.198	27.754.820	4.62
1965	58.339	48.621	106.960	31.391.421	3.40

ÇERKEZCE

Tüm nüfus sayım sonuçlarında yer alan bu Kafkas dil grubu, Türkiye'nin halihazırdaki dördüncü büyük dil grubu olma özelliği taşıyor. Aslında ilk nüfus sayımlarında Rumca dördüncü dil iken, zamanla azalması ile son sayımlarda Çerkezce dördüncü büyük dil olur.

İlk sayımda tespit edilen sekiz azınlık dil grubundan biri de Çerkezce'dir. Bu sayımda 45.772 erkek, 50.029 kadın, toplam 95.901 kişinin anadili Çerkezce olarak tespit edilmiştir. Çerkezce konuşanlar Türkiye nüfusunun binde yedisini oluşturmaktadır; Çerkezce ise Türkiye'nin beşinci büyük dilidir. Coğrafi yaygınlık açısından Türkçe ve Kürtçe'den

sonra gelmektedir. Oysa bu diller (ve bir ölçüde de Arapça) dışındaki diller genellikle birkaç bölgede yoğunlaşmıştır. Çerkezce'nin en yoğun olduğu Kayseri'de oranı 13.616 kişi ile il nüfusunun %5.8'idir. İkinci büyük il Bolu'da, 12.082 ile il nüfusunun %5.96'sına denk düşmektedir. Bolu'yu Kocaeli, Balıkesir, Tokat, Çorum gibi iller takip etmektedir.

8 yıl sonra Türkiye nüfusu %18.5 artarken, Çerkezce'yi konuşan nüfusta %11'lik bir artış gözüküyor; 91.972 kişinin anadil ve 14.703 kişinin ikinci dil olarak, toplam 106.675 kişinin Çerkezce konuştuğu tespit edilmiştir. Bu nüfusun 20.425'i anadilinden başka bir dil konuşmadığını beyan etmiştir. Erkek nüfusun %58.6'sı "toprak mahsulleri'yle uğraşıyor. Sanayi ve ticaretle uğraşan nüfus ise az bir oranda (1.047 kişi). Okuryazarların oranı hem kadın ve hem erkeklerde Türkiye seviyesinde (%15.5). Nüfusun büyük bölümü (90.896 kişi) "10.000'den az nüfuslu yerler'de yaşıyor.

1945 sayımında 66.691 kişinin anadil ve 9.779 kişinin ikinci dil olarak, toplam 76.470 kişinin Çerkezce konuştuğu tespit edilmiş. Bu nüfusun 11.252'i başka bir dil bilmiyor. Aradan geçen 10 yılda, çoğu erişkin 9.173 kişi, yeni bir dil öğrenmiş diye yorumlamak gerek. Nüfusun hemen hepsi kırsal kesimde yaşamakta olup "30 binden fazla nüfuslu 20 büyük ilde" yaşayanların sayısı sadece 304'tür.

1950 sayımında, Türkiye nüfusuna oranının ilk sayıma göre yarı yarıya azalmış olduğu ortaya çıktı. Bu sayımda anadili Çerkezce olan 75.837 kişinin Türkiye nüfusuna oranı binde 3.6, oysa 1927'de binde 7'iydi. En yoğun il yine 13.583 kişi ile Kayseri'dir; ilde 1927'den bu yana en ufak bir artış yoktur.

Diğer iller sırasıyla Kocaeli (7.964), Bolu (6.522), Balıkesir (4.776), Tokat (4.569), Samsun'dur (4.472). Nüfusun 1.215 kişilik bölümü "5.000'den fazla nüfuslu yerler'de ikamet etmektedir; yani nüfusun yine kırsal bölge ağırlıklı dağılımı söz konusudur.

1955 sayımında 77.611 kişi anadil ve 22.861 kişi ikinci dil olarak, toplam 100.407 kişinin Çerkezce konuştuğu tespit edilmiştir. Bu nüfusun 7.756'sı Çerkezce'den başka bir dil bilmiyor. Daha önceki sayımlarda sınırlı bir nüfus barındıran Maraş ve Sivas gibi illerin, bu sayımda büyük oranda Çerkezce konuşan nüfus barındırdıkları görülür. Maraş bu sayımda, 6.888'lik nüfus ile en büyük üçüncü il ve aynı zamanda, en büyük artış oranı gösteren il oluyor; nüfus 1950'de 3.024'ten 1955'te 6.888'e yükselmiştir. Sivas'ta daha şaşırtıcı bir durum var; 5 yıl önce 789 kişi barındırıdığı söylenen il, bu sayımda 5.074'e ulaşmış, yani tam 643 kat artmıştır; sayılara ikinci dil dahil değildir. Bu yıllar içinde dışardan Çerkez göçü olmadığından, bu durumu önceki sayımlarda memurların "keyfi" davranışlarının bir sonucu saymak gerek.

Çerkezce'nin en yüksek orana ulaştığı sayım 1960 yılında yapılanıdır. 1960 sayımında 63.137 kişinin anadil, 65.061 kişinin ikinci dil olarak, toplam 128.198 kişinin Çerkezce konuştuğu görülüyor. Nüfusun yarısı erkek, yarısı kadın olup, nüfus cinsiyetler arasında eşit dağılmıştır. Anormal azalış olan iller arasında, geçen sayımdan bu yana %44 ile 2.835 kişi azalan Sivas, 4.472'den 1.287'e düşen Samsun ve 6.522'den 3.004'e gerileyen Bolu görülüyor. Tabii bu durumu asimilasyonun bir sonucu olarak değerlendirmek yerine, sayım memurlarının yalnış yazımı olarak düşünmek gerekir. Geçen

sayımlara oranla kentleşmenin daha ilerlediği rahatlıkla ileri sürülebilir; çünkü, geçen sayımlarda hemen hepsi kırsalda iken, bu sayımda %11.2'sinin, yani 2.542'i kişinin "10.000'den daha fazla nüfuslu yerler'de yaşadığı belirlenmiştir.

Son sayım olan 1965 sayımında 58.339 kişinin anadil ve 48.621 kişinin ikinci dil olarak, toplam 106.960 kişinin Çerkezce konuştuğu ortaya çıkmıştır. Kayseri, nüfusunun %29.3'ünü oluşturan 17.110 kişiyi barındırıyor. Tokat, Maraş, Samsun ve Balıkesir önemli miktarda nüfusun yaşadığı diğer illerdir. Bolu'da geçen sayımlardan beri gözlenen gerileme devam etmektedir.

Diğer birçok azınlık dilinde olduğu gibi, en yüksek oranına ilk sayımda erişmiş olan Çerkezce, 1927'den itibaren devamlı bir düşme göstererek, 1965 son sayımında en düşük oranına iner.

Ermenice:

	Anadil	2.Dil	Toplam	Türkiye Nüfusu	‰
1927	67.745	-	67.745	13.629.488	4.97
1935	57.599	9.782	67.381	16.157.450	4.17
1945	47.728	12.354	60.082	18.790.174	3.18
1950	52.776	9.322	62.098	20.947.188	2.96
1955	56.235	6.084	62.319	24.064.763	2.59
1960	52.756	19.444	72.200	27.754.820	2.60
1965	33.094	22.260	55.354	31.391.421	1.76

ERMENİCE

Ermenice, 1950'de "mahalli diller', 1960 ve 1965'te "diğer azınlık dilleri', 1927, 1935, 1945 ve 1955'te ise diğer diller ile birlikte alfabetik sırası içinde verilmiştir.

İlk sayımda anadili Ermenice olanlar 67.745 kişi olarak belirlenmiştir. Türkiye nüfusuna oranının Yahudice'ye yakın bir oranda, binde 5 (%0.5) düzeyinde seyrettiği görülmektedir. Birinci Dünya Savaşı öncesi Anadolu'da yaşayan milyonlarca Ermeniden geriye 70 bin kadar kalmıştır. Van, Cebelibereket'te tek bir Ermeni yoktur. Diğer yandan sadece Gregoryan Ermenilerin nüfusu 77.433 olarak tespit edilmişti. Bunun gerçek rakam olmadığı, Türkiye'de yaşayan

Katoliklerin "bir haylisinin" Ermeni olduğu hesaba katılmalıdır. Ermeni Protestan Kilisesinin o dönemde açıkladığı rakam 140 bin civarındaydı.[113]

1935 sayımında, 57.599 kişinin anadil ve 9.782 kişinin ikinci dil, toplam 67.381 kişinin Ermenice konuştuğu tespit edilmiştir. Nüfusun büyük kesimi, diğer gayrımüslimlerde olduğu gibi, İstanbul'da yoğunlaşmıştır: %69.1. Ardından Sivas, Tekirdağ ve Çoruh illeri gelmektedir. Diğer illerdeki nüfus ise yüz civarındadır. Ermenice konuşanların %60'ı Gregoryan mezhebinden, %18'i Ortodoks ve %6.5'i Müslümandır. Bu sayıma göre 55.755 Gregoryan var (11.229'u Ermeni dini diye kaydedilmiş). Bu arada 20.147 Gregoryanın anadilinin Türkçe olduğu görülmektedir. Erkeklerin büyük bir kesimi "sanayi ve küçük sanatlar" ile ilgili işler yapmaktadır. Erkek nüfus içinde okuryazarlık oranı %29.3 olup, Türkiye ortalamasının (%4.7) çok üzerinde bir rakama tekabül etmektedir. Ermenice, okuryazar oranının en yüksek olduğu dil grupları içinde yer almaktadır: %48.5. Nüfusun %76.2'si kentlerde yaşmaktadır.

1945 sayımında 47.728 kişinin anadil ve 12.354 kişinin ikinci dil olmak üzere, toplam 60.082 kişinin Ermenice konuştuğu tespit edilmiştir. Gregoryan mezhebinden olanlarda bir artış görülmektedir; geçen sayımda %60 olan oran, bu sayımda %74.8'e çıkar. Ortodokslarda ise büyük bir gerileme var; geçen sayımda 10.409 olan nüfus 2.880'e geriliyor. Geçen sayımlarda olduğu gibi, okuryazar oranı en yüksek azınlık gruplarından biri olmaya devam ediyor. Kadınların oranı Türkiye ortalamasının 4 katına yaklaşan bir düzeyde seyrediyor. Anadili Ermenice olan nüfusun %93'ü ""20 büyük

şehirde" yaşıyor.

1950 sayımında 52.776 kişinin anadil ve 9.322 kişinin ikinci dil, toplam 62.098 kişinin Ermenice konuştuğu belirlenmiş. Bu nüfusun %80.8'i İstanbul'da bulunuyor. 3.842 kişinin başka hiçbir dil bilmediği görülüyor. Eğitim düzeyi yüksek olan bu dil grubunun, bu sayımda %11'inin bir okula kayıtlı, öğrenci olduğu tespit edilmiş. Bu konuda Türkiye ortalaması %8.8'dir. "5 ve daha yukarı yaşlarda" olan 29.759 kişilik nüfusun %29.9'unun sanatkar ve imalatçı olduğu tespit edilmiştir (Türkiye ortalaması ise %5.1 düzeyindedir). Diğer meslek türleri arasında kent meslekleri çoğunlukta olup, çiftçilikle uğraşan sınırlı bir nüfusa sahip. Nüfusun yarısı 35 yaşın altındayken, Türkiye ortalaması %29 düzeyinde seyretmektedir. "14 ve daha yukarı yaşlarda'ki, evlilik çağındaki 38.048 kişilik nüfusun %53'ü evli, %32.7'si bekardır. Evli olanların 10.616'sı erkek ve 9.726'sı kadın olup, 890 kişilik farkın bir etnik evlilik yaptığı ve/veya anadilinin yanlış yazıldığı söylenebilir.

1955 sayımında Ermenice'nin 56.235 kişinin anadili ve 6.084 kişinin de ikinci dili olduğu, toplam 62.319 kişinin Ermenice konuştuğu tespit edilmiştir. Bu sayıma göre, 60.071 kişinin de Gregoryan olduğunu belirtelim. Nüfusun büyük kesimi yine İstanbul'da; sadece üç ilde binin üzerinde bir nüfus tespit edilmiştir: Kastamonu (1.228), Sivas (1.253) ve Bolu (1.004).

1960 sayımında 52.756 kişi anadil ve 19.444 kişinin de ikinci dil olmak üzere, toplam 72.200 kişinin Ermenice konuştuğu tespit edilmiştir. Bunların 7.794'ü başka bir dil bilmemektedir. Geçen sayımlarda pek bir nüfus barındırmayan Mardin

ilinde, bu sayımda tam 10.232 kişinin olduğu görülüyor. Ve bir sonraki 1965 sayımında ise yok denecek kadar az, 11 kişilik nüfus saptanması ilginç bir durum yaratıyor. Ya 1960 sayımı dışındakilerde Mardin'dekiler kaydedilmemişler, ya da bu sayımda yalnış bir yazılım sö konusudur; bu durumda Ermenice nüfusunu 10 bin kadar azaltmamız gerekir. Mardin'deki dinlere baktığımızda, 1960 sonuçlarında 17.750 Ortodoks ve 152 Gregoryan olduğu görülmektedir; bu durumda bahsi geçen 10 binlik nüfusun Ortodoks Ermeni olması veya daha az tanınan bir grubun (Süryani, Nasturi, Keldani vs.) anadilinin Ermenice olarak yazılması az da olsa ihtimal dahilindedir. Bu yüzden, "10.000 ve daha fazla nüfuslu yerler'de yaşayanların genel nüfusa oranı, önceki sayımlara göre düşmektedir: %74.5. Nüfusun %67'si Gregoryan çıkmıştır.

Son sayımda 33.094 kişinin anadil ve 22.260 kişinin ikinci dil olmak üzere, toplam 55.354 kişinin Ermenice konuştuğu tespit edilmiştir. Nüfus artık İstanbul merkezlidir: %89. Aynı sayımda tespit edilen Gregoryan sayısı 69.526 kişidir.

Görüldüğü gibi, her sayımda Ermenice'nin genel nüfus içindeki oranı giderek azalmaktadır; diğer müslim azınlıkların "asimilasyon eğrisi"nin dışında bir azalıştır bu. 1927-1965 sayımları arasında Ermenice bilenlerin Türkiye nüfusuna oranı, binde 4.9'dan binde 1.8'e düşmüştür. Aradaki sayımlarda oran şöyle bir seyir izlemektedir: 1935 binde 4.6, 1945 binde 3, 1950 binde 3.1, 1955 binde 2.9 ve 1960 binde 2.6.

Son sayımda anadili Ermenice olanlar sadece 33.094 iken,

ikinci dili Ermenice olanlar 23.282'dir. Her iki sayının toplamı 56.376 alınsa bile, 69.526 kişi olarak tespit edien Gregoryan nüfusundan düşük kalmaktadır.

Gürcüce

	Anadil	2.Dil	Toplam	Türkiye Nüfusu	‰
1927	-	-	-	-	-
1935	57.325	16.255	73.580	16.157.450	4.56
1945	40.076	9.337	49.413	18.790.174	2.63
1950	72.604	-	72.604	20.947.188	3.47
1955	51.983	24.720	76.703	24.064.763	3.19
1960	32.944	54.941	87.885	27.754.820	3.16
1965	34.330	44.934	79.234	31.391.421	2.52

GÜRCÜCE

1927 sayımı dışındaki sayım sonuçlarında rastlanır.

1935 sayımında sayılan nüfus; 57.325 kişi anadil ve 16.255 kişi ikinci dil olmak üzere, toplam 73.580 ile Türkiye nüfusunun %0.45'ine denk düşmektedir. Hemen hepsi Müslümandır. Çoğunlukla "tarla ürünler'inden geçinirler. Şehirli mesleklerde oranları çok düşüktür. Kadınların %58'i, erkeklerin %54'ü tarımla uğraştığını beyan etmiş, büyük bir oran ise "mesleksiz veya mesleği meçhul" olarak kaydedilmiştir. Kadınlar Türkiye ortalamasının altında, erkekler ise ortalamanın üstünde bir değerde okuryazar. Nüfusun sadece 1.230'u, yani %1.7'si, "10.000'den fazla nüfuslu yerler"de

yaşıyor. Hemen hepsi kırsal kesimde yerleşiktir. Çoruh ve Kocaeli'de yoğunlaşmıştır.

1945 sayımında hem anadil ve hem de ikinci dil sayısında düşme olur. Anadil olarak 40.076 kişi ve ikinci dil olarak 9.337 kişi, toplam 49.413 kişi Gürcüce konuşmaktadır. Çoruh ve Kocaeli'nin yanı sıra Samsun, Ordu, Balıkesir gibi illerde de çok sayıda Gürcüce konuşan var. Türkiye'nin en büyük ilk 20 ilinde sadece 294 kişi bulunmaktadır, yani hemen hepsi 30 binden az nüfuslu yörelerde yaşamaktadır. Okuryazar oranı yine aynı çizgide devam etmektedir; erkeklerde %38 ve kadınlarda %94.

1950 sayımında Gürcüce'yi anadili olarak konuşanların sayısı 72.604 çıkmıştır. 1945 sayımına göre bir artış olmasına rağmen, 1935 sayım sonucuna erişememektedir. Nüfusun % 31'i Çoruh ilinde yaşamakta, 22.780 kişiyle il nüfusunun %13'ünü oluşturmaktadır. Diğer iller arasında,16.910'la Kocaeli , 5.287'yle Bursa, 4.741'le Balıkesir, 4.989'la Sinop ve 3.518'le Ordu gelmektedir. Nüfus bu illerin kırsal bölgelerinde yerleşiktir. Çünkü tüm nüfusun sadece %1.4'ünün, "5.000 den fazla nüfuslu yerler'de yaşadığı tespit edilmiştir.

1955 sayımında 51.983'ü anadil ve 24.720'si de ikinci dil olmak üzere, toplam 76.703 kişi belirlenmiştir. 4.055 kişi anadili Gürcüce dışında başka hiçbir dil bilmemektedir. Gürcüce konuşan kadınların sayısı, erkeklerden 5.572 fazladır. Çoruh ilinde büyük bir düşüş görülmekte, 1950 sayımında 22.780 olan sayı, 1955'te 10.281'e düşmektedir.

5 yıl sonraki sayımda Gürcüce çoğunlukla ikinci dil olarak

konuşulan bir dil haline gelmiştir. Gürcüce'yi anadili olarak 32.944 kişi konuşurken, 54.941 kişi de ikinci dil olarak beyan etmiştir. Böylece toplam 87.885 kişinin Gürcüce bildiği ortaya çıkmaktadır. Bunların 80.722'si "10.000 den fazla nüfuslu yerlerde" yaşamaktadır; yani Gürcüce konuşanların %91.8'i kırsal bölgelerde yerleşiktir.

Son sayımda 34.330 kişi anadil ve 44.934 kişi ikinci dil, toplam 79.234 kişi Gürcüce konuştuğunu beyan etmiştir. Başka bir dil bilmeyenlerin sayısı ise 4.042'dir.

Bugüne dek yapılan sayımlar içinde en yüksek oran 1935'te, en düşük oran ise son sayım olan 1965'te görülür. Oransal olarak devamlı bir düşme gösteren Gürcüce, sayısal olarak ilk sayımda neyse, son sayımda da o civarda çıkmaktadır.

Kıptice (Çingenece)

	Anadil	2.Dil	Toplam	Türkiye Nüfusu	‰
1935	7.855	-	7.855	13.629.488	0.58
1945	4.463	193	4.656	16.157.450	0.28

KIPTİCE

Kıptice olarak tasnif edilen Çingene dili, yalnız 1935 ve 1945 sayım sonuçlarında var. Diğer sayım sonuçlarında her nedense yok sayılmıştır. Bu durumun İkinci Dünya Savaşının sonrasına denk gelmesinin bir tesadüf olup olmadığı incelenmelidir.[114]

1935 sayımında 3.847'si erkek, 4.008'i kadın, toplam 7.855 kişinin anadil olarak Kıptice konuştuğu tespit edilmiştir. Türkçe okuma-yazma bilenlerin oranının en düşük olduğu gruptur. Erkeklerden sadece 141, kadınlardan 25 kişi okuma-yazma bildiğini beyan etmiştir. Erkeklerin 1.260'ı (%32.8) "sanayi ve küçük sanatlar" ile geçinmektedir. 624 kişi "10.000'den fazla nüfuslu yerler"de yaşamaktadır. Hemen hemen nüfusun tamamı kırsal kesimde bulunmaktadır.

1945 sayımına göre 4.463 kişi anadil, 193 kişi ikinci dil olmak üzere, toplam 4.656 kişi Kıptice bilmektedir. 1.040 kişinin Kıptice'den başka hiçbir dil bilmediği saptanmıştır. Nüfusun

yoğun bulunduğu iller arasında Edirne, Çanakkale ve İstanbul var. Bu sayıma göre "dinsiz"lerin büyük miktarını Kıptice anadilinde olanlar oluşturmaktadır; "dinsiz"lerin %23.7'si, yani 133 kişi Çingeneler imiş! Yine en düşük okuryazarlık oranı bu grupta görülmektedir: %7.4. Anadili Kıptice olan nüfusun 346'sı "20 büyük şehirde" yaşamaktadır.

Kürtçe

	Anadil	2.Dil	Toplam	Türkiye Nüfusu	%o
1927	1.184.446	-	1.184.446	13.629.488	86.90
1935	1.480.246	114.456	1.594.702	16.157.450	98.69
1945	1.476.562	117.130	1.593.692	18.790.174	84.82
1950	1.854.569	215.352	2.069.921	20.947.188	98.82
1955	1.679.265	263.020	1.942.285	24.064.763	80.71
1960	1.847.674	469.458	2.317.132	27.754.820	83.49
1965	2.370.233	447.080	2.817.313	31.391.421	89.75
1970	3.225.795				

KÜRTÇE

Türkçe'den sonra gelen en büyük dil grubunu Kürtçe oluşturur. Nüfus sayımlarının Türkçe'den sonra hakkında en çok bilgi sunduğu dil grubudur. DİE verilerinde, özel bir ilgi ve işleme tabi tutulan, lehçelerine kadar ayrıştırılan tek dildir. Türkçe'den sonra coğrafi yaygınlık açısından en büyük dil grubudur. Kürtçe'ye Türkiye'nin hemen her tarafında rastlanır. Doğu'da yoğun olmasına rağmen Batı bölgelerinde de var olan bir dildir. Bazı illerde sadece Türkçe ile birlikte bulunan bir dil iken, bazı illerde çoğunluk olan bir dildir. Yani hem azınlık ve hem de çoğunluk dilidir. Üzerinde en çok

spekülasyon yapılan dil grubudur; çünkü Kürtlerin nüfusunu belirlemek isteyenler için eldeki tek resmi veri "anadil" istatistikleri sayılmakta, basit bir mantıkla Kürtçe bilen herkesin Kürt olduğu varsayılmaktadır.

1927:

İlk nüfus sayımında 580.690'ı erkek ve 603.756'sı kadın, toplam 1.184.446 kişi anadilinin Kürtçe olduğunu beyan etmiştir. Tüm nüfusun %8.7'sine denk düşmektedir. En çok nüfusa sahip il Diyarbakır, toplam Kürtçe nüfusun %11'ine denk gelen 132.109 kişiyi barındırmaktadır. Aynı zamanda il nüfusunun %68.8'idir: 192.105 kişi. İkinci büyük nüfusa sahip il Malatya olup, 128.323 kişi barındırmaktadır. 100 bin barajını aşan 4 ilden diğer ikisi de Elazığ ve Mardin'dir. Elazığ'da 112.493 kişi ile il nüfusunun %52.9'u, Mardin'de 109.841 kişi ile il nüfusunun %60.9'u Kürtçe konuşmaktadır. En yüksek oran Hakkari'de olup, ilin %88.9'unun anadili Kürtçe'dir. Hakkari'nin ardından 57.723 kişi ve %76.6 ile Van gelmektedir. En az nüfusa sahip iller Karadeniz bölgesi illeridir. Kürtçe 8 ilde (Diyarbakır, Elazığ, Bitlis, Beyazıt, Mardin, Siirt, Van ve Hakkari) çoğunluktadır.

Diyarbakır'da şehir merkezinde yaşıyan 30.709 kişiden 2 .012 kişinin, yani %6.5'inin anadili Kürtçe'dir. İl genelinde %68.8 olan oranın, şehir merkezinde bu kadar düşük olmasının aynı zamanda "meramını" anlatacak derecede Türkçe bilenlerin hesaba katıldığını düşünüyorum. Bu çarpıklık diğer 7 ilde de gözlenmektedir.

Bu sayım, ordu mensuplarının sayısının yayımlandığı ilk ve

tek sayımdır. "Nüfusun meslekler itibariyle dağılımı" tablosu altında verilen ordu mensuplarının sayısı, "anadil" tablosu ile karşılaştırılınca ilginç bir ilişki görülür. Kürtçe'nin yoğun olduğu iller ve ilçelerde, Türkçe konuştuğunu beyan eden nüfus içinde erkek oranı anormal derecede yüksektir. Ordu mensuplarının yanı sıra "mecburi hizmete" gelmiş memur, PTT mensubu ve hakimleri de göz önüne alırsak, anadili Türkçe olan erkeklerin fazlalığı anlaşılmaktadır. Örneğin; Siirt ilinde Türkçe konuştuğunu beyan edenlerin 3.216'sı erkek (%85.7) ve 537'si kadın iken, ordu mensubu sayısı 2.775 kişidir (memur sayısı 321 erkek, 1 kadın); toplama yapılırsa sonucun birbirine yakın çıktığı görülür. Hakkari il merkezinde Türkçe konuşanların sayısı, 272'si erkek olmak üzere 336 kişi iken, 181'i ordu mensubu ve 79'u memurdur. Mardin il merkezinde Türkçe konuşan 4.242 erkek ve 1.578 kadın varken, ordu mensubu sayısı 2.756'dir. Özetle Kürtçe'nin yoğun olduğu Bitlis, Diyarbakır, Hakkari, Mardin, Van, Siirt, Bayazıt ve Kars illerinde, anadilinin Türkçe olduğunu söyleyenlerin 178.740'ı erkek ve 137.648'i kadın olup, aradaki fark 41.092 iken, ordu mensuplarının sayısı (memurlar dahil değil) 32.665'dir. Bu illerde anadili Kürtçe olan nüfus ise, toplam 564.289'dur. Oysa diğer illerde ve tüm Türkiye'de erkek oranı %48.1 civarındadır.

1935:

1935 sayımında 1.480.246 kişi anadil ve 114.456 kişi ikinci dil olmak üzere, toplam 1.594.702 kişi Kürtçe konuşmakta olduğunu beyan etmiştir. Bu, Türkiye toplam nüfusunun %9.86'sına denk gelen bir orandır. Bu nüfusun 1.094.877'si, yani %68.6'sı Türkçe bilmediğini beyan etmiştir. Malatya en

büyük nüfusa sahip il olup, 161.259 kişi barındırmaktadır. Geçen sayımda en fazla nüfusa sahip olan Diyarbakır, bu sayımda Malatya'nın arkasından gelmektedir: 155.846. Üçüncü büyük il Mardin'de, 146.704 kişi sayılmıştır. Ancak il yüzdelerine bakılırsa bu sıralama değişir. Genel nüfusa oran, %79.4 ile Siirt'te en yüksektir. Diğer iller sırasıyla; Diyarbakır (%72.7), Van (%72.4), Ağrı (%72), Muş (%69.1), Mardin (%63.8) ve Urfa'dır (%50.4).

1935 sayımına göre Kürtçe nüfusun büyük çoğunluğu Müslümandır. Anadili Kürtçe olan 3.711 kişinin "saire" dininden olduğu belirlenmiştir. Bu nüfusun Yezidi olması büyük bir ihtimaldir.

Nüfusun meslekler itibariyle dağılımına göre; erkeklerin yarısı "toprak mahsulleri" ile ilgili alanlarda çalışırken, %1.3'ü "sanayi ve küçük sanatlar'la uğraşmakta, %45.8'i de "mesleksiz veya mesleği meçhul" olarak belirlenmktedir. Kadınların %65.3'ü "mesleksiz veya mesleği meçhul" hanesinde yer alıyor; bu, Türkiye ortalamasının üzerinde bir rakamdır.

Türkçe okuma-yazma bilenlerin oranı, Türkiye ortalamasının çok altında seyretmektedir: erkeklerde %3.7 ve kadınlarda %0.3. Grup, Türkiye'nin en düşük okuryazar kitlesini oluşturmaktadır.

Nüfusun "10.000'den fazla nüfuslu yerler"de yaşayan bölümü, anadili Kürtçe olanların %1.5'i, yani sadece 22.246 kişidir ve %62.5 gibi bir çoğunluğu, erkeklerden oluşmaktadır. Bu erkek fazlasının, isyanlardan dolayı sürgün edilenlerle batı

illerine iş amacıyla gidenler olduğu tahmin edilmektedir. 17.987'i erkek, toplam 27.382 kişi ikinci dil olarak Kürtçe'yi kullanmaktadır. Erkeklerin oranı yine fazladır: %65.7. Kürtçe'yi anadil olarak konuşanların %1.5'inin ve ikinci dil olarak konuşanların %24'ünün büyük şehirlerde bulunması ve bunların içinde de erkek oranının yüksek olması dikkat çekicidir.

1945

Aradan geçen 10 yıl içinde Türkiye nüfusu %16.3 artarken, Kürtçe konuşanların nüfusunda bir artış olmamıştır.

Bu sayıma göre; 1.476.562 kişinin anadil ve 117.130 kişinin ikinci dil olarak, toplam 1.593.692 kişinin Kürtçe konuştuğu tespit edilmiştir. Bu nüfusun 1.020.402'i başka bir dil bilmemektedir. Bunların da %53.2'sini kadınlar oluşturmaktadır.

Nüfusun en çok bulunduğu il Diyarbakır'da yaşayan181.546 kişi, ilin %12.3'ünü oluşturmaktadır. Diyarbakır'ı 155.799 ile Mardin, 141.449 ile Malatya, 83.453 ile Elazığ ve 78.987 ile Ağrı izlemektedir.

İl nüfusuna oranda %88 ile Hakkari başta gelmektedir. Hakkari'yi sırasıyla Diyarbakır (%72.6), Mardin (%66.4), Muş (%64), Bitlis (%62.3), Ağrı (%60) ve Bingöl (%56.5) takip etmektedir. Diyarbakır'dakilerin 5.111'i (%2.8) şehir merkezinde yaşamakta; şehir merkezinin nüfusunun %10'unu oluşturmaktadır.

Anadili Kürtçe olan nüfusun 5.208'inin dini "saire"

hanesinde gösterilmiştir; bunların Yezidi Kürtleri olması büyük ihtimaldir.

10 yıl içinde okuryazar oranlarının artmış olmasına rağmen, yine de Türkiye ortalamasının çok altında kalmaktadır. Erkeklerin %9.8'i ve kadınların %0.9'u Türkçe okuma-yazma bilmektedir.

Nüfusun büyük kesimi kırsal bölgede veya küçük şehirlerde yaşamaktadır. "30 binden fazla nüfuslu (20) büyük şehirde" sadece 11.695 kişinin Kürtçe konuştuğu tespit edilmiştir. Bunların da çoğunluğu erkektir: 7.426 ile %63.5.

1950

Önceki üç sayımda Kürtçe tek bir kategoride gösterilirken, 1950 sayımında 3 alt gruba ayrılarak; "A.Kürtçe-Kirmanca, B. Kırdaşça, C. Zazaca" şeklinde tasnif edilmiştir. Ne var ki, belirtilen lehçelerden ikisi, aynı lehçenin farklı isimleridir. Kırdaşça diye telafuz edilen lehçe, Kurmanci'nin diğer bir ismidir. Zaten ikinci dil tablolarında böyle bir ayrıma ihtiyaç duyulmamakta, sadece Kürtçe olarak verilmektedir.

Bu sayımda 1.676.665 kişi "Kürtçe-Kırmanca" [kurmanci veya kırmanci], 174.526 kişi Zazaca ve 3.378 kişi Kırdaşça [kurmanci] konuştuğunu beyan etmiştir. Toplam 1.854.569 kişinin anadili ve 215.352 kişinin ikinci dil olarak konuştuğunu da hesaba katarsak, toplam 2.069.921 kişinin Kürtçe konuştuğu bulunur. Bu sayı Türkiye nüfusunun %9.9'una denk düşer. Nüfusun 1.190.935'i Kürtçe'den başka bir dil bilmemektedir. Nüfus geçen 5 yıla oranla %16.4 artış göstermiştir. Bu süre zarfında Türkiye'nin nüfus artış hızı ise

%11.5 olmuştur.

Nüfusun illere göre dağılımında %11.3'lük paya sahip Diyarbakır ili 209.651 kişi ile başı çekmektedir. Diğer büyük iller sırasıyla; Mardin (178.707), Malatya (168.931), Urfa (134.985), Siirt (114.776), Ağrı (107.019), Kars (94.847) ve Elazığ'dır (92.085).

10 ilde çoğunluk olan Kürtçe, birçok ilde de büyük oranda bir nüfusu kapsamaktadır. İl nüfusu içinde en yüksek oranı gösteren illerin başında Hakkari gelmektedir: %89.5. Çoğunluk olduğu diger iller sırasıyla; Bingöl (%76.5), Siirt (%73.2), Diyarbakır (%71.4), Ağrı (%68.9), Van (%66.4), Mardin (%66.3), Bitlis (%64), Muş (%60) ve Tunceli'dir (%55.9). Diğer önemli iller ise sırasıyla; Urfa (%45.4) , Elazığ (%43.2), Malatya (%35) ve Kars'tır (%23.1).

Nüfusun büyük çoğunluğu kırsal bölgelerde yaşamaktadır. 33.848 kişi, yani %1.8'i, nüfusu 5.000'den fazla yerlerde yerleşik bulunmaktadır. Bunların 20.942'si, %61.8'i erkeklerden oluşuyor. Çoğunluk olduğu şehirlerin merkezlerinde bile az miktarda olduklarının br göstergesidir. Merkeze bağlı köyler, ilçeler ve köyler ile bu illerde çoğunluk sağlanıyor.

Yaş grupları açısından Kürtçe konuşan nüfusun özelliklerine gelince; Türkiye'de en genç nüfusa sahip dil grubudur. Kürtçe nüfusunun %76.4'ü, 35 yaşından küçüktür. Türkiye ortalaması ise %71'tir. 0-4 yaş arası nüfus %18.7 ile en yüksek oranı oluştururken, Türkiye ortalaması %14.8 civarındadır.

Yaşı 14 ve daha yukarı olan 1.035.371 kişinin içinde % 71.3'ü evli, %19.5'i bekardır. Türkiye ortalaması olan %67.4'ü göz

önüne alırsak, evlilik oranı en fazla olan dil grubu Kürtçe'dir diyebiliriz. Kadınlarda ise bekar oranı daha da azdır. Her 100 kadından 13'ü bekarken, erkeklerde her 100 erkekten 26'sı bekardır. Kadınların 14 yaşına gelmeden evlendirilmelerinin daha yaygın olduğu böylece ortaya çıkmaktadır.

Nüfusun %8.6'sı okuma-yazma biliyor. Okula devam eden 34.137 kişilik nüfusun (Türkiye genelinin %2.1'i) 27.130'u erkek, 7.007'si ise kadın.

Beş ve daha yukarı nüfusun meslek gruplarına bakılırsa, nüfusun büyük bir çoğunluğu (%77.9) çiftçilikle geçinmektedir. Bu, Türkiye ortalamasının (%61), çok üstünde bir rakama denk geliyor. Çiftçilikten sonra en büyük meslek grubunu 14 .259 ile "sanatkarlar, imalatçılar ve başka yerde zikredilmeyen meslekler', ardından 3.742 kişi ile "teşebbüs sahipleri, idareciler, büro ile ilgili meslekler" izlemektedir.

1950 sayımında 174.526'sının Zazaca konuştuğu tespit edilmiştir. En büyük nüfus Diyarbakır'da bulunuyor: 49.774. Arkasından 41.935 kişi ile Bingöl ve Elazığ 32.530 kişi ile gelmektedir.

1955:

Bu sayımda yine Kürtçe'ye dönülür, lehçeler verilmez.

Sayım sonucuna göre 1.679.265 kişi anadil ve 263.020 kişi ikinci dil olarak, toplam 1.942.85 kişi Kürtçe bildiğini beyan etmiştir. Bu sonuç geçen sayımdan bu yana %6.7'lik bir düşüşe denk gelmektedir. Oysa Türkiye'deki nüfus artış hızına göre bir modelleme yapılacak olsa, 2.377.987 kişiye

çıkması gerekirdi. Ayrıca bu sayım sonucuna göre Kürtçe'den başka bir dil bilmeyenlerin sayısında da biraz düşme var: 998.384 kişi. Geçen beş yıl içinde sadece 192.551 kişi Türkçe öğrenmiş denilebilir.

Anadili Kürtçe olanların çoğunun bildiği ikinci dil Türkçe iken, 4.814 kişi de Arapça bildiğini beyan etmiştir. Anadili Arapça olanların en iyi bildiği ikinci dil Kürtçe olup, sayısı 15.146 olarak tespit edilmiştir.

Kürtçe konuşanların yaşadığı en büyük illerin başında 222.355 kişilik nüfusla Diyarbakır gelmektedir; bu rakam tüm nüfusun %13.2'sine denk geliyor. Diyarbakır'ı, nüfusun %12.4'ünü oluşturan 207.714 kişi ile Mardin, nüfusun %9.5'ini oluşturan 160.142 kişi ile Urfa, nüfusun %9.5'ini oluşturan 133.562 kişi ile Siirt, nüfusun %5.1'ini oluşturan 85.968 kişi ile Van, nüfusun %5.3'ünü oluşturan 89.749 kişi ile Muş, nüfusun %2.9'unu oluşturan 48.446 kişi ile Hakkari, nüfusun %4.3'ünü oluşturan 71.533 kişi ile Bitlis ve %4.9'unu oluşturan 82.020 kişi ile Elazığ takip etmektedir.

Kürtçe konuşanların yoğun olduğu illerin başında Hakkari gelmektedir; il nüfusunun %89.2'sinin Kürtçe konuştuğu belirlenmiştir. Bu ili takip eden iller sırasıyla; Siirt (%69.7), Mardin (%66.2), Muş (%65.8), Diyarbakır (%64.6), Bitlis (%64.3), Van (%49), Urfa (%45.9) ve Elazığ'dır (%33.8).

Beş yıl önce büyük bir nüfus arz eden bazı illerde anormal düşüşler görülmüştür. Normal koşullarda böyle bir düşüşün olması imkansız görünmektedir. Örneğin geçen sayımda Malatya'da 168.931 kişi tespit edilmişken, bu sayımda sadece

4.879 kişi görülmektedir. Yani nüfusun %97'si geçen 5 yıl içinde kaybolmuş bulunmaktadır. İl oranına bakılırsa, bu daha bariz görülebilir: 1950'de ilin %34.9'unun anadili Kürtçeyken, 1955'te bu oran %0.3'e düşüyor. Gerçi bu dönemde Adıyaman ayrılarak yeni bir il teşkil etmiştir. Ancak bu ilde de sadece 965 kişi tespit edilmektedir! Başka bir örnek; Tunceli ilinde eski sayımda 59.022 kişinin anadilinin (il nüfusunun %55.9'u) Kürtçe olduğu belirlenirken, bu sayımda 27.081 kişiye (il nüfusunun %22.2'si) düşüyor. Düşüş %54.1 oranındadır. Bingöl ilinde de geçen 5 yılda %79.7'lik bir düşüş oluyor. Kürtçe konuşanların sayısı 74.463 kişiden, 15.152 kişiye gerilerken, bu rakamlar oransal açıdan %76.5'ten %13.5'e düşüşe tekabül etmektedir. (Beş yıl sonra yapılacak 1960 sayımında, bunun bir hata olduğu ortaya çıkacaktır; çünkü 1960 sayımında 88.857 kişi kaydedilecektir.)

10 ilde çoğunluk olan Kürtçe, birçok ilde de nüfusun önemli bir bölümünü teşkil etmektedir. İl nüfusu içinde en yüksek oranı gösteren illerin başında Hakkari gelmektedir: %89.5. Çoğunluk olduğu diger iller sırasıyla; Bingöl (%76.5), Siirt (%73.2), Diyarbakır (%71.4), Ağrı (%68.9), Van (%66.4), Mardin (%66.3), Bitlis (%64), Muş (%60) ve Tunceli'dir (%55.9). Diğer önemli iller ise sırasıyla; Urfa (%45.4) , Elazığ (%43.2), Malatya (%35) ve Kars'tır (%23.1).

Anadili Kürtçe olan nüfusun yine büyük bir çoğunluğunun kırsal bölgelerde bulunduğu görülüyor. "10.000 ve daha fazla nüfuslu yerler'de bulunanlar 38.837 kişi olup, nüfusun %2.3'üne denk geliyor. Şehirde bulunanların da 11.307'si kadın, 27.580'i erkek. Erkeklerin %70 oranında olması bize yine iş göçünü hatırlatmaktadır.

1960:

Bu sayımda da yine Kürtçe'ye lehçesiz olarak yer veriliyor.

1960 sayımında 1.847.674 kişi anadil ve 469.458 kişi ikinci dil olarak, toplam 2.317.132 kişi Kürtçe konuştuğunu beyan etmiştir. İkinci bir dil bilmeyenlerin sayısı geçen sayımda 998.384 iken, bu sayımda 1.135.416 kişiye yükseliyor. Kürtçe konuşanlar, Türkçe bilmeyen en büyük dil grubunu oluşturmaktadır. Bu artış yeni doğan nüfus diye değerlendirilebilir, ancak bu süre zarfında kimsenin Türkçe öğrenmemiş olması mümkün değildir. Bu yüzden önceki sayımı hatalı olarak görmek gerekir.

ikinci dil olarak Kürtçe'yi konuşan erkeklerin sayısının kadınlardan fazla olmasının (252.287 kişi erkek ve 217.171'i kadın), "karışık" evliliklerden ileri geldiği düşünülebilir, ancak bu durumda kadınların da "karışık" evlilik yaptığını varsaymak gerekir. Bu yüzden aradaki farkın sayım sırasında nüfus memurlarının tutumundan kaynaklandığını düşünmek daha doğru olacaktır.

Kürtçe konuşanların bulunduğu en büyük illerin başında Diyarbakır geliyor; Kürtçe konuşan nüfusun %14.3'üne denk gelen 264.948 kişi bu ilde yaşamaktadır. Ardından gelen iller; Mardin (234.717 kişi ile nüfusun %12.7'si), Siirt (166.721 kişi ile %9.0'ı), Urfa (152.101 kişi ile %8.2'si), Ağrı (129.807 kişi ile %7'si), Van (107.943 kişi ile %5.8'i), Kars (101.062 kişi ile %5.5'i), Muş (84.252 kişi ile %4.6'sı), Bitlis (82.241 kişi ile %4.5'i) ve Hakkari'dir (54.655 kişi ile %2.9'u).

Nüfusun yoğun olduğu illerin başında yine Hakkari gelmek-

tedir; il nüfusunun %80'inin Kürtçe konuştuğu belirlenmiştir. Bu ili takip eden iller sırasıyla; Siirt(%71.8), Bingöl (%67.6), Mardin (%66.4), Diyarbakır (%65.9), Bitlis (%63.8), Van (%51.1), Muş (%50.3) ve Urfa'dır (%37.8).

Elazığ'da geçen sayımda 82.020 kişi ile il nüfusunun %33.8'ini teşkil ederken, aradan geçen 5 yıl içinde bu sayı 2.069'a, il nüfusunun binde 7'sine düşmüş görünmektedir. Bu %97.5'lik bir düşüş demektir; asimilasyonun normal bir sonucu olarak değerlendirilemeyecek kadar ciddi bir düşüştür. Akla, kayıt memurlarının tutumu geliyor. Bingöl ilinde önceki 5 yılda, %79.7'lik bir düşüşle 74.463 kişiden 15.152 kişiye gerilerken bunun bir kayıt hatası olduğunu söylemiştik. Nitekim bu sayımda 88.857 kişi belirlenirken, il nüfusunun %67.6'sı gibi bir çoğunluk olduğu tespit ediliyor. Malatya'da 1950 sayımında 168.931, 1955 sayımında 4.879 kişi tespit edilmişken, bu sayımda nüfus daha da gerileyerek 2.938'e düşüyor. 1950'ye göre daha büyük bir düşüş olduğu görülüyor. Diğer bir örnek il, Tunceli. 1950 sayımında 59.022 kişi iken 1955 sayımında 27.081 kişiye gerilemişti. Düşüş bu sayımda da devam ederek 5.727'ye geriliyor.

Geçen sayımlarda büyük bir çoğunluğu İslam dini olarak belirlenen Kürtçe konuşan nüfusun, bu sayımda 5.493'ünün Hıristiyan olduğu kayıt edilmiş. Ve bunun çoğunluğu da Ortodoks'tur: 3.052. Dini Hıristiyan olanların 5.405'i kırsal bölgelerde yaşamakta.

Anadili Kürtçe olanların sadece %3'ü şehirlerde yaşıyor; 56.192 kişi. Ve bunların yine geçen sayımlarda olduğu gibi erkekler kadınlardan sayıca fazla; %61.8'i erkek olup kadın

nüfusundan 13.306 fazladır.

Kürtçeyi ikinci dil olarak konuşanların ise %17.7'si büyük ilçe ve şehirlerde yaşıyor. Bunların da büyük çoğunluğu erkek: %64.3. Oysa Türkiye nüfusunun buralarda yaşıyan erkek oranı %55.

1965:

Kamuoyuna resmen açıklanmış olan son sayım, 1965 sayımıdır.

1950 sayımında ilk kez Kürtçe üç alt gruba ayrılarak (A.Kürtçe-Kirmanca, B. Kırdaşça, C. Zazaca) verilmiş, daha sonraki 1955 ve 1960 sayımında bundan vazgeçilmişti. 1965 sayımında artık, bu lehçeler ayrı diller olarak verilir. Böylece 4 ayrı dil; Kürtçe, Kırmanca, Kırdaşça ve Zazaca ortaya çıkmar. Geçen sayımda Kirmanca-Kürtçe olarak verilirken, bu sayımda bunlar da iki ayrı dil olarak verilmektedir. Kırdaşça'nın aslında Kurmanci olduğunu zaten önceden belirtmiştik.

Bu sayımın verilerine göre, 2.370.233 kişi anadil (dördü de dahil), 447.080 kişi ikinci dil olmak üzere toplam 2.817.313 kişi Kürtçe ve lehçelerini konuşmakta olduğu tespit edilmiş olup bunların 1.415.895'i başka hiçbir dil bilmemektedir.

Kürtçeyi ikinci dil olarak konuşanlar içindeki erkek oranı geçen sayımlardan farklı bir netice ile kadınlardan az çıkıyor. Geçen sayımlarda %65 civarı olan erkek nüfusunu çalışmak için büyük şehirlere gidenler diye yorumlamıştık. Oysa bu sayımda sonuç tam tersi çıkıyor, erkekler %42.6 civarında. Bu

kadınların %80'i Kürtçeden başka hiçbir dil bilmiyor, erkeklerde ise bu oran %68.6.

Kürtçe konuşanların bulunduğu en büyük illerin başında Diyarbakır geliyor; 294.066 kişilik nüfus, tüm Kürtçe nüfusunun %12.4'ünü oluşturmaktadır. Ardından gelen iller; Mardin 265.388 kişi ile nüfusun %11.1'i, Urfa 192.017 kişi ile %8.1'i, Siirt 179.504 kişi ile %7.5'i, Ağrı 156.320 kişi ile %6.6'sı, Van 147.697 kişi ile %6.2'si, Kars 134.136 kişi ile %5.7'i, Adıyaman 124.032 kişi ile %5.2, Bitlis 94.406 kişi ile %3.9, Bingöl 87.810 kişi ile %3.7, Muş 83.528 kişi ile %3.5'i ve Hakkari 72.365 kişi ile %3.2'si Kürtçe konuşmaktadır.

Yoğun bulundukları illerin başında Hakkari geliyor; il nüfusunun %86.2'sinin Kürtçe konuştuğu belirlenmiş. Bu ili takip eden illerden sırasıyla; Siirt'in %67.8'i, Bingöl'ün %58.3'ü, Mardin'in %66.7'si, Diyarbakır'ın %61.8'i, Bitlis'in %61.2'si, Van'ın %55.4'i, Urfa'nın %46.4'ü, Muş'un %42.9'u, Urfa'nın %42.6'sı anadil olarak Kürtçe konuşuyor.

Adıyaman il olduktan sonraki iki sayımda anadili Kürtçe olanların sayısı 1955'te 965 kişi, 1960'ta 33.841 kişi iken bu son sayımda 124.032 kişi ile ilin %46.4'üne çıkıyor. 1955'ten bu yana nüfus artış hızı normal seviyede cereyan ettiğini ve dışardan gelen anormal bir göçün olmadığını ayrıca belirtelim, geriye tek bir neden kalıyor; DİE.

Elazığ'ın 1955 sayımında 82.020 kişi iken 1960 sayımında 2.069'a gerileyerek %97.5'lik bir anormal düşüş sergilediğini ve bunun sebebini farklı yerlerde aramak gerektiğini daha önce söylemiştik. Nitekim bu sayımda 78.385'lik bir miktar

tespit ediliyor. Önce 82 bin, sonra 2 bin ve en son 78 bin; bu normal bir nüfus hareketi değildir.

Malatya ilinin yaşadığı serüven biliniyor; 1950'de 168.931 kişi, 1955'te 4.879 ve 1960'ta 2.938. Bu son sayımda ise yine bir çıkış var ve tespit edilen nüfus 77.804 kişi. İniş çıkışlar normal bir doğum-ölüm veya asimilasyon sonucu olarak değerlendirilemez.

1970 sayımı sonrası, büyük gazetelerde yayınlanan resmi olmayan sonuçlara göre 3.225.795 kişi olduğu belirtilmiştir.[115]

Kürt Nüfusu Üzerine Tartışmalar

Araştırmamızın amacının azınlıkların gerçek nüfusunu saptamak olmadığını daha önce belirtmiştik. Ancak bazı araştırmacıların, özellikle Kürt nüfusu üzerine, bu konuda ki çalışmaları kamuoyuna sunulmuştu. Bu araştırmamızın gayesi olan anadil eşit değildir etnik kimlik görüşümüzün aksine çeşitli azınlıkların nüfusu, anadil istatistikleri üzerinden hesaplanmaktadır. Ancak bu araştırmacılardan bazılarının öne sürdüğü Kürt nüfusuna ilişkin rakamları, Kürtçeyi gündelik yaşamda kullanan Kürt nüfusu olarak ele almak gerekir. Çünkü "meramını anlatacak" kadar Türkçe bilenlerin anadillerinin Türkçe yazılabileceğini, daha önceki bölümlerde belirtmiştim.

Küt nüfusuna ilişkin yapılan araştırmalardan biri, Hacettepe Üniversitesi Nüfus Bilimleri Enstitüsü'nde 1990'lı yıllarda

yapılan araştırmadır. Bu araştırmaya göre anadili (+ikinci dil) Kürtçe olan nüfusun "yıllık artış hızı 0.0157 iken, anadili Türkçe olan nüfusun yıllık artış hızı ise 0.0237 olup, Kürt kökenli nüfusun doğurganlık düzeyinin oldukça yüksek olduğunu" ve bu nedenle "0.0157 sayısı Kürt kökenli nüfus için gerçekçi görünmemektedir"[116] denilerek 1992 yılında Kürt nüfusunun 7.224.402 olduğunu tahmin etmektedirler. Elde ettikleri bu sonucun, Devlet tarafından gizlenen sayım sonuçlarıyla çakıştığını, yetkililerden daha sonra öğrendiler.[117] Demek ki gizlenen 1970 ve 1985 sonuçlarına göre bir 1992'de çıkan anadili (+ikinci dil) Kürtçe olan nüfusun 7.224.402 civarında olduğu söylenebilir.

Diğer bir araştırma, Ege Üniversitesi'nden Prof. Servet Mutlu tarafından yapılan "Türkiye'de Kürtler: Demografik Bir Çalışma"dır. Araştırmacı 1990 itibariyle toplam nüfusun %12'sine denk gelen 7.046.025'i bulmuştur.[118]

Kürt araştırmacılardan M. Izady ise 1990'da Kürt nüfusunun miktarının Türkiye nüfusunun %24.3'üne denk gelen 13.8 milyon olduğunu ileri sürüyor.[119]

Başka bir Kürt araştırmacı ise 1997'de Kürt nüfusunu Türkiye nüfusunun %30'u olan 19 milyon olduğunu ileri sürüyor.[120]

Bu dört tezden ilk ikisinin anadil istatistikleri üzerinden genel Kürt nüfusunu keşfe çalıştıkları, son ikisinin de bölge nüfusundan yola çıkarak böyle bir sonuca gittiklerini eklemek gerekir.

Lazca

	Anadil	2.Dil	Toplam	Türkiye Nüfusu	‰
1927	-	-	-	-	-
1935	63.253	5.061	68.314	16.157.450	4.23
1945	39.323	4.956	44.279	18.790.174	2.36
1950	70.423	-	70.423	20.947.188	3.36
1955	30.566	19.144	49.710	24.064.763	2.07
1960	21.703	38.275	59.978	27.754.820	2.16
1965	26.007	55.158	81.165	31.391.421	2.59

LAZCA

1927 sayımında Lazca'ya rastlanmaz. Ancak ileriki sayımlar da yoğun konuşulduğu görülen iller olan Artvin, Bolu, Kocaeli, Ordu gibi illerde "sair ve meçhul lisanlar"ın yüksek miktarlarda olması tahmini bir yaklaşım göstermemizi gerektirir. Artvin'de 7.411 kişinin (il nüfusunun %7.8'i), Bolu'da 2.912 kişinin (il nüfusunun %1'i) ve Kocaeli'nde 14.130 kişinin ve Ordu'da 8.690 kişinin "sair ve meçhul" bir lisanla konuştuğu tespit edilmiş.[121]

Lazca'nın belirlendiği ilk sayım olan 1935 sayımında, 63.253 kişi anadil ve 5.061 kişi ikinci dil olmak üzere toplam 68.314 kişi Lazca bildiğini beyan etmiş. Türkiye nüfusunun onbinde

35'ine karşılık geliyor. Ve bunların 11.086'i başka hiçbir dil bilmediğini iletmiş! Erkeklerin okuma-yazma bilenlerin oranı Türkiye ortalamasının üzerinde iken, kadınların okuma-yazma bilenlerinin oranı genel oranın altında bir özellik gösteriyor. Nüfusun büyük kısmı "toprak mahsulleri'nden geçiniyor, erkeklerin %39.4'ü, kadınlarında %57.6'sı bu sahada çalışıyor. Lazca bilen nüfusun hemen hepsi kırsal kesimde bulunuyor. 63 binlik anadil nüfusunun %84.8'i ve aynı zamanda il nüfusunun %19.7'si olan 53.646'sı Çoruh'ta yaşamaktadır. "10.000'den fazla nüfuslu yerler"de yaşayan 825 kişi olup gerisi kırsal bölgelerde yaşıyor.

1945 sayımında 39.323 kişi anadil ve 4.956 kişi ikinci dil olmak üzere, toplam 44.279 kişi Lazca bildiğini beyan etmiş. Anadil olarak konuşanların %44'ü erkek olup, çoğunluğu kadınlar oluşturuyor. Yarıdan fazlasının (%54.5) Rize'de bulunduğu belirlenmiş; bu da il nüfusunun %14'üne yakın bir oranı teşkil ediyor. Diğer iller Çoruh, Bolu ve Kocaeli de geri kalan nüfusu barındırıyor. Lazcayı anadil olarak konuşanların %19.9'u Türkçe okuma-yazma biliyor. Türkiye'nin en büyük 20 ilinde sadece 138 kişi Lazca konuştuğunu beyan etmiş.

1950 sayımında anadili Lazca olanlar 70.423 kişi olarak belirlenmiş. Nüfusun % 44'ü olan 31.292 kişi Rize ilinde bulunup, il nüfusunun %17.2'ine karşılık gelmektedir. İkinci büyük il, nüfusun %34.5'inin bulunduğu Çoruh ilidir. Bolu, Kocaeli ve İstanbul dışında çok az bir kütle bulunmaktadır. Bu illerin de kırsalında yaşamaktadırlar.

1955 sayımında 30.566 kişi anadil ve 19.144 kişi ikinci dil

olmak üzere toplam 49.710 kişinin Lazca konuştuğu belirlenmiştir. Kadınların oranı erkeklerden çok fazla: %58. Aynı açık fark, ikinci dil miktarında da var: %57'i kadın. Bunun nedenleri arasında şunları sayabiliriz; okuma-yazma bilenlerin oranının kadınlarda düşük olmasının yanı sıra sayım memurlarının, sayım yapılan kişinin "meramını anlatacak kadar" Türkçe bilmesi durumunda da anadil olarak yazma gerçekliğinden kaynaklanmaktadır. Geçen sayımdan bu yana geçen beş yıl içinde Rize'de bulunan 31.292'lik nüfusun yirmi beş bini -nasıl olduysa!- ortadan yok olmuş, geriye sadece 5.873 kişi kalmış.

1960 sayımında 21.703 kişi anadil ve 38.275 kişi ikinci dil olmak üzere toplam 59.978 kişinin Lazca konuştuğu belirlenmiştir. Nüfusun hemen hepsi "10.000'den az nüfuslu yerler" olan kırsalda yaşamaktadır. Kentlerde yaşayan 634 kişinin 437'sinin erkek olması, bu kişilerin iş bulmak ve çalışma amaçlı buralarda bulunduklarını düşündürtüyor. Çünkü bu savı destekleyen diğer bir veri; Lazca'yı ikinci dil olarak konuşanlar içinde "10.000'den fazla nüfuslu yerler'de yaşayanların 2.599'unun erkek ve 1.497'sinin kadın olduğudur. Oysa genel toplamda kadın nüfusu erkek nüfusundan fazladır. Nüfusun 12.484'ü Artvin'de yaşamakta olup, Rize'de 4.347 ve Bolu'da 1.969 kişinin bulunduğu, geri kalan illerde pek bir nüfusun olmadığı görülmektedir.

Son sayım olan 1965 yılında ilk sayımı tersine anadil konuşanlarda azalma, ikinci dil olarak konuşanlarda bir artma görülüyor. Bu sayımda 26.007 kişi anadil ve 55.158 kişi ikinci dil olmak üzere, toplam 81.165 kişinin Lazca konuştuğu tespit edilmiş. Bunun %53.8'ini kadınlar

oluşturuyor. 3.943 kişi Lazca dışında başka hiçbir dil bilmiyor. 26 binlik nüfusun 12.090'ı Artvin'de ve 5.754'ü Rize'de yaşıyor. Kocaeli, Sakarya ve Bolu dışındaki illerde pek az rastlanıyor.

Pomakça

	Anadil	2.Dil	Toplam	Türkiye Nüfusu	‰
1927					
1935	32.661	8.380	41.041	16.157.450	2.48
1945	10.287	5.594	15.881	18.790.174	0.85
1950	36.612	-	36,612	20.947.188	1.74
1955	16.163	22.816	38.979	24.064.763	1.62
1960	24.098	28.602	52.700	27.754.820	1.90
1965	23.138	34.234	57.372	31.391.421	1.83

POMAKÇA

1927 sayımında Pomakça'ya rastlanmaz. Ancak bu sayımda Bulgarca konuşan nüfus olarak kayıt edildiği ihtimali var. Çünkü ileriki sayımlarda Pomakça konuşan nüfusun yoğun olduğu illerde, 1927'de yoğun bir Bulgarca anadiline sahip nüfusa rastlanır. Edirne 3.276, Balıkesir 1.522, Tekirdağ 1.772 ve İstanbul 4.985 kişilik bir nüfus barındırmakta olup, Bulgarca konuşan nüfus toplamda 20.554 kişi tesbit edilmiştir. Nitekim 1935 nüfus sayımında Bulgarca anadiline sahip nüfus 8.888 olarak tesbit edilecektir.

1935 sayımında 32.661 kişi anadil 8.380 kişi ikinci dil olmak üzere toplam 41.041 kişinin Pomakça konuştuğu tespit edil-

miş. Nüfus Trakya yoğunluklu olup %78.6'si Kırklareli, Çanakkale, Edirne ve Tekirdağ illerinde ikamet ediyor. Trakya dışında Balıkesir ilinde bulunan 5 bin dışında, Anadolu'nun diğer şehirlerinde parmakla sayılacak kadar az nüfus var. 1.010 kişi "10.000'den fazla nüfuslu yerler"de yaşıyor. Bu yüzden, erkeklerin %57.4'ünün "toprak mahsulleri" ile ilişkili mesleğe sahip olduğu görülüyor. Okuma-yazma oranları kadınlarda Türkiye ortalamasına denk iken, erkeklerde ortalamanın üstünde bir değerdedir.

Geçen 10 yıl içinde anadili Pomakça olan nüfus 20 bin azalarak 10.287'e düşer, 5.594 kişinin de ikinci dil olarak konuştuğunu hesaba katarak, 1945 sayımında 15.881 kişinin Pomakça konuştuğu tespit edilir. Bu ise %75'lik bir azalışa karşılık gelir. Oysa bu süre içinde Türkiye nüfus artışı olan %16.3'ü model alsak, Pomakça konuşan nüfusun 50 bin civarında olması beklenirdi. Anadili Pomakça olan nüfustan sadece 58 kişi "20 büyük şehirde" yaşıyor.

1950 sayımında düşüş değil artış göstererek, rakam 36.612 kişiye çıkar. Bunların hemen hemen tamamı kırsal kesimde, "5.000 den az nüfuslu yerler"de bulunuyor: %97.1. Yine Trakya'da yoğunluk var. Çanakkale ilinde 11.865, Edirne ilinde 5.080, Kırklareli ilinde 4.163. Önceki sayımlarda pek rastlanmayan iller olan Eskişehir ve İzmir'de 1.936 ve 2.190 kişidir.

1955 sayımında 16.163 anadil ve 22.816 kişi ikinci dil olmak üzere toplam 38.979 kişi bu dili konuşabilmekte. Bu düşüş daha çok Çanakkale (-9.144) ve Edirne (-5.075, tamı tamına %-99.9) illerinde olurken, tek artış (802 kişi, +%19.3)

Kırklareli ilinde olur.

1960 sayımında 24.098 anadil ve 28.602 kişi ikinci dil olmak üzere toplam 52.700 kişinin Pomakça konuşabildiği tespit edilmiş. Bunlardan 4 bini başka bir dil bilmiyor. Nüfusun hemen hepsi kırsal ve "10.000 den az nüfuslu yerler'de bulunuyor. Geçen sayımda 5 kişiye düşen kitle (Edirne), bu sayımda tekrar ortaya çıkıyor! Ve 9.698 ile en çok nüfusa sahip il oluyor. Keza Çanakkale'de de nüfus 2.721'den 5.143 kişiye çıkıyor.

Son sayım olan 1965'te, 23.138 kişi anadil ve 34.234 kişi ikinci dil olmak üzere toplam 57.372 kişi ile tüm sayımların en büyük rakamına ulaşılıyor. Nüfus yine Trakya yoğunluklu olup, Anadolu'da İzmir ve Balıkesir ile sınırlı bir kesafet var.

Pomakça'nın, Türkiye nüfusuna oranının en yüksek olduğu sayım 1935 sayımıydı. Hemen arkasındaki sayımda ise en düşük oranına indi.

Rumca

	Anadil	2.Dil	Toplam	Türkiye Nüfusu	‰
1927	119.822	-	119.822	13.629.488	8.80
1935	108.725	67.547	176.272	16.157.450	10.90
1945	88.680	64.736	153.416	18.790.174	8.16
1950	89.472	55.280	144.752	20.947.188	6.91
1955	79.691	58.990	138.681	24.064.763	6.91
1960	65.139	82.830	147.969	27.754.820	5.32
1965	48.096	78.941	127.037	31.391.421	4.05

RUMCA

Türkiye Cumhuriyeti'nin tanıdığı üç azınlık grubundan biridir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son yılları ve Cumhuriyetin ilk yıllarında Rumlar, büyük nüfus hareketleri yaşadılar. Son olarak Yunanistan ile yapılan mübadele anlaşmasından sonra geriye, İstanbul ve Çanakkale iliyle sınırlı bir Rum cemaati kaldı. Bu nedenle sayımlarda tespit edilen Rumca nüfusunun büyük çoğunluğunun İstanbul ikametli olduğu görülecek idi.

Rumca; 1927, 1935, 1945 ve 1955 sayım sonuçlarında alfabetik sıra içinde, 1950 sayımında "mahalli diller" içinde -Kürtçe, Arapça vb. ile birlikte-, 1960 ve 1965'te "diğer azınlık

diller" içinde -Ermenice ve Yahudice ile birlikte- kamuoyuna sunuldu.

1927 sayımında 52.987 erkek ve 66.835'i kadın, toplam 119.822 kişi Rumca konuşabildiğini beyan etmiş. Bunun 91.902'si (%76.69) İstanbul'da, gerisi Çanakkale (7.938), İzmir (7.531), Balıkesir (1.513), Antalya (1.324) ve Aydın (1.322) yoğunlukluydu. Çanakkale'deki nüfusta Bozcaada (ada nüfusunun %61'i olan 1000 kişi) ve İmroz (ada nüfusunun %97.5'i olan 6555 kişi) Rumlar oluşturmaktaydı. Yunanistan ile yapılan mübadele gereği İstanbul ve Çanakkale dışındaki tüm Rumların mübadeleye tabi tutulmuştu. Diğer illerde rastlanan "rumca konuşan nüfus"; ya Türkiye'ye mübadele sonucu gelen Müslüman muhacirlerdir yada "gözden kaçmış" Rumlar'dır.[122] Örneğin; Balıkesir ilinde 1.513 Rumca (yabancı dil 56 kişi) ve 492 Hıristiyan mezhebinden olduğunu hesaba katarsak bin civarında Rumca konuşan Müslüman olduğunu göz önüne getirirsek, bunların Girit'ten gelen mübadiller olduğu anlaşılır. 1934 yaz aylarında Yunan pasaport sahibi 2 bin Rum İstanbul'u terk eder. Bunların çoğu sanat sahibi insanlardı. Gerekçe 1932 Haziran'ında çıkarılan 2007 sayılı "Türkiye'de Türk vatandaşlarına Tahsis Edilen Sanat ve Hizmetler Hakkında Kanun"udu.[123] Bunun etkisi hemen bir sonraki sayımda görülecektir. İstanbul Rumlarında 9 bin kişilik bir azalma olacaktır.[124]

1935'te 108.725'i anadil ve 67.547'si ikinci dil olup toplam 176.272 kişi Rumca konuşuyor. Yalnız burada ikinci dil olarak konuşanların bir kesiminin mübadele sonrası Anadolu'ya yerleşen Müslüman ve Türkler olduğunu hatırlatınak gerekir.

Rumca konuşan nüfus içinde kadın oranının fazla olması Türk-Yunan savaşı ve sonrasındaki mübadelenin izlerini taşımaktadır. Karşılıklı sürülen, kovulan kitlenin erkeklerinin daha fazla kayba uğraması olgusunun izlerini taşır. Sadece Rumca bilen nüfus 25.496 olup, bunun %65'i kadındır. Anadili Rumca olan 12.038 erkek ve 12.224'ü kadın, dinini İslam olarak beyan etmiş. Okuma-yazma bilenlerin yüzdesi yüksek olup, kadınlarda %42.3 ve erkeklerde %59.3. Meslek dağılımında sanayi ve ticaretle uğraşan erkeklerin yüksek oranı (%38), Türkiye ortalaması olan %3.7 çok üstünde bir değerdir. İstanbul dışındaki köylü nüfusun mübadelesinin bir yansımasıdır. Aynı zamanda "mesleksiz veya mesleği meçhul" kişilerin oranı Türkiye ortalaması %41 iken Rumlarda %35, yani daha faal bir nüfus sahip. Kadınlar ise daha az faaller; Türkiye ortalaması %60 iken Rum kadınlarda %85'tir. Rumca konuşan nüfusun %71.9'u "10.000'den fazla nüfuslu yerler"de yaşıyor.

1945 sayımında 38.790'ı erkek 49.970'i kadın toplam 88.680 kişinin Rumca konuşabildiği tespit edilir. ikinci dil olarak bilen 64.736 kişiyi de eklersek toplam 153.416 kişi. 88 bin nüfusun, 73 bini Ortodoks (%83), 10 bini İslam ve 4.5 bini Katolik. Rumca anadiline sahip nüfusun %82.8'i yani 73.400'ü "20 büyük şehirde" yaşıyor.

1950 sayımında 89.472 kişi anadil ve 55.280 kişi ikinci dil olup toplam 144.752 kişinin Rumca konuştuğu tespit edilmiş. 12.451 kişi Rumca'dan başka hiçbir dil bilmiyor. Anadil olarak yaşı 25 ve üzeri olan nüfus; toplamın %70'i olup, Türkiye ortalamasının (%40) üzerindedir. Yani yaşlı bir Rum nüfus var demektir. Türkiye'nin yaş ortalaması 18-19 iken

Rumca konuşan nüfus 37 seviyelerinde. Medeni hal durumuna göre; bekâr olanlar nüfusun %28.5'i (19 bin kişi), evli olanlar %56'sı, dul olanlar %13.6'sı (Türkiye ortalaması %67 evli, %22 bekar, %8.8 dul). Okuma-yazma bilenlerin oranı %75, Türkiye ortalamasının (%33) epey üstünde. İstanbul, Çanakkale, İzmir, Aydın ve Balıkesir nüfusun yoğun bulunduğu illerdir. 1935 sayımına göre erkek işsizlerin oranı Türkiye ortalamasından daha fazla çıkar: %24.80. Türkiye ortalaması ise %20.95'tir.

1955 sayımı sonuçlarında 79.691 kişi anadil, 58.990 kişi ikinci dil olmak üzere toplam 138.681 kişinin Rumca konuştuğu belirlenmiş. 3.744 kişi Rumca'dan başka hiçbir dil bilmiyor.

1960 sayımlarına 65.139 anadil ve 82.830 kişi ikinci dil olmak üzere toplam 147.969 kişinin Rumca konuşabildiği tespit edilmiş. 6.229 kişi başka hiçbir dil bilmiyor. Görüldüğü gibi geçen sayımdan bu yana 2.485 kişi daha Rumca dışındaki dilleri unutmuş! (sayımın hassasiyetini bir kez daha görüyoruz). İlk sayımda Trabzon için 64 olan sayı, bu sayımda 5.895 olmuş! 33 yılda %9200 artmış!

İlk sayım sonuçlarına göre Türkiye'nin 4. büyük dili olan Rumca İstanbul nüfusunun %12.3'ü iken 1965'te %1.5'e geriler. 48.096'sı anadil ve 78.941'i ikinci dil olmak üzere toplam 127.037 kişi Rumca biliyor. 3.203 kişi başka bir dil bilmiyor. İstanbul, Çanakkale ve Trabzon tüm nüfusun %93'ünü oluşturuyor. Balıkesir, İzmir ve Aydın illerindeki toplam nüfusunda görülen düşme şaşırtıcı boyutlarda; 7.995 kişi (1950), 3.303 kişi (1955), 2.297 kişi (1960) ve 1.305 kişi (1965).

"İstanbul'u tek Rumsuz bir hale" getirmek için geriye, Patrikhane'nin 1995 verileri ile 3 bin kişi kalmıştır!

Tatarca

	Anadil	2.Dil	Toplam	Türkiye Nüfusu	‰
1927	11.465	-	11.465	13.629.488	0.84
1935	15.615	4.106	19.721	16.157.450	1.22
1945	10.047	2.255	12.302	18.790.174	0.65

TATARCA

İlk üç sayımdan sonra Tatarca'ya rastlayamıyoruz. Sayım memurlarına yönelik olarak 1950 yılında yayınlanan talimatnamede, sayım sırasında belirtilmesi gereken lehçeler içinde Tatarca belirtilmesine rağmen bu sayımdan itibaren yer almayacaktır. Bu, Tatarca'nın Türkçe'nin bir lehçesi olarak addedilmesi nedeniyle olabilir. Diğer dillerde olduğu gibi Tatarca olarak belirlenen nüfusun gerçekleri yansıtmadığı da bir gerçektir. Buna kanıt olarak araştırmada sunulan belgeye bakılabilir. Bu belgeye göre, 1927 yılında İskan-ı Aşairin Muhacirin Müdüriyet-i Umumiyesi'nin Polatlı'nın köylerinde yaptığı nüfus sayımına göre 2.557 Tatar olduğu tespit edilmişken,[125] 1927 Ekim'inde yapılan resmi nüfus sayımında Polatlı sınırları içinde Tatarca bilen tek bir kişiye rastlamıyoruz.

İlk sayımda 11.465 kişi anadilinin Tatarca olduğunu beyan etmiş. Eskişehir 3.117 kişi ile en fazla nüfusa sahip il.

Balıkesir 1.849 kişi ve Konya 1.227 kişi ile sıralamada yer alıyor.

1935 sayımında 8.046 kadın ve 7.569'u erkek toplam 15.615 kişinin anadili Tatarca. 4.106 kişi ikinci dil olmak üzere toplam 19.721 kişinin Tatarca'yı konuşabildiği tespit edilmiş. Bu sayı tüm ülke nüfusunun binde biridir (%0.12). Kadınların %15.6'sı, erkeklerin %40.9'u okuma-yazma biliyor; bu Türkiye ortalamasının üzerinde bir değerdir. Nüfusun 7.635'i yani %48.9'u "10.000'den fazla nüfuslu yerler"de yaşıyor. Nüfusun yarısı kırsalda yarısı büyük ilçe ve kentlerde yaşıyor.

1945 sayımında 10.047'si anadil ve 2.255'i ikinci dil olmak üzere 12.302 kişinin Tatarca konuşabildiği tespit edilmiş. Bunların 2.458'i Tatarca'dan başka bir dil bilmiyor. Anadili Tatarca olan nüfusun 2.411'i "20 büyük şehirde" yaşıyor.

Yahudice

	Anadil	2.Dil	Toplam	Türkiye Nüfusu	‰
1927	68.900	-	68.900	13.629.488	5.06
1935	42.607	3.578	46.185	16.157.450	2.86
1945	51.019	2.800	53.819	18.790.174	2.86
1950	35.786	3.770	39.556	20.947.188	1.89
1955	33.010	4.107	37.117	24.064.763	1.54
1960	19.399	4.375	23.774	27.754.820	0.86
1965	9.981	3.510	13.491	31.391.421	0.43

YAHUDİCE

Türkiye'nin birkaç gayrımüslüm azınlık dilinden biri olan Yahudice, diğer Müslim azınlık dillerinden çok daha hızlı erimiş ve neredeyse İngilizce anadiline sahip olanların üçte birine düşmüştür. 1927-65 arası Türkiye nüfusu 2.4 kat artarken Yahudice konuşan nüfus %80 azaldı.

İlk nüfus sayımında anadili Yahudice olan nüfus 68.900 kişi. Türkiye nüfusunun binde 5'idir (%0.5). Ve bu nüfusun yarıdan fazlası İstanbul'dadır, %56.9'luk bir oranla 39.199 kişi. İkinci büyük nüfus İzmir'de vardır, 16.800 kişi. Edirne, Bursa, Çanakkale ve Tekirdağ yoğun nüfusun bulunduğu diğer illerdir. Bu sayım Yahudice konuşan nüfusun Trakya

yoğunluklu olduğunu gösteriyordu. Ancak 3 Temmuz 1934 akşamı, Tekirdağ'da Yahudilere yönelik yapılan saldırılar bir anda tüm Trakya'ya sardı. Trakya olayları olarak bilinen bu olaylarda kitle amacına ulaşmıştı; "Yahudiler bütün Trakya kentlerinden evlerini barklarını bırakıp İstanbul'a kaçtılar".[126] 24 Haziran Çanakkale, 3-4 Temmuz Kırklareli, 4-5 Temmuz Babaeski ve 4 Temmuz Lüleburgaz'daki saldırılar ile, hükümet tarafından yapılan resmi açıklamaya göre 13 bin Yahudi'den 3 bini göç etmişti.[127] Bir sonraki sayımda bu gerçek açıkça görülecekti.

1935 sayımında 42.607 kişi anadil, 3.578 kişi ikinci dil olmak üzere toplam 46.185 kişi Yahudice bildiğini beyan etmiş. Bunların 10.258'i Yahudice'den başka hiçbir dil bilmediğini beyan etmiş. Oysa 78.730 kişi Musevi dinine ait olduğunu belirtmiş. (aradaki farkın yorumu için bakınız Musevilik kısmına) Bu Musevilerin anadiline bakılırsa; 42.052'inin Yahudice ve 13.872 kişinin de İspanyolca olduğu görülüyor. İspanyolca konuşanların hemen hemen tamamı İstanbul ve İzmir'de yoğunlaşıyor. Yahudice konuşan erkeklerin %27.3'ü ticaretle ve %19.2'i "sanayi ve küçük sanatlar" ile iştigal ediyor. Bu oranlar Türkiye ortalamasının (sırasıyla %4.7 ve %2.7) üzerindedir. Okuma-yazması en yüksek olan dil gruplarından biri olduğu görülüyor, %52.9 (Türkiye ortalaması ise %15.8). Nüfusun büyük bir kesimi şehirli, 44.598 kişi, nüfusun %96.6'sı. Zaten meslek dağılımına da etkisi var. Çiftçilikle uğraşan hemen hemen yok, ticaret ve sanayi ağırlıklı bir durumları var. Çünkü; nüfusun %96.6'sı "10.000'den fazla nüfuslu yerler"de yaşıyor, bu tüm azınlık grubu içinde en yüksek rakama karşılık geliyor. Yani Türkiyenin en kentsel

azınlığıdır denilebilir.

1945 sayımında ise 51.019 kişi anadil ve 2.800 kişi ikinci dil olmak üzere toplam 53.819 kişinin Yahudice konuştuğu tespit edilmiş. Bunların 4.560'ı başka bir dil bilmiyor. Diğer yandan Musevi miktarı 76.965 kişi belirlenmiş. Anadili Yahudice olanların 43.852 yani %85.9'u İstanbul ve İzmir'de bulunuyor. Geçen sayımlarda bir nebze de olsa Trakya'da bulunan nüfus artık büyük bir kesimi bu iki ille sınırlı olur. Okuma-yazma bilenlerin oranı; bu sayımda da Türkiye ortalamasının 2.5 katına denk. Nüfusun %88.3'ü, yani 45.032 kişi "20 büyük şehirde" yaşıyor.

Aradan geçen 5 yıl içinde Yahudice konuşan nüfusta bir düşüş oluyor. 1950 sayımı sonucuna göre 35.786 anadil ve 3.770 kişi ikinci dil toplam 39.556 kişi Yahudice konuşuyor. Geçen sayımdan bu yana Türkiye nüfusu artışı hızı % 11.5'i dikkate alırsak (her ailedeki çocuk sayısı -İslam ahaliye göre daha- düşük diye bu oranı indirilmeli diye düşünülebilir, ancak aynı zamanda ölüm oranı az olduğunu da hesaba katarsak genel ortalama yakın bir sonuç verir) 60 bin civarında olması gereken nüfus 23.441 kişi eksilmiş. 1947-1950 yıllarındaki İsrail'e olan göçün etkisidir. İsrail'e olan "bu kitlesel göçün nedenini 1940-43 yıllarındaki olaylarda aramak gerekir"[128].

Geçen sayımdan beri nüfus daha da İstanbul'a kayıyor. İzmir ilinde de azalma var. Yaş ortalaması Türkiye ortalamasından yüksek olup, yaşlı bir nüfusa sahipler. 35 ve yukarı yaş nüfusun Türkiye oranı %29 iken, Yahudice konuşan nüfusun %48.7'sinin bu yaşlarda olduğu tespit edilmiş. Yaşı 14 ve daha

yukarı olan 25.693 kişinin içinde % 63'ü evli, %25'i bekârdır. Türkiye evlilik ortalaması ise %67.4 ve bekârlık oran %22.3. Okur-yazar nüfusta olduğu gibi, "okula devam eden nüfus" oranı da Türkiye ortalamasının (%8.8) üzerinde: %13.5. Yahudice konuşan 32.628 kişilik "5 ve daha yukarı yaşlar'daki nüfusun 4.342'si (%13) "teşebbüs sahipleri" ve 2.797'si "satışla ilgili meslekler'le uğraşıyor. Geçen sayımlardan bu yana mesleksizler ve mesleği tayin edilmeyenlerde bir artış var. Nüfusun %60'ına denk gelen bu oranın Varlık Vergisi ile bir ilişkisi olup olmadığının ayrıca incelenmeye değer olduğunu düşünüyoruz.

1955'te 33.010 kişi anadil ve 4.107 kişi ikinci dil olmak üzere toplam 37.117 kişi Yahudice konuştuğunu beyan etmiş. Bunların 1.420'si başka bir dil bilmiyormuş. Bu sayımda İspanyolca konuşan nüfus tespit edilmemiş. İllere göre dağılımı vermek artık bir şey ifade etmeyecek çünkü İstanbul %81.3'lük bir nüfusu barındırıyor. İzmir dışındaki illerde bir elin parmakları kadar az var. Diğer yandan bu sayımda, Musevi dininden olanların sayısı 45.995 kişi olarak tespit edilmiş.

1960 sayımında düşüş devam ederek 19.399 kişi anadil ve 4.375 kişi ikinci dil olmak üzere toplam 23.774 kişinin Yahudice konuştuğu kayda geçmiştir. Anadil nüfusunun %86'sı İstanbul'da yaşadığı tespit edilir. Musevi dininden olanların sayısı da 43.926 olduğunu ekleyelim. Neredeyse yarı yarıya Musevi nüfusun anadili Yahudice değil. Nüfusun hemen hepsi "10.000 ve daha fazla nüfuslu yerler'de yaşıyorlar. Daha küçük yerlerde yaşayanlar ise sadece 299 kişi.

Son sayımda (ilk sayıma göre modelleme yaparsak) 150 bin civarında olması gereken Yahudice bilen nüfus miktarı; 13.491 kişi. Bunun 9.981'i anadil ve geriye kalanı ikinci dil olarak konuştuğunu beyan etmiş. Ama dinsel kabul, dilsel asimilasyon kadar kolay değil ve Musevi dininden olanların sayısı 38.267 kişi olarak belirlenir.

DİĞER ve BİLİNMEYEN DİLLER

Bazı dillerin sayımlarda tasnif edilmemiş olmasından dolayı "diğer ve/veya bilinmeyen" diller hanesinde verilmişlerdir. Bu dillerin herbirini konuşan kişilerin çok az olduğu için bir tasnif yapılmadığı düşünülebilir. Ancak Süryanice, onlarca köyde konuşulmasına rağmen ilk sayımlardan itibaren yer almamıştır. Oysa sayıları 5 binden aşağı dillerin bile (Acemce, Kıptice vs.) tasnif edildikleri göz önüne alındığında Süryanice'nin neden yer almadığı daha bir önem kazanıyor.

Mardin'de 6.814 kişi ve Urfa'da 6.188 kişinin "sair ve meçhul" bir lisanda konuştuğu tespit edilmiş. Özellikle Mardin ilinde yer alanların büyük kesiminin Süryanice konuşanlar olduğu söylenebilir. Bu ilin 1965 sayımında da 8.406 kişisinin "diğer diller"den olduğu tespit edilmiştir (Bu sayımda Türkiye çapında tespit edilerin %39.8'ine denk düşüyor).

İlk sayımda yer almayan, Abhazca, Boşnakça, Gürcüce, Kıptice, Lazca, ve Pomakça'nın "sair ve meçhul" diller hanesinde gösterilmesinden dolayı ilk sayımda meçhul diller 110.469 civarında, nüfusun binde 81'i, tespit edilmişti. İlk sayımlarda yer alıp, 1950'den itibaren bu kategori içine giren Kıptice ve Tatarca'yı da ayrıca belirtmek gerekir.

SONUÇ

Nüfus sayımlarının bir boyutunun da ulus-devlet için bir bilgi ve dökümantasyon işlevi gördüğünü ve bu yanıyla bir propaganda aracı olarak kullanıldığı göz önüne almadan, azınlık nüfusuna ilişkin verileri sağlıklı olarak değerlendiremeyiz.

Ulusal işlevini gözönüne almadan, sayımlardan çıkan sonuçları olduğu gibi değerlendirmek ne kadar yalnışsa, verilerin hiç bir tutar yanı olduğunu söylemek te, o derece yalnış bir noktaya götürür bizi.

Veriler azınlık nüfusunun kesin bir rakamını yansıtmaktan çok, Türkçe'den başka konuşulan dillerin miktarını yansıtması açısından değerlendirilmeye alınmalıdır. Zaten sayımlarda "anadil" adı altında aslında öğrenilmek istenen "konuşma dili"dir. Ve "konuşma dilinin" ne derecede etnik aidiyeti yansıttığıda tartışmalı bir durumdur. Nitekim bir aidiyeti belirten iki farklı veri olması durumunda bunu açıkça görüyoruz. Musevilik ve Yahudice örneğinde olduğu gibi, hiçbir sayımda bu iki veri birbirini tutmuyor. Aidiyet gerçekten öğrenilmek isteniyorsa daha kolay bir yolu var; tabiyet sorusunun yerine "milliyetinizi nedir?" sorulsun.

Nüfus sayımlarının dil ve din sonuçlarının iktidarın azınlık karşıtı politikalara bir veri sağladığı bir gerçektir. 1927 sayımı sonrası Vatandaş Türkçe Konuş Kampanyası, Mecburi İskan Yasası, Trakya Olayları vb. tesadüf değildir. Bunlar bize, sayım sonuçlarının azınlık karşıtı politikalar oluşturulmasındaki sayımların işlevini gösteriyor

Nitekim bu politikalar sonuca ulaşmış, "Türkiye nüfusunun çoğunluğunu Müslüman ve Türklerin oluşturduğunu tüm dünyaya" gösterilmiştir.

Gayrimüslimlerin bütün nüfus içindeki payı 1927'de %2.8 iken gittikçe azalarak 1935'te %2'ye; 1945'te %1.6'ya düşmüştür; bu düşüş devam ederek oran 1955'te %1.1'e, 1960'da %1'e ve 1965'te %0.8'e inmiştir. Bugün, cemaat kaynaklarına göre, 50 bin Ermeni, 27 bin Yahudi ve 3 bin Rum yaşlı nüfus geriye kalmıştır.

1935 sayım sonucununda, "Türkiye'de bir azlık tehlikesi mevcut" olmadığı anlaşılınca, istatistikler artık dilsel gruplar açısından önem kazanmaya başlamıştır.[129] Ancak 1965 yıllarında Kürtçe konuşan nüfus verilerindeki artış ve Kürtlerin DDKO gibi örgütlenmelere gitmesi nüfus sayım verilerinin kamuoyundan gizlenmesini beraberinde getirmiştir.

Azınlıklara ilişkin verilerin gerçeği tam yansıtmadığı, dönem dönem istatistik kurumu yetkilileri tarafından belirtilse de, Türkiye'deki azınlıkların miktarına ve nüfusunun niteliklerine ilişkin elimizde tek veri olduğunu bilmemiz gerekir. Bu verlere göre azınlıkların genel özelliklerin şöyle tesbit edebiliriz:

Farklı dil konuşan "müslim azınlıklar" çoğunlukla kırsal kökenli olup tarım ve hayvancılıkla geçiniyorlar. Okuma yazma oranları düşük olduğu görülüyor. Bunu, Türkçe okuma-yazma bilmeyenlerin, kendi dillerini rahatlıkla koruyabildiği anlamı da çıkarılabilir.

Gayrımüslim azınlıkların, yoğunlukla İstanbul'da oldukları, ticaret ve sanatla uğraştıkları, okuma yazma ve "yabancı dil bilme" oranlarının Türkiye ortalamasından yüksek olduğu, genelde yaşlı bir nüfusa sahip oldukları, kadın oranının, normalin üstünde bir orana karşılık geldiği görülüyor.

Her iki azınlık grubu için (müslim-gayrımüslim), "yıllık artış hızı" değil "yıllık azalış hızı"ndan bahsedilebilir. Azınlık kültürlerin ana korunma sahaları olan kırsal bölgelerin, son 10-15 yılda televizyonların yaygınlaşmasıyla, daha hızlı bir asimile ve yokolma sürecine girdiğini söylemek abartı olmaz sanırım. Bu nedenle, 1999 yılı için, azınlık nüfusu hakkında söylenebilecek rakamlar tahminden öteye geçmez.

Müslim azınlıkların hemen hepsi coğrafi olarak dağınık vaziyette iken, Kürtçe'nin bazı illerde çoğunluk ve bazı illerde de azınlık olduğu görülür.

Son olarak şunu söylemek gerekir. Devletin, elindeki 1970, 1975, 1980 ve 1985 sayım istatistikleri kamuoyuna açıklaması gerekir. Bilimsel ve objektif çalışmalar için şeffaflık gerek şarttır.

DİPNOTLAR

1 *Tevrat*, Müjde Yayıncılık, 2. baskı, İstanbul, 1996, sf.78.

2 Haydar Furgaç, Nüfus Sayımları, *Cumhuriyet*, 21 Ekim 1965, sf.2.

3 *Tarih Vesikaları Dergisi*'nden aktaran Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı*, DİE yayınları:195, Ankara, 1943, sf.6.

4 Justin McCharty, *Müslümanlar ve Azınlıklar*, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1998, sf.169

5 "Mim" harfi "Matlub-ı âliye muvafık" kelimelerini ifade edip, vergi verebilecek ve askerlik yapabilecek kişileri gösteriyor.

6 Enver Ziya Karal, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı*, DİE Yayınları: 195, Ankara, 1943, sf.10.

7 Bilal Eryılmaz, *Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi*, Ağaç Yayınları, İstanbul, 1992, sf.49.

8 Türkçe'ye *Türkiye 1850* adıyla çevrildi. bkz. M. A. Ubicini, *Türkiye 1850*, Çev: Cemal Karaağaçlı, C1, Tercüman 1001 Temel Eserler, No:63.

9 Ratip Yüceuluğ, *Nüfus Sayımları Tarihçesi*, İstatistik Genel Müdürlüğü Yayınları No: 263 incelemeler:421, Ankara, 1947, sf.11.

10 S. Alpat, Türkiye'de Nüfus Sayımları ve Türkiye'nin Nüfus Yapısındaki Değişmeler, DİE İstanbul Kütüphanesi AK7 kayıtlıdır, sf.3.

11 BO, DH.SH.THR: 82/55

12 Gerçek bir sayım olmadığı için çalışmamızda 1940 sayımı verilerine yer vermeyeceğiz.

13 Özer Serper, *Türkiye Demografisi*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1978.

14 Haluk Cillov, *Nüfus İstatistikleri ve Demografinin Genel Esasları*, İÜ yay:839, İstanbul,1960, sf.73.

15 Michel Huber, *Uzakdoğu Memleketlerinde Nüfus Sayımı Usülleri*, Çev:Nefi Korukürek, DİE yayını no:100, Ankara, 1937, sf.8.

16 Michel Huber, a.g.e, sf.14.

17 E. Arıpınar, "Dünya'da İlk Sayım", *Cumhuriyet*, 23 Ekim 1960.

18 Ratip Yüceuluğ (1947), sf.8.

11 Halime Doğru, "Osmanlı Devleti'nde Toprak Yazımından Nüfus Sayımına Geçiş ve Bir Nüfus Sayımı Örneği", *Anadolu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.1, S.2, Eskişehir, 1983.

20 Enver Ziya Karal, *a.g.e*, sf.20.

21 McCharty, a.g.e, sf.172

22 BA BOA DH.SN.THR.82/55, sf.5.

23 *Arşiv Belgelerine göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi*, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları:30, Ankara, 1996.

24 Kemal Karpat, *Ottoman Population 1830-1914 Demographic and Social Chracteristic*, Madison-Wisconsin 1985, çeşt. syf.

25 Ali Güler, *Osmanlı Devleti'nde Azınlıklar*, Turan yayıncılık, İstanbul, 1997, sf.24.

26 E. J. Hobsbawm, *Milletler ve Milliyetçilik*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993, sf.122.

27 a.g.e, sf.124.

28 a.g.e, sf.190.

29 Ronald Wixman, "Sovyetler Birliği Döneminde Kuzey Kafkasya Halkları", Çev. A. İhsan

Aksamaz, *Tarih ve Toplum*, Sayı 189 (Eylül 1999), sf.43-44.

[30] BA, TİGMA 65, 6, 5, 4, 23 Mart 1927.

[31] Cemal Kutay, *Etnik-i Eteryadan günümüze Ege'nin Türk Kalma Savaşı*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1980, sf.228.

[32] Haydar Furgaç, "Nüfus Sayımları", *Cumhuriyet*, 21 Ekim 1965, sf.2.

[33] Engin Deniz Akarlı, "Osmanlı Devleti Avrupa Nüfusunun 1864-1876 Dini ve Coğrafi Bileşimi", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S.67-68, sf.50-52.

[34] Turgut Işıksal, "Makedonya Üzerinde Oynanan Oyunlar ve Bilinmeyen Bir Nüfus Sayımı", *Belgelere Türk Tarihi Dergisi*, S.43, Nisan 1971, sf.15.

[35] Hıristiyan inancına göre her doğan çocuk kilisede vaftiz edilir ve böylece kilise kayıtlarına geçilirdi. Bu nedenle Anadolu'da yaşayan Hıristiyanlar da kiliselere kayıtlı idi.

[36] Falih Rıfkı Atay, "Sayılırken", *Cumhuriyet*, 22 Ekim 1950, sf.2.

[37] Ali Güler, *Osmanlı Devleti'nde Azınlıklar*, Turan yayıncılık, İstanbul, 1997, sf.64.

[38] a.g.e., sf.97.

[39] BOA, DH.SN.THR: 82/55.

[40] Cevdet Küçük, *Osmanlı Diplomasisi'nde Ermeni Sorunu'nun Ortaya Çıkışı*, İstanbul, 1984, sf.13.

[41] Cevdet Küçük, "Ermeni Meselesi Karşısında Sultan 2. Abdülhamid'in Tutumu ve Anadolu'da Ermeni Nüfusu". *Türk Kültürü*, S. 236, Aralık 1982, sf.866.

[42] Justin McCharty, *a.g.e.*, çeşitli syf.

[43] Mustafa Keskin, "Milli Mücadele Başlarken Anadolu'nun Demografik Yapısı", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Ensitütüsü Dergisi*, S.3, 1989, sf.469-482

[44] Cemal Kutay, a.g.e, sf.228

[45] TBMM Zabıt Ceridesi, Cilt 1, İnikad:113, 2 Haziran 1926, Umumi Tahrir-i Nüfus İcrası Hakkında Başvekaletten Gelen (1/954) numaralı Layiha Sıra Numarası:228.

[46] Haluk Cillov, *Nüfus İstatistikleri ve Demografinin Genel Esasları*, İstanbul Üniversitesi Yayınları: 111, 1960, İstanbul, sf.73.

[47] Dr. F. Nöymark, Şeref Nuri, "Nüfus Sayımının Ehemmiyeti", *Nüfus Meselesi ve Nüfus Sayımı Hakkında Fikirler*, DİE yayınları 73/42, Ankara, 1936, sf.73..

[48] Ratip Yücenlüğ, *Savaş Sonu Türkiye Meseleleri-Türkiye Nüfusu Üzerine İnceleme ve Fikirler*, DİE yayınları., Ankara, 1944, çeşt syf.

[49] Kemal Arı, "Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikasını Belirleyen Temel Unsurlar", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.8, S.23, Mart 1992, sf.418.

[50] Tevfik Çavdar, "Türkiye'de Nüfus ve Nüfus Sorunu", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.12, sf.1552.

[51] *Cumhuriyet*, 29 Ekim 1927.

[52] Ziya Nebioğlu, "Sessiz Şehirden Röportaj", *Cumhuriyet*, 24 Ekim 1960, sf.5.

[53] *Umumi Nüfus Tahriri*, Fasikül 3, 28 Teşrinievvel 1927, sf.6.

[54] *Milliyet*, 22 Teşrinievvel 1927, sf.4.

[55] Hami S., "Bundan Evvelki Sayımlar ve Verdikleri Neticeler", *Cumhuriyet*, 23 Ekim 1955, sf.2.

[56] Falih Rıfkı Atay, *Nüfus Meselesi ve Nüfus Sayımı Hakkında Fikirler*, DİE yayınları, 1936, Ankara, sf.10.

[57] Abidin Daver, "Nüfus Sayımında Ulusal Ödev", *Nüfus meselesi ve nüfus sayımı hakkında*

fikirler, DİE yayınları, 1936, Ankara.

58 Y. Kemal Tengirşek, "1935 Nüfus Sayımı", *Cumhuriyet*, 6 Teşrinievvel 1927.

59 Z. Fahri Fındıkoğlu, "Nüfus İlmi ve Tarihi ile Sosyal Mesele", *Cumhuriyet*, 21 Ekim 1945, sf.2.

60 BOA, DH.SN.THR: 82/55.

61 *Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi*, 3. Devre, İçtima Senesi: 3, Cilt: 1, 28 Ocak 1916, 28. Toplantı ve *Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi*, 3. Devre, İçtima Senesi: 2, Cilt:2, 24 Şubat 1916, 41. Toplantı.

62 Ö. Türkay, *Türkiye Nüfusu*, Türk İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi No:3, 1960, sf.6.

63 Örneğin, bir sayım memuru bir aşiretin sayımını yapmak için gidiyor. Aşiretin 120 kadın ve 3 erkekten ibaret olduğunu görüyor. Sayım memuru erkeklerin nerede olduğunu soruyor; "Aşiret içinde başka erkek olmadığı" cevabını alıyor. bkz. Ratip Yücenluğ, *Demografi*, DİE yayınları 489, Ankara, 1966.

64 Ratip Yücenluğ, *age.*

65 Celal Aybar, *Türkiye 2. genel Nüfus Sayımı*, DİE yayınları: 99, Ankara 1937, sf.4.

66 Justin McCharty, *a.g.e*, sf.152.

67 Karl Brüşvayler, "Genel Nüfus Sayımı", *Nüfus Meselesi ve Nüfus Sayımı Hakkında Fikirler*, DİE yayınları 73/42, Ankara, 1936, sf.22.

68 Şeref Nuri, "Türkiye'de Nüfus Meselesi Ulusal Bir Davadır", *Nüfus Meselesi ve Nüfus Sayımı Hakkında Fikirler*, DİE yayınları: 73/42, Ankara, 1936, sf.97.

69 Falih Rıfkı Atay, "14 milyon", *Cumhuriyet*, 7 Kasım 1927, Başyazı , sf.1.

70 Kemal Arı, "Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikasını Belirleyen Temel Unsurlar", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.8, S.23, Mart 1992, sf.415.

71 Şevket Süreyya Aydemir, "Çok Nüfuslu Anadolu", *Kadro*, C.II/5, (Mayıs 1932), sf.35.

72 Falih Rıfkı Atay, a.g.m.

73 Peyami Safa, "Sayım Günü", *Tan*, 20 Ekim 1935.

74 Özer Serper, *Türkiye Demografisi*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1978, sf.13.

75 Şeref Nuri, a.g.m., sf.94-95.

76 İ. Hakkı Danişmend, "Evlad-ı Fatihan Siyaseti", *Milliyet*, 26 Ekim 1950, sf.3.

77 Özer Serper, *Türkiye Demografisi*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1978, sf.12.

78 Özer Serper, *age*, sf.15.

79 Yıldırım Aktuna, "Konferans Açılış Konuşması", *Hızlı Nüfus Artışının Sosyo Ekonomik ve Çevresel Sorunları Semineri 3 Kasım 1992*, İstanbul Ticaret Odası Yay:1993-3, İstanbul, 1993, sf.13.

80 Daha açık ifadeyle, 15-49 yaş grubundaki kadın nüfusu / 0-4 yaş grubundaki nüfus.

81 *Türkiye Nüfusu Üzerine İstatistik Çalışmalar*, DİE Sosyal Planlama Daire Başkanlığı Yayın No:1012 SPD:226, Mart 1971 Ankar, sf.17-19.

82 Enis Gökyiğit Yörükoğlu, *9 Işıkta Nüfus Politikası*, 9 Işık Yayınları, Ankara, 1971, sf.35.

83 Ayşe A. Dervişoğlu, "Nüfus ve Sağlık", *Hızlı Nüfus Artışının Sosyo Ekonomik ve Çevresel Sorunları Semineri 3 Kasım 1992*, İstanbul Ticaret Odası Yay:1993-3, İstanbul, 1993, sf.34.

84 Ulunay, Sayım ve İcabları, *Milliyet*, 23 Ekim 1955, sf.3.

85 Haluk Karabatak, "1934 Trakya Olayları ve Yahudiler", *Tarih ve Toplum*, Sayı 146 (Şubat 1996), sf.12.

86 a.g.m., sf.4.

87 Ahmet Emin Yalman, "Başyazı", *Tan*, 4 Mart 1937.

88 Haluk Karabatak, a.g.m., sf.6.

89 *Nüfus Klavuzu*, Dahiliye Vekaleti Nüfus İşleri Umum Müdüriyeti Neşriyatı: 1, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1938, sf.46.

90 Haluk Karabatak, a.g.m., sf.4.

91 Faik Bulut, *Kürt Sorununa Çözüm Arayışları*, Ozan yayıncılık, İstanbul, 1998, sf.166-191.

92 Sabahattin Alpat, "Türkiye'de Genel Nüfus Sayımlarından Elde Olunan Demografik veriler", Türkiye Demografyası, Hacettepe Üniversitesi Yayınları:D-13, Ankara, 1971, sf.47-67

93 Haluk Cillov, *Nüfus İstatistikleri ve Demografinin Genel Esasları*, İÜ yayınları: 839, 1960, İstanbul, sf.162.

94 *1940 Genel Nüfus Sayımı (Kanunlar-Talimatnameler-Kararnameler-Tamimler-Örnekler)*, Cilt 1, DİE DİE yayınları: 158, İstanbul 1941.

95 1940 GNS, a.g.e, sf.77

96 Akar, Rıdvan-Demir, Hülya, *İstanbul'un Son Sürgünleri-1964'te Rumlar'ın Sınırdışı Edilmesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, sf.114.

97 Ayhan Aktar, "Varlık Vergisi ve İstanbul", *Toplum ve Bilim*, S.71, Kış 1996, sf.143.

98 Peter Alford Andrews, *Türkiye'de Etnik Gruplar*, Çev. Mustafa Küpüşoğlu, Ant ve Tüm Zamanlar Yayınları, İstanbul, 1992, sf.233.

99 Faruk Bildirici, "Azınlıklarını Saymayan Ülke", *Gazete Pazar*, 30 Kasım 1997, sf.67.

100 Haluk Cillov, *Nüfus İstatistikleri ve Demografinin Genel Esasları*, İÜ Yayınları: 839, 1960, İstanbul, sf.154.

101 Celal Aybar, Sabit Aykut, *Nazari ve Tatbiki İstatistik Dersleri*, Devlet Basımevi, 1937, İstanbul, sf.89.

102 Ratip Yüceuluğ, *İstatistik Dersleri*, Ankara 1947-1948, (Basılmamış DİE İç Yayını).

103 *Genel Nüfus Sayımları ve Genel Sayımların Uygulama Tarihleri*, 1. Yüksek İstatistik Şurası Tebliğleri No:4, 30 ocak 1965, ankara, DİE Kütüphanesi Kayıt no:1125.

104 *Umumi Nüfus Tahriri-28 Teşrinievvel 1927*, Cilt 2, Ankara 1929, Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü Yayınları, sf.113

105 *1940 Genel Nüfus Sayımı, Kanunlar-Talimatnameler-Kararnameler-Tamimler-Örnekler*, Cilt 1, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Yayın No:158, İstanbul 1941.

106 *1950 Genel Nüfus Sayımı*, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Yayın No:410, Ankara 1961.

107 Celal Aybar - Sabit Aykut, *Nazari ve Tatbiki İstatistik Dersleri*, Devlet Basımevi, 1937, İstanbul, sf.89.

108 *1950 Genel Nüfus Sayımı*, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Yayın No:410, Ankara 1961.

109 *1955 Genel Nüfus Sayımı- Sayım ve Kontrol Memurlarının Çalışmalarına Ait Yönetmelik*, TC Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1955, Ankara.

110 İstatistiklerden elde edilen oranlar; virgülden sonra 2. basamaktan itibaren yuvarlatılmıştır. (5 ve 5'ten büyükler bir üst rakama yükseltilmiştir. Örneğin 6.55:6.6, 9.04:9.0 gibi yapılmıştır.

111 Türkçe okuma yazma bilmeyip de başka lisanı okuyup yazabilenler de dahildir. bkz.

Umumi Nüfus Tahriri, *Milliyet*, 26 Teşrin-i Evvel 1927, sf.4.

112 S. Alpat, *Türkiye'de Nüfus sayımları ve Türkiye'nin Nüfus Yapısındaki Değişmeler*, (Basılmamış Kurum İçi Yayınlar) DİE İstanbul Kütüphanesi'nde AK7 kayıtlıdır, sf.22.

113 Justin McCharty,a.g.e, sf.126 ve 127.

114 Mete Tunçay, "Azınlıklar Nüfusu ", *Yeni Halkçı*, 16 Temmuz 1974.

115 Tarık Ziya Ekinci, *Devlet ve Ben*, Sarmal Yayınları, 1995, İstanbul, sf.109.

116 A. Erman Özsoy, İ. Koç, A. Toros, "Türkiye'nin Etnik Yapısı", *Nüfus Bilim Dergisi*, Yıl 1992, sf.101-114 içinde 113.

117 *Gazete Pazar*, 30 Kasım 1997, sf.67.

118 Servet Mutlu, "Ethnic Kurds in Turkey", *Int. J. Middle East Stud.*, 28 (1996), sf.527.

119 Mehrdad R. Izady, "Kürtlerin Demografik Devrimi ve Sosyopolitik Etkileri", *Serbesti, S.4, Mart-Mayıs 1999. sf. 4.*

120 İsmet Şerif Vanlı, "Kürt Nüfusu,..", *Serbesti, S.4, Mart-Mayıs 1999. sf. 83.*

121 İlk sayım da sayılmayan ve bu illerde yoğun olan Abhazca ve Boşnakça'da bunlara dahildir.

122 Nitekim, dışardan ge(tiri)len Müslümanların Boşnakça, Kıptice, Arnavutça gibi diller konuşması büyük tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Örneğin, Ahmed Emin Yalman *Tan* gazetesinde 4 Mart 1937'deki başyazısında; "muhacir sıfatıyla hariçten memlekete gelen vatandaşların eski yurtlarındaki ihtiyatlar sevk ile [alışkanlıkları beraberlerinde getirmesiyle] Rumca, Boşnakça, Arnavutça ve Çerkezce gibi lisanlar konuşmalarıdır. Memeketin siyasi ve içtimai birliği ve ahengi namına bu ihtiyatlarla en şiddetli bir tarzda mücadele etmek zaruridir."

123 Ayhan Aktar, "Türkleştirme Politikaları", *Tarih ve Toplum*, Sayı 156 (Aralık 1996), sf.4-18 içinde sf.15.

124 Nitekim 1935 sayımı sonuçlarının açıklandığı gün (24 Ekim 1935) *Tan* gazetesinde İstanbul nüfusunun artışını şöyle verilir; "Tahrirden sonra birçok mübadillerin ve son zamanlarda küçük sanatların Türk tebasına hasrı dolayısıyla birçok yabancının gitmesine rağmen nüfusun çoğalması Türk ırkının gitikçe inkişaf ettiğini gösterir".

125 BA, İGMA 65, 6, 5, 4, 23 Mart 1927.

126 Avner Levi, "Alınamayan Ders: 1934 Trakya Olayları", *Tarih ve Toplum* , Sayı 151 (Temmuz 1996), sf.10-17 içinde sf.15,

127 Haluk Karabatak, "1934 Trakya Olayları ve Yahudiler", *Tarih ve Toplum*, Sayı 146 (Şubat 1996), sf.4-16 içinde sf.10.

128 Avner Levi, "2. Dünya Savaşı'nda ve Öncesinde Türkiye Yahudileri", *Tarih ve Toplum*, Sayı 154 (Ekim 1996), sf.14-21 içinde sf.21.

129 Yaşar Nabi, "Nüfus Meselesi karşısında Türkiye", *Ülkü*, C.14/79 (Eylül 1939), sf.33-39.

KAYNAKÇA

Arşiv Vesikaları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Dahiliye Nezareti Sicilli Nüfus Tahririat Kalemi Analitik Envanteri

İskan Genel Müdürlüğü Arşivi (TİGMA)

Yayımlanmış Vesikalar

Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi, Devlet arşivleri Genel müdürlüğü Yayın no:30, Ankara, 1996.

Umumi Nüfus tahriri-28 Teşrinievvel 1927, Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü Yayınları, Cilt 2, Ankara 1929.

1935 Genel Nüfus Sayımı, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Yayın No:75, Cilt 60, Ankara, 1937.

1940 Genel Nüfus Sayımı, Kanunlar-Talimatnameler-Kararnameler-Tamimler-Örnekler, Cilt 1, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Yayın No:158, İstanbul, 1941.

1945 Genel Nüfus Sayımı, Cilt 31 ve 65, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Yayın No:286, Ankara, 1950.

1950 Genel Nüfus Sayımı, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Yayın No:410, Ankara, 1961.

1955 Gene Nüfus sayımı- Sayım ve Kontrol memurlarının çalışmalarına ait yönetmelik, TC Bayvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, 1955, Ankara.

1955 Genel Nüfus Sayımı, Cilt 67, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Genel Müdürlüğü Yayın No:339, İstanbul 1961.

1960 Genel Nüfus Sayımı, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Genel Müdürlüğü Yayın No:444, İstanbul, 1963.

1965 Genel Nüfus Sayımı, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü Yayın No:568, Ankara, 1969.

Nüfus Klavuzu, Dahiliye Vekaleti Nüfus İşleri Umum Müdüriyeti Neşriyatı No:1, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1938.

Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi, 3. Devre, İçtima Senesi: 3, Cilt:1, 28 Ocak 1916, 28. Toplantı

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi, 3. Devre, İçtima Senesi: 2, Cilt:2, 24 Şubat 1916, 41. Toplantı

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Cilt 1.

Basılı Eserler, İncelemeler ve Makaleler

Genel Nüfus Sayımları ve Genel Sayımların Uygulama Tarihleri, 1. Yüksek İstatistik Şurası Tebliğleri No:4, 30 ocak 1965 - Ankara, DİE Kütüphanesi Kayıt no:1125.

Tevrat, Müjde yayıncılık, 2. Baskı, 1996 İstanbul, sf.78.

Türkiye Nüfusu Üzerine İstatistik Çalışmalar, DİE Sosyal Planlama Daire Başkanlığı Yayın No:1012 SPD:226, Mart 1971 Ankara.

Andrews, Peter Alford, *Türkiye'de Etnik Gruplar*, Çev. Mustafa Küpüşoğlu, Ant ve Tüm

Zamanlar Yayınları, İstanbul, 1992.

Anderson, Benedict, *Hayali Cemaatler,* Metis yayınları, İstanbul, 1993.

Akarlı, Engin Deniz, "Osmanlı Devleti Avrupa Nüfusunun 1864-1876 Dini ve Coğrafi Bileşimi", *Belgelerle Türk Tarihi,* S.67-68.

Aktar, Ayhan, "Varlık Vergisi ve İstanbul", *Toplum ve Bilim*, S.71, Kış 1996.

Aktar, Ayhan, "Türkleştirme Politikaları", Tarih ve Toplum Sayı 156 Aralık 1996. sf.4-18.

Aktuna, Yıldırım, "Konferans Açılış Konuşması", *Hızlı Nüfus Artışının Sosyo Ekonomik ve Çevresel Sorunları Semineri* , 3 Kasım 1992, İstanbul Ticaret Odası Yay:1993-3, İstanbul, 1993, sf.10-14.

Alpat, S., *Türkiye'de Nüfus sayımları ve Türkiye'nin Nüfus Yapısındaki Değişmeler,* (Basılmamış Kurum İçi Yayınlar) DİE İstanbul Kütüphanesi'nde AK7 kayıtlıdır.

Alpat, Sabahattin, "Türkiye'de Genel Nüfus Sayımlarından Elde Olunan Demografik Veriler", *Türkiye Demografyası,* Hacettepe Üniversitesi. Yayın No:D-13, Ankara, 1971, sf.47-67.

Arı, Kemal, "Cumhuriyet Dönemi Nüfus Politikasını Belirleyen Temel Unsurlar", *Atatürk Araştırma Merkezi,* C.8 S.23, Mart 1992, sf. 409-420.

Arıpınar, E., "Dünya'da İlk Sayım", *Cumhuriyet,* 23 Ekim 1960.

Atay, Falih Rıfkı, "Sayılırken", *Cumhuriyet,* 22 Ekim 1950.

Atay, Falih Rıfkı, "14 milyon", *Cumhuriyet*, 7 Kasım 1927.

Atay, Falih Rıfkı, "Nüfusumuz", *Nüfus Meselesi ve Nüfus Sayımı Hakkında Fikirler,* DİE yayınları, 1936, Ankara.

Aybar, Celal, *Türkiye 2. Genel Nüfus Sayımı,* DİE Yayınları: 99, Ankara, 1937.

Aybar, Celal.-Aykut, Sabit, *Nazari ve Tatbiki İstatistik Dersleri,* Devlet Basımevi, İstanbul, 1937.

Aydemir, Şevket Süreyya, "Çok Nüfuslu Anadolu", *Kadro,* C. II/5, Mayıs 1932.

Bildirici, Faruk, "Azınlıklarını Saymayan Ülke", *Gazete Pazar,* 30 Kasım 1997.

Brüşvayler, Karl, "Genel Nüfus Sayımı", *Nüfus Meselesi ve Nüfus Sayımı Hakkında Fikirler,* DİE yayınları 73/42, Ankara, 1936.

Bulut, Faik, *Kürt Sorununa Çözüm Arayışları,* Ozan Yayıncılık, İstanbul, 1998.

Cillov, Haluk, *Nüfus İstatistikleri ve Demografinin Genel Esasları,* İÜ Yayınları:839, İstanbul, 1960.

Çavdar, Tevfik, "Türkiye'de Nüfus ve Nüfus Sorunu", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,* C.12, 1552-1562.

Danişmend, İ. Hakkı, "Evlad-ı Fatihan Siyaseti", *Milliyet,* 26 Ekim 1950.

Daver, Abidin, "Nüfus Sayımında Ulusal Ödev", *Nüfus meselesi ve nüfus sayımı hakkında fikirler,* DİE yayınları, 1936, Ankara.

Demir, Hülya-Akar, Rıdvan, *İstanbul'un Son Sürgünleri-1964'te Rumların Sınırdışı Edilmesi,* İletişim yay.Ekim 1994.

Dervişoğlu, Ayşe A., "Nüfus ve Sağlık", *Hızlı Nüfus Artışının Sosyo Ekonomik ve Çevresel Sorunları Semineri,* 3 Kasım 1992, İstanbul Ticaret Odası Yayınları:1993-3, İstanbul, 1993.

Doğru, Halime, "Osmanlı Devleti'nde Toprak Yazımından Nüfus Sayımına Geçiş ve Bir Nüfus Sayımı Örneği", *Anadolu Ünv. Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi,* C.1 S.2, Eskişehir, 1983.

Ekinci, Tarık Ziya, *Devlet ve Ben,* Sarmal Yayınları, 1995, İstanbul, sf.109.

Eryılmaz, Bilal, *Osmanlı Devleti'nde Millet Sistemi,* Ağaç Yayınları, İstanbul, 1992, sf.49.

Fındıkoğlu, Z. Fahri, "Nüfus İlmi ve Tarihi ile Sosyal Mesele", Cumhuriyet, 21 Ekim 1945.

Furgaç, Haydar, "Nüfus Sayımları", Cumhuriyet, 21 Ekim 1965.

Güler, Ali, *OsmanlıDevleti'nde Azınlıklar*, Turan yayıncılık, İstanbul, 1997.

Hobsbawm, E.J., *Milletler ve Milliyetçilik*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993.

Huber, Michel, *Uzakdoğu Memleketlerinde Nüfus Sayımı Usülleri*, Çev:Nefi Konukürek, DİE y Yayınları:100, Ankara, 1937.

Işıksal, Turgut, "Makedonya Üzerinde Oynanan Oyunlar ve Bilinmeyen Bir Nüfus Sayımı", *Belgelere Türk Tarihi Dergisi*, S.43, Nisan 1971, sf.13-19.

Izady, Mehrdad R., "Kürtlerin Demografik Devrimi ve Sosyopolitik Etkileri", *Serbesti, S.4, Mart-Mayıs 1999. sf. 66-76.*

Karpat, Kemal, *Ottoman Population 1830-1914 Demographic and Social Chracteristic*, Madison-Wisconsin, 1985.

Karabatak, Haluk, "1934 Trakya Olayları ve Yahudiler", *Tarih ve Toplum*, Sayı 146, Şubat 1996, sf.4-16.

Karal, Enver Ziya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı*, DİE Yayınları: 195, Ankara, 1943.

Keskin, Mustafa, " Milli Mücadele Başlarken Anadolu'nun Demografik Yapısı", *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Ensititüsü Dergisi*, S.3, 1989, sf.469-482.

Kutay, Cemal, *Etnik-i Eteryadan Günümüze Ege'nin Türk Kalma Savaşı*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1980.

Küçük, Cevdet, "Ermeni Meselesi Karşısında Sultan 2. Abdülhamid'in Tutumu ve Anadolu'da Ermeni Nüfusu", *Türk Kültürü* 236, Aralık 1982, sf.864-873.

Küçük, Cevdet, *Osmanlı Diplomasisi'nde Ermeni Sorunu'nun Ortaya Çıkışı*, 1984, İstanbul, sf.13.

Levi, Avner, "Alınamayan Ders: 1934 Trakya Olayları", *Tarih ve Toplum* , Sayı 151, Temmuz 1996 sf.10-17.

Levi, Avner, "2. Dünya Savaşı'nda ve Öncesinde Türkiye Yahudileri", *Tarih ve Toplum*, Sayı 154, Ekim 1996, sf.14-21 içinde sf.21.

McCharty, Justin, *Müslümanlar ve Azınlıklar*, İnkılap Yayınları, İstanbul, 1998.

Mutlu, Servet, "Ethnic Kurds in Turkey", *Int. J. Middle East Stud.*, 28 (1996), sf.527.

Nabi, Yaşar, " Nüfus Meselesi Karşısında Türkiye", *Ülkü*, 14/79, Eylül 1939, sf33-39.

Nebioğlu, Ziya, "Sessiz Şehirden Röportaj", *Cumhuriyet*, 24 Ekim 1960, sf.5.

Nöymark, F.-Şeref, Nuri, " Nüfus sayımının ehemmiyeti", *Nüfus Meselesi ve Nüfus Sayımı Hakkında Fikirler*, DİE yayınları 73/42, Ankara, 1936.

Nuri, Şeref, "Türkiye'de Nüfus Meselesi Ulusal Bir Davadır", *Nüfus Meselesi ve Nüfus Sayımı Hakkında Fikirler*, DİE yayınları 73/42, Ankara, 1936, sf.94-95.

Özsoy, A. Erman-İ. Koç, A.Toros, "Türkiye'nin Etnik Yapısı", *Nüfus Bilim Dergisi*, Yıl 1992, sf.101-114.

Ronald, Wixman, "Sovyetler Birliği Döneminde Kuzey Kafkasya Halkları", Çev. A. İhsan Aksamaz, *Tarih ve Toplum*, Sayı 189 Eylül 1999, sf.43-44.

S., Hami, *Bundan Evvelki Sayımlar ve Verdikleri Neticeler*, Cumhuriyet Gazetesi 23 ekim 1955.

Safa, Peyami, "Sayım Günü", *Tan*, 20 Ekim 1935.

Serper, Özer, *Türkiye Demografisi*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1978.

Tengirşek, Y. Kemal, "1935 Nüfus Sayımı", *Cumhuriyet*, 6 Teşrinievvel 1927.

Tunçay, Mete, "Azınlıklar Nüfusu ", *Yeni Halkçı*, 16 Temmuz 1974.

Türkay, Ö., *Türkiye Nüfusu*, Türk İktisadi Gelişmesi Araştırma Projesi No:3, 1960.

i", *Serbesti, S.4, Mart-Mayıs 1999. sf. 4.*

Vanlı, İsmet Şerif, "Kürt Nüfusu,..", *Serbesti, S.4,* Mart-Mayıs 1999. sf.77-90.

Yalman, Ahmet Emin, "Başyazı", *Tan*, 4 Mart 1937.

Yörükoğlu, Enis Gökyiğit, *9 Işıkta Nüfus Politikası*, 9 Işık Yayınları, Ankara, 1971.

Yüceuluğ, Ratip, *İstatistik Dersleri*, DİE iç yayınları, Ankara 1947-1948.

Yüceuluğ, Ratip, *Demografi*, DİE Yayınları 489, Ankara, 1966.

Yüceuluğ, Ratip, Nüfus Sayımları Tarihçesi, istatistik Genel Müdürlüğü Yayınları No: 263 incelemeler:421, Ankara, 1947.

Yüceuluğ, Ratip, *Savaş Sonu Türkiye Meseleleri-Türkiye Nüfusu Üzerine İnceleme ve Fikirler*, İstatistik Gen. Mdr. Yayınları, Ankara, 1944.

Ulunay, "Sayım ve İcabları", *Milliyet*, 23 Ekim 1955.

Gazeteler

Gazete Pazar

Cumhuriyet

Milliyet

Tan

Ulus

EK-1
Ankara Polatlı İlçesine Bağlı Köy ve Mahallerin Etnik Dağılımı

İskan Genel Müdürlüğü Arşivi (İGMA), 65,6,5,4, 23 Mart 1927.

[illegible]	یکونی	ذکور	اناث	خانه	عرقی	ملاحظات
قوریریشچه قریه‌سی	١١٢	٥٦	٥٦	١٤	تورک	
[illegible] »	٢٠٩	١٦٢	١٩٦	٧١	»	
[illegible] »	١٨٧	٩٨	٨٩	٢٦	بوشناق	
[illegible] »	٤٠٤	٢١٢	١٩٢	٨٢	تورک	
[illegible] »	٢٧٧	١٢٥	١٥٢	٤٦	–	
[illegible] »	١١٤	٥٦	٥٨	١٩	–	
[illegible] »	١٧٢	٧٠	١٠٢	٢٥	–	
[illegible] »	٩١	٣٤	٥٧	١٢	–	
[illegible] »	٢١٢	٩٨	١١٤	٤٠	–	
[illegible] »	٣٤٠	١٤٩	١٩١	٥٥	–	
[illegible] »	٥٢	٣٠	٢٢	١١	–	
[illegible] »	٥١٨	٢٤١	٢٧٧	٩٠	–	
[illegible] »	٣٨٣	١٦٦	٢١٧	٦٢	–	
[illegible] »	٤٩	٢٢	٢٧	٧	–	[illegible]
[illegible] »	٩٤	٥٠	٤٤	١٧	–	
[illegible] »	٤٤٢	١٩٨	٢٤٤	٩٠	–	[illegible]
[illegible] »	١٠٥	٤١	٦٤	١٥	–	
[illegible] »	١٢٥	٦٣	٦٢	٤٠	بوشناق	
[illegible] »	٤٨١	١٩٥	٢٨٦	١٢٥	تورک	
[illegible]	٢٦٤	١٠٧	١٥٧	٤٧	–	
یکون	٤٨٧٢	٢١٧٤	٢٦٩٨	٩٦٩		

[illegible]	یکونی	ذکور	اناث	خانه	عرقی	ملاحظات
[illegible] یکون	٤٨٧٢	٢١٧٤	٢٦٩٨	٩٦٩		
[illegible] قریه‌سی	١٧٤	٨٤	٩٠	٢٦	تورک	
[illegible] »	٤٤٤	٢١٨	٢٢٦	٨٧	–	
[illegible] »	٣٢٨	١٤٦	١٨٢	٦٢	–	
[illegible] »	١٥٩	٦٦	٩٣	٣٠	–	
[illegible] »	١٢٣	٥١	٧٢	٢٢	–	
[illegible] »	١٩٢	١٠٢	٩٠	٢٦	–	
[illegible] »	٢٩١	١٠٢	١٢٩	٦٦	[illegible]	
[illegible] »	١١٩	٦٠	٥٩	٤٧	تاتار	
[illegible] »	٢٤٤	١٤٤	١٠٠	٥٤	تورک	
[illegible] »	١٧٤	٨١	٩٣	٢٢	تاتار	
[illegible] »	١٣٠	٦٦	٦٤	٣٠	[illegible]	
[illegible] »	٧٨	٣٨	٤٠	١٩	تورک	
[illegible] »	٥٨	٣٢	٢٦	١٧	»	
[illegible] »	٩٤	٤٦	٤٨	٢٠	–	
[illegible] »	٢١٥	١٤٣	٧٢	٥٢	–	
[illegible] »	٢٨١	١٨١	١٠٠	٨١	–	
[illegible] »	١٩٦	٩٤	١٠٢	٤٧	–	
[illegible]	١٥٢	٨٦	٦٦	٢٧	–	
[illegible] قریه‌سی	١١٧	٥٧	٦٠	٢٠	–	
یکون	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]		

Ek-1 Transkripsiyonu
Polatlı İlçesine bağlı köy ve mahalleler Nüfusu

Köy ve mahalle	Yekûn	Erkek	Kadın	Hane S.	Irkı
Kurd Şeyh Köyü	112	26	26	14	Türk
Şeyh Ali Köyü	359	163	196	71	Türk
Fevziye Köyü	187	98	89	36	Boşnak
Hisarlıkaya Köyü	454	212	242	86	Türk
Salkuyumcu[?] Köyü	277	125	152	46	Türk
Zîr Yurtçu Köyü	114	65	58	19	"
Bala Yurtçu	173	70	103	35	"
Alagöz Köyü	91	34	57	13	"
Alçı Köyü	212	98	114	40	"
Kötüoba Köyü	340	149	191	55	"
Malıköy Köyü	52	30	22	11	"
Bacı Köyü	518	241	288	90	"
Poyraz Köyü	383	166	217	64	"
(Müslim kıpti erkek 3 kadın 2 hane 2)					
Gedikli Köyü	49	22	27	7	"
Samutlu Köyü	94	50	44	17	"
Hacı Tuğrul Köyü	442	198	244	90	"
(Müslim kıpti erkek 4 kadın 3 hane 2)					
Yağmur Baba Köyü	105	41	64	15	"
Selimiye Köyü	125	62	62	40	Boşnak
Şabanözü Köyü	481	195	286	135	Türk
Müslim Köyü	264	107	157	47	"
Yağır Köyü	174	84	90	26	"
Karaahmet Köyü	414	218	216	87	"
Güreş[?] Köyü	328	146	182	63	"
Hıdırşıh Köyü	159	66	93	30	"
Girmec Köyü	123	51	72	22	"
İğciler Köyü	193	103	90	26	"
Eskipolatlı Köyü	291	152	139	66	Tatar
Üçpınar Köyü	119	60	59	47	Tatar
Eçrat[?] Köyü	294	144	150	52	Türk
Ahmetpınar Köyü	174	81	93	33	Tatar
Eskikarsaklı Köyü	125	61	64	130	Kürt
Etrek Köyü	78	38	40	19	Türk
Bayburd Köyü	58	22	26	17	"

Babayakub Köyü	94	46	48	20	Türk
Beyobası Köyü	215	72	143	52	"
Basri Köyü	331	181	150	81	"
Beyceğiz Köyü	196	94	102	47	"
İstiklal Mahallesi	153	86	67	27	Türk
Çanakçı Köyü	117	57	60	25	Türk
Hacımuslı Köyü	90	40	50	26	Kürt
Deveci Köyü	184	100	81	31	Türk
Şeyhali Köyü	151	58	93	31	"
Şerefli Köyü	330	1299	201	53	"
Sarıhalil Köyü	203	88	115	50	Türk
Tırnaksız Köyü	392	209	183	100	Tatar
Toydemir Köyü	240	119	121	74	"
Alikoban Köyü	62	33	29	14	Alevi
Karakaya Köyü	237	168	109	74	Tatar
Karayavşan Köyü	298	143	155	67	Tatar
Kızılkışla Köyü	92	53	37	18	"
Karsaklı Köyü	99	40	59	25	"
Karahamzalı	77	40	37	18	Türk
Muhacirkarapınar Köyü	213	96	117	67	Tatar
(12 hanesi Boşnak)					
Kayabaşı Köyü	209	105	104	32	Kürt
Kuşçu Köyü	303	111	192	42	Türk
Kargalı Köyü	221	98	123	61	"
Kargalı Medrese Mahallesi	42	19	23	7	"
Karakuyu Köyü	230	122	108	65	Tatar
Köseler Köyü	189	84	105	38	Türk
Gütük[?] Köyü	254	121	133	49	"
Zafer Mahallesi	267	140	127	64	"
Macun Köyü	275	150	125	45	"
Türkhöyük Köyü	33	18	15	16	Türk
Çokviran Köyü	243	120	123	52	"
Yenimehmetli Köyü	318	112	206	68	Kürt
Yıldızlı Köyü	117	59	58	18	Türk
Yenice Köyü	58	29	29	10	"
Yüzükutlu Köyü	29	12	17	5	"
Çekirdeksiz Köyü	242	112	130	69	Tatar
Tatlıkuyu Köyü	121	61	60	11	"
Yassıhöyük Köyü	39	20	19	11	Türk
Karacaahmet Köyü	27	12	15	8	"
Karahacılı Köyü	150	73	77	22	"
Yekun	14523	6861	7662	3090	

EK-2
Türkiye Cumhuriyeti Nüfus Sayımları Sonuçları*

*Özel isimler olduğu gibi yazılmıştır.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

BAŞVEKÂLET

İSTATİSTİK UMUM MÜDÜRLÜĞÜ

28 Teşrinievvel 1927

UMUMÎ NÜFUS TAHRİRİ

Fasikül I

MUFASSAL NETİCELER

İCMAL TABLOLARI

1 - Marmara ve Adalar denizi sahil vilâyetleri 2 - Garbî Anadolu vilâyetleri 3 - Akdeniz sahil vilâyetleri 4 - Şarkî ve Cenubişarkî Anadolu vilâyetleri

RÉPUBLIQUE TURQUE — PRÉSIDENCE DU CONSEIL

OFFICE CENTRAL DE STATISTIQUE

RECENSEMENT GÉNÉRAL DE LA POPULATION

AU 28 OCTOBRE 1927

FASCICULE I

RÉSULTATS DÉTAILLÉS POUR LES VILAYETS

TABLEAUX RÉCAPITULATIFS

[illegible]

[illegible]

1re PUBLICATION DE L'OFFICE CENTRAL DE STATISTIQUE	İSTATİSTİK UMUM MÜDÜRLÜĞÜ NEŞRİYATINDAN: 1

ANKARA

[illegible]

[illegible]

İSTANBUL

1927 Umumî Nüfus Tahriri
Vilâyet İtibariyle Ana lisanı

Vilayetler	Türkçe	Rumca	Ermenice	Fransızca	İtalyanca	İngilizce	Arapça	Acemce	Yahudice	Çerkezçe	Kürtçe	Tatarca	Arnavutça	Bulgarca	Sair ve Meçhul
Adana	206,386	519	21	56	63	22	11,956	42	56	2,048	5,744	3	136	21	645
A.Karahisar	256,908	71	6	4	1	–	10	31	8	1,572	139	4	35	23	565
Aksaray	118,421	1	3	–	–	–	5	–	–	207	8,141	251	–	–	2
Amasya	107,546	2	938	1	5	6	4	1	3	1,535	3,256	386	389	15	797
Ankara	376,744	179	608	89	102	30	47	63	463	828	21,430	1,177	742	654	1,564
Antalya	82,514	–	2	1	–	–	–	64	–	38	19	17	–	–	7,411
Artvin	202,118	1,324	3	–	7	–	78	–	35	603	151	–	3	3	47
Aydın	210,144	1,322	4	7	12	15	15	–	–	64	198	21	503	92	144
Balıkesir	402,514	1,513	26	29	21	6	24	–	28	6,435	902	1,849	307	1,522	5,890
Bayazıt	43,570	–	1	–	–	–	–	3	–	15	60,926	–	–	–	71
Bilecik	109,694	1	79	1	4	1	1	1	23	2,293	2	35	174	1,276	75
Bitlis	20,689	–	285	–	–	–	378	1	–	1,119	67,678	–	–	–	481
Bolu	202,634	18	–	–	–	–	3	3	2	12,082	289	185	115	3	2,912
Burdur	83,387	34	5	6	–	–	19	–	–	–	110	–	–	7	46
Bursa	382,251	1,445	2	50	18	10	27	4	1,718	4,311	448	325	1,181	1,261	8,544
C.Bereket	97,176	641	–	4	17	–	1,247	7	1	499	7,211	62	389	14	426
Çanakkale	167,020	7,938	28	8	59	15	4	–	1,303	3,680	27	6	321	299	1,027
Çankırı	157,074	–	–	–	1	1	1	–	–	–	81	–	4	4	53
Çorum	230,077	–	92	1	–	–	–	–	1	5,297	12,31	122	11	–	14
Denizli	244,394	73	1	-	6	–	5	–	1	281	173	42	33	13	26
Diyarbekir	56,151	–	955	1	–	–	2,206	33	78	6	132,209	–	5	1	550
Edirne	140,600	19	60	39	55	8	16	–	5,876	5	111	5	239	3,276	531
Elâziz	97,657	8	2,399	1	–	–	19	–	1	8	112,493	–	26	–	105
Erzincan	77,149	9	66	1	–	–	7	32	42	96	54,877	6	9	1	30
Erzurum	231,018	6	14	–	–	–	4	34	–	137	36,422	–	10	1	2,780
Eskişehir	147,882	66	5	24	12	3	9	1	26	1,227	674	3,117	261	278	747
Gazi Ayintap	195,336	36	5	4	1	6	3,544	5	37	99	16,348	1	268	–	72
Giresun	164,457	–	2	13	12	5	1	–	7	2	21	–	4	12	497
Gümüşane	120,179	5	3	–	1	–	-	–	–	47	1,943	–	–	–	53
Hakâri	1,044	–	–	–	–	–	4	–	74	4	17,005	937	–	–	53
İçel	90,801	53	–	–	1	12	49	–	–	–	5	–	–	–	19
Isparta	143,856	254	–	4	1	–	10	–	–	10	162	–	26	4	110

1927 Umumî Nüfus Tahriri
Vilâyet İtibariyle Ana lisanı

Vilayetler	Türkçe	Rumca	Ermenice	Fransızca	İtalyanca	İngilizce	Arapça	Acemce	Yahudice	Çerkezçe	Kürtçe	Tatarca	Arnavutça	Bulgarca	Sair ve Meçhul
İstanbul	574.592	91,902	45,255	6,021	4,890	1,327	3,092	1,069	39,199	112	1,692	456	6,148	4,985	13,704
İzmir	487.825	7,531	26	1,726	1,384	369	447	21	16,800	645	1,253	101	2,260	1,368	4,249
Kars	160.i92	-	21	1	-	-	1	111	29	157	42,945	384	3	2	1,000
Kastamonu	332.523	-	1,660	1	9	-	3	1	-	4	1,580	3	29	8	680
Kayseri	231.297	2	435	25	7	8	2	1	6	13,616	4,780	2	748	10	395
Kırklareli	104.697	26	2	1	-	-	4	-	912	18	86	4	693	841	1,70S
Kırşehir	118.393	-	1	-	-	-	1	-	-	298	8,160	26	19	-	3
Kocaeli	259.593	899	7	5	3	-	24	3	4	8,959	1,207	53	506	1,207	14,130
Konya	478.189	23	64	29	13	-	119	7	13	1,769	21,396	1,227	737	35	763
Kütahya	301.[illegible]4	78	34	10	29	2	-	3	4	20	54	7	269	109	743
Malatya	175.815	7	2,625	1	1	-	6	-	1	10	12-3,323	-	-	11	82
Manisa	369.933	746	-	9	3	-	149	31	243	380	621	3	783	569	543
Maraş	155.279	15	8	1	2	2	39	2	78	3,010	26,857	11	170	27	1,354
Mardin	11.864	25	22	11	7	3	51,734	-	71	15	109,841	1	49	1	6,812
Mersin	103.644	1,611	16	46	88	20	12,661	38	77	191	571	-	43	4	9i
Muğla	173.881	652	-	4	10	33	74	-	186	2	127	-	163	109	149
Niğde	163.732	90	5	-	-	-	16	1	-	246	231	61	1,009	596	69
Ordu	192.973	2	249	3	3	1	162	-	-	139	132	-	-	-	8,690
Rize	171.578	1	-	-	1	3	-	-	-	-	8	-	-	-	66
Samsun	261.501	27	220	20	66	9	11	11	53	5,616	1,554	173	849	64	3,891
Siirt	5.479	1	265	2	-	-	20,178	-	-	7	75,962	-	-	-	539
Sinop	163.134	2	940	3	5	1	-	-	-	1,952	810	-	220	4	2,894
Sivas	275.533	411	4,122	1	-	9	4	3	-	4,381	42,271	31	1	-	2,784
Şebin K. H.	108.003	-	25	-	-	-	5	1	-	7	686	2	1	-	5
Tekirdağ	127.139	32	186	9	10	-	41	-	1,197	1	68	5	435	1,772	551
Tokat	246,610	19	982	8	13	-	65	28	63	7,1~31	6,080	6	359	37	1,662
Trabzon	289,804	64	98	47	13	5	-	24	-	4	61	8	-	-	175;
Urfa	82,182	-	63	2	-	-	25,593	-	44	7	82,788	1	-	-	6,188
Van	17,399	-	-	-	-	2	72	7	123	3	57,723	-	-	-	-
Yozgat	198,566	-	1,801	-	1	-	5	-	-	2,652	5,020	349	99o	-	113
Zonguldak	268,005	119	-	126	291	4	72	-	14	1	53	-	63	15	146
Umumî Yekûn	**11,777,810**	**119,822**	**64,745**	**8,456**	**7,248**	**1,938**	**134,273**	**1,687**	**68,900**	**95,901**	**1,184,446**	**11,465**	**21,774**	**20,554**	**110,469**

1927 Umumî Nüfus Tahriri
Vilâyet İtibariyle Dinler

Vilayetler	İslam	Katolik	Protestan	Ortodoks	Ermeni	Hristiyan	Musevi	Sair Dinler	Dinsiz veya Meçhul
Adana	227.068	219	55	56	120	27	159	5	9
A.Karahisar	259.325	13	2	1	1	24	11	-	-
Aksaray	126.852	1	25	-	143	1	1	8	-
Amasya	113.845	6	3	39	777	190	23	1	-
Ankara	400.179	1.445	352	561	929	356	663	85	150
Antalya	204.272	25	2	12	4	18	38	-	1
Artvin	90.011	9	2	30	-	7	2	5	-
Aydın	212.467	24	12	16	-	11	-	4	7
Balıkesir	420.447	116	24	333	2	59	43	32	10
Bayazıt	104.585	-	-	-	1	-	-	-	-
Bilecik	113.620	10	12	2	2	6	4	3	1
Bitlis	90.341	-	-	-	287	2	1	-	-
Bolu	218.236	3	1	-	-	3	2	1	-
Burdur	83.584	7	-	9	13	-	1	-	-
Bursa	399.507	80	21	40	3	22	1.915	4	3
C.Bereket	107.647	31	4	6	-	4	1	-	1
Çanakkale	172.150	3.011	17	4.469	23	210	1.845	8	2
Çankırı	157.194	1	3	3	5	6	1	3	3
Çorum	247.722	19	2	1	162	16	1	1	2
Denizli	245.021	7	3	3	-	12	2	-	-
Diyarbekir	185.625	310	92	2	2.490	132	392	3.104	48
Edirne	144.019	155	23	341	71	122	6.098	9	2
Elâziz	210.181	49	12	227	1.992	192	1	63	-
Erzincan	132.247	6	-	1	58	5	-	7	1
Erzurum	270.376	9	1	10	12	15	-	1	2
Eskişehir	154.075	74	44	84	3	4	25	11	12
Gazi Ayintap	214.963	16	24	1	12	2	742	-	2
Giresun	164.967	37	7	2	3	11	6	1	-
Gümüşane	122.222	1	1	-	-	3	-	1	-
Hakâri	19.042	-	-	-	-	-	43	34	2
İçel	90.718	1	-	1	-	-	-	220	-
Isparta	144.402	7	9	4	8	7	-	-	-
İstanbul	547.126	23.930	4.421	100.214	53.129	16.696	47.035	1.229	664

1927 Umumî Nüfus Tahriri
Vilâyet İtibariyle Dinler

Vilayetler	İslam	Katolik	Protestan	Ortodoks	Ermeni	Hristiyan	Musevi	Sair Dinler	Dinsiz veya Meçhul
İzmir	501.379	5,196	495	591	20	112	18,157	41	14
Kars	204.047	16	14	150	13	120	1	480	5
Kastamonu	334.798	169	10	54	1,402	67	1	–	–
Kayseri	248.116	300	261	302	1,978	389	15	9	–
Kırklareli	107.658	51	14	109	–	157	978	21	1
Kırşehir	126.838	2	1	8	26	15	3	7	1
Kocaeli	286.528	16	24	20	–	5	5	2	–
Konya	503.520	154	38	93	484	63	17	12	3
Kütahya	302.003	177	34	98	32	52	19	6	5
Malatya	303.559	117	61	558	1,865	344	8	351	19
Manisa	373.533	32	11	124	–	32	278	3	–
Maraş	186.471	18	211	25	22	24	265	8	1
Mardin	163.274	1,634	157	1	118	3,601	490	9,521	1,660
Mersin	117.794	366	70	531	128	61	122	15	20
Muğla	174.937	47	59	40	–	13	291	2	1
Niğde	166.021	9	2	2	8	9	–	5	–
Ordu	202.083	9	16	120	105	15	2	4	–
Rize	171.647	3	2	1	–	2	–	–	2
Samsun	273.394	156	41	109	183	82	95	4	1
Siirt	98.459	167	41	6	1,585	84	-	2,086	5
Sinop	168.920	283	11	11	650	75	-	14	1
Sivas	325.176	135	16	200	3,477	529	6	8	4
Şebin K. H.	108.677	2	–	12	38	6	–	–	–
Tekirdağ	129.702	47	4	82	73	48	1,481	8	1
Tokat	261.803	39	1	25	1,032	55	92	14	2
Trabzon	289.996	55	30	77	99	25	3	10	8
Urfa	196.408	59	3	4	48	6	318	–	22
Van	75.200	–	–	–	–	–	129	–	–
Yozgat	205.300	157	29	56	3,795	137	23	–	–
Zonguldak	268.329	473	18	28	–	16	18	23	4
Umumî Yekûn	13.269.606	39,511	6,658	109,905	77,433	24,307	81,672	17,494	2,702

TÜRKİYE CÜMHURİYETİ
BAŞBAKANLIK İSTATİSTİK GENEL DİREKTÖRLÜĞÜ

GENEL NÜFUS SAYIMI

20 İLKTEŞRİN 1935

TÜRKİYE
NÜFUSU

Neşriyat sayısı : 75

KAT'İ TASNİF NETİCELERİ

CİLT: 60

RÉPUBLIQUE TURQUE
PRÉSIDENCE DU CONSEIL
OFFICE CENTRAL DE STATISTIQUE

CENSEMENT GÉNÉRAL DE LA POPULATION

AU 20 OCTOBRE 1935

POPULATION
DE LA
TURQUIE

Publication: No. 75

RÈSULTATS DÉFÉNITIS

TOME: 60

MEHMET İHSAN BASIMEVİ — ANKARA, 1937

Nüfusun İller ve Ana diller İtibariyle Dağılımı

İller	Türkçe	Abazaca	Acemce	Almanca	Arapça	Arnavutça	Boşnakça	Bulgarca	Çekoslovakça	Çerkezce	Ermenice	Filamanca	Fransızca	Gürcüce	Hırvatça	İngilizce	İspanyolca
A.Karahisar	298182	-	28	11	2	5	190	5	-	646	5	-	4	5	-	-	7
Ağrı	29650	6	125	-	4	10	-	-	-	-	9	-	-	2	-	-	-
Amasya	121741	-	-	1	2	334	16	5	-	2217	814	-	2	16	-	6	-
Ankara	501684	1	38	533	51	588	780	76	19	797	203	7	89	-	-	35	52
Antalya	241210	2	15	17	19	1	-	4	-	717	2	-	4	-	2	1	5
Aydın	255799	-	25	3	9	873	828	536	-	600	1	-	-	-	-	12	6
Balıkesir	451888	-	9	10	17	340	1660	2615	-	9226	4	-	24	3415	16	2	11
Bilecik	122226	515	-	6	2	121	77	454	-	1947	7	-	-	20	4	-	-
Bolu	242992	1277	1	1	4	14	28	1	-	527	41	-	1	871	-	-	1
Burdur	95665	-	-	-	1	1	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
Bursa	427077	794	16	25	190	1344	2326	1003	-	3793	11	-	16	5886	-	3	12
Çanakkale	200889	9	1	1	3	177	1310	183	1	3335	8	-	12	33	-	17	34
Çankırı	177425	-	-	8	3	-	-	2	-	-	1	-	2	2	-	-	1
Çorul	200759	-	-	-	2	2	-	1	-	3	2031	-	-	15325	-	-	-
Çorum	368152	-	12	7	-	4	1	-	-	5233	107	-	-	7	-	-	-
Denizli	284728	-	2	-	7	3	3	5	-	1023	-	-	-	-	-	-	1
Diyarbakır	55993	2	5	5	1433	18	4	3	-	14	582	-	-	114	-	-	7
Edirne	169995	-	1	14	7	198	257	799	2	8	75	-	22	6	2	-	137
Elazığ	144351	-	25	20	29	484	259	3	-	7	707	1	-	4	-	-	-
Erzincan	93071	-	15	-	5	6	-	-	-	237	46	-	-	2	-	-	-
Erzurum	326777	1	84	5	6	-	156	-	-	238	37	-	1	116	-	-	-
Eskişehir	170448	35	7	21	8	391	562	21	10	1106	38	-	14	4	-	-	-
Gaziantep	244740	1	7	6	3595	132	1	15	-	195	66	-	5	1	-	7	4
Giresun	259453	-	-	9	-	2	-	-	-	1	-	-	7	115	-	-	-
Gümüşane	159094	-	2	-	1	-	-	12	1	159	-	-	-	-	-	1	-
İçel	229485	7	17	20	12816	19	5	6	1	230	13	2	41	-	-	9	28
İstanbul	692460	206	385	3670	2730	6722	977	4321	127	225	39831	19	3827	320	-	954	8210
İzmir	559632	3	39	248	221	2328	3661	2515	11	1454	23	67	1110	7	33	352	5203
Isparta	165989	-	-	-	2	-	-	-	-	-	2	-	-	1	10	-	-

Nüfusun İller ve Ana diller İtibariyle Dağılımı

İller	İsveççe	İtalyanca	Kıptice	Kürtçe	Lazca	Lehçe	Macarca	Pomakça	Rumence	Rumca	Rusça	Sırpça	Tatarca	Yahudice	Saire	Meçhul	Yekûn
A.Karahisar	-	-	-	37	1	-	3	-	-	99	1	-	8	1	2	1	299248
Ağrı	-	-	-	77271	116	-	-	-	-	4	2	-	-	7	-	-	107206
Amasya	-	-	-	2915	532	-	2	-	-	4	3	23	16	-	-	-	128113
Ankara	9	90	71	25425	-	15	247	5	20	154	112	82	2300	336	51	11	534025
Antalya	2	5	-	69	-	-	1	-	-	521	1	2	2	5	3	-	242609
Aydın	-	10	3	335	255	-	1	-	1	1740	10	271	9	10	2	1	261078
Balıkesir	-	8	774	109	1	1	1	5004	2	3470	644	1436	328	45	44	4	481372
Bilecik	-	-	-	18	1945	-	-	-	-	3	-	13		-	1	-	125421
Bolu	-	-	253	30	-	-	3	-	-	5	-	-	6	-	-	-	248027
Burdur	-	-	-	55	536	-	-	-	-	82	1	-	32	-	-	-	95809
Bursa	-	17	441	101	16	3	8	689	-	386	19	141	1	426	37	1	442760
Çanakkale	-	1	280	92	-	-	7	7319	4	7590	3	7	459	1256	46	3	222792
Çankırı	-	-	135	6	5394	-	1	-	-	-	2	-	150	-	-	-	177587
Çoruh	-	1	-	59	6	-	-	-	-	3	45	-	-	-	11	-	271890
Çorum	-	-	1	11076.	9	-	1	-	-	1	-	-	1	-	-	-	284773
Denizli	-	-	-	48	-	-	-	-	-	84	-	2	161	2	2	-	285918
Diyarbakır	-	-	14	155846	1	1	1	2	-	29	17	1	8	11	34	5	214142
Edirne	-	38	1743	413	17	-	4	7175	8	29	15	19	-	2986	13	-	184840
Elazığ	1	2	23	105101	1	1	8	5	3	4	7	8	255	5	30	5200	256189
Erzincan	-	-	-	64048	1	-	-	-	-	3	1	-	-	-	7	-	157344
Erzurum	-	-	1	57627	3	2	-	2	-	109	44	3	1	24	-	-	385245
Eskişehir	-	1	9	983	3	1	33	27	3	94	15	21	9	13	1	3	183205
Gaziantep	-	6	132	33439	-	1	1	-	1	27	7	1	8328	88	10	1	283506
Giresun	-	2	-	544	4	-	-	-	-	5	7	-	16	1	-	-	260154
Gümüşhane	-	1	-	3367	10	1	-	-	-	-	11	7	-	1	-	-	162667
İçel	-	44	59	580	2	1	5	48	1	715	10	5	-	35	26	-	244236
İstanbul	59	3550	853	2095	385	366	415	83	181	79920	2245	1471	1496	26335	717	79	883599
İzmir	36	652	396	558	7	20	21	189	3	8421	68	170	122	9059	128	4	596850
Isparta	-	-	-	11	-	-	-	-	-	420	-	-	-	-	-	-	166441

779

Nüfusun İller ve Ana diller İtibariyle Dağılımı

İller	Türkçe	Abazaca	Acemce	Almanca	Arapça	Arnavutça	Boşnakça	Bulgarca	Çekoslovakça	Çerkezce	Ermenice	Filamanca	Fransızca	Gürcüce	Hırvatça	İngilizce	İspanyolca
Kars	232382	1	300	55	7	1	-	-	1	544	18	5	-	37	-	-	-
Kastamonu	357648	10	1	-	6	6	9	-	-	3	1859	-	2	256	-	-	-
Kayseri	286905	5	1	17	7	278	176	594	-	14931	845	-	1	-	-	15	3
Kırklareli	159272	14	5	6	65	667	1237	673	2	59	7	-	2	36	1	1	2
Kırşehir	135812	-	5	-	2	-	2	-	-	312	22	-	-	-	-	-	-
Kocaeli	189078	6573	3	55	11	1236	7550	859	1	5938	336	22	3	1461	11	10	-
Konya	543057	2	3	22	52	229	82	16	-	1496	78	-	4	3	-	1	-
Kütahya	346821	-	24	18	4	72	106	11	5	141	1	-	-	5	-	1	-
Malatya	247101	-	51	8	37	12	19	1	-	15	1614	1	4	-	-	-	2
Manisa	420642	-	9	13	32	2011	248	791	3	782	11	-	4	-	-	-	-
Maraş	16857	1	15	1	274	143	9	8	-	5780	6	-	-	-	-	-	-
Mardin	15836	5	6	-	57317	4	3	15	-	139	210	4	-	9	-	6	-
Muğla	195472	-	636	3	15	7	3	26	-	6	-	-	8	-	-	5	314
Muş	38032	-	21	-	4961	-	-	-	-	950	247	-	-	9	-	-	-
Niğde	239036	-	7	4	15	20	282	38	-	269	34	1	-	17	-	-	-
Ordu	275547	129	17	2	2	1	-	6	-	6	592	-	3	6687	-	-	-
Samsun	321605	1	55	17	21	1726	93	175	2	7180	233	-	16	3994	-	16	12
Seyhan	346162	1	5	30	17772	590	669	9	2	1933	26	-	30	49	2	4	25
Siirt	7904	-	1	1	17587	2	1	7	-	1	161	-	-	-	-	-	-
Sinop	184957	489	6	22	3	241	6	-	2	1544	1506	-	5	2653	1	-	-
Sivas	372044	8	4	4	19	38	342	4	3	5709	2094	-	3	60	-	-	1
Tekirdağ	166424	-	8	3	46	544	61	2009	-	12	127	1	7	3	1	1	157
Tokat	293534	1	4	33	1	83	3	2	13	7094	788	-	-	2658	-	-	1
Trabzon	358184	-	5	16	13	6	10	3	1	12	24	-	17	3	-	3	1
Urfa	83808	5	1	4	33953	2	-	-	-	36	32	-	-	2	-	-	-
Van	38960	-	63	-	167	-	-	-	-	303	6	-	-	-	-	-	-
Yozgat	252818	-	10	2	11	642	482	2	1	1835	889	-	3	4	-	-	-
Zonguldak	321027	-	2	70	108	75	20	1	4	7	6	-	93	6	-	3	1
Umumi Yekûn	13899073	[illegible]	2053	5047	153687	22754	24613	8245	200	91972	57599	130	5381	57325	83	1482	14242

Nüfusun İller ve Ana diller İtibariyle Dağılımı

İller	İsveççe	İtalyanca	Kıptice	Kürtçe	Lazca	Lehçe	Macarca	Pomakça	Rumence	Rumca	Rusça	Sırpça	Tatarca	Yahudice	Saire	Meçhul	Yekûn
Kars	-	-	-	70776	111	1	-	-	-	-	1118	-	8	1	168	-	305536
Kastamonu	-	3	427	914	3	-	6	-	-	1	4	-	7	24	1	-	361191
Kayseri	-	2	-	6550	3	-	5	-	1	9	64	1	3	2	3	4	310458
Kırklareli	1	-	511	412	16	14	9	8822	34	208	10	4826	117	362	4	-	172697
Kırşehir	-	-	-	9643	-	-	1	-	-	-	-	-	43	-	-	-	145932
Kocaeli	1	2	526	1652	5442	1	4	549	-	86	14	38	380	8	1	-	335292
Konya	1	1	2	22597	2	3	6	62	-	21	80	2	1829	4	9	-	569684
Kütahya	-	1	273	13	-	-	2	-	-	69	34	73	8	-	-	-	347682
Malatya	-	1	58	161259	4	4	4	-	-	21	3	-	-	2	31	10	410152
Manisa	-	-	114	205	2	1	1	79	3	838	8	296	33	309	1	-	426237
Maraş	-	-	-	21159	1	-	-	-	-	-	-	-	1	82	540	-	188877
Mardin	-	-	11	146604	1	-	-	1	-	7	1	3	1	7	9626	5	229921
Muğla	-	-	-	77	1	-	2	-	-	158	3	2	3	28	1	-	196772
Muş	-	-	6	99433	225	-	-	-	-	-	3	-	-	-	8	3	143899
Niğde	-	-	-	7472	-	-	-	16	7	59	1	104	2	-	1	-	247376
Ordu	-	1	-	18	45	-	1	-	-	13	1	-	-	-	-	-	283054
Samsun	-	29	96	1951	258	1	14	208	-	19	51	1	11	58	2	-	337817
Seyhan	-	21	8	6698	-	-	10	1	9	383	8	48	16	116	20	8600	383645
Siirt	-	-	13	101311	-	-	-	-	-	4	-	-	-	3	516	2	127518
Sinop	-	-	-	835	5	3	5	-	-	2	6	5	-	12	-	-	192303
Sivas	-	-	-	50730	35	5	6	-	-	21	18	145	33	8	207	91	432633
Tekirdağ	1	18	358	752	5	35	-	2355	416	42	2	37	280	547	-	-	194252
Tokat	-	1	99	5296	53	-	11	-	-	6	15	1	3	20	140	3	309863
Trabzon	-	9	-	22	26	3	2	-	-	2265	42	5	1	5	-	-	350679
Urfa	-	-	64	111579	5	9	-	-	-	5	1	1	2	27	14	1	229541
Van	-	-	-	103786	2	-	-	-	-	2	-	-	-	202	-	-	143434
Yozgat	-	-	-	4905	-	-	1	9	1	32	-	173	1	-	-	-	261821
Zonguldak	3	116	81	225	12	11	17	-	7	192	13	5	2	23	2	-	322108
Umumi Yekûn	114	4633	7855	1430246	63253	496	885	32561	699	107725	4810	4369	15615	42607	12466	14033	16157450

1935 Nüfus Sayımı
Dinler ve Meslekler

Dinler	Toprak Mahsulleri	Sanayi ve Küçük sanatlar	Ticaret	Nakliye ve muvasala	Umumi idare ve hizmetler, serbet meslekler	Ev iktisadiyatı ve şahsi hizmetler	Mesleksiz veya mesleği meçhul	Yekûn
İslam	6463053	613588	189444	118279	386043	39346	7928020	15838673
Hristiyanlar	13340	32281	18842	2339	9014	5664	146687	226167
Museviler	506	9746	9615	939	1983	1370	54571	78730
Dinsizler	80	103	32	45	87	6	232	559
Saire	3049	760	357	30	168	68	8533	12965
Meçhul	40	43	18	8	43	2	202	356
Yekûn	6480068	656421	218308	121614	398338	46456	8236245	16157450

1935 Nüfus Sayımı
Ana diller ve Meslekler

Ana diller	Toprak Mahsulleri	Sanayi ve Küçük sanatlar	Ticaret	Nakliye ve muvasala	Umumi idare ve hizmetler, serbet meslekler	Ev iktisadiyatı ve şahsi hizmetler	Mesleksiz veya mesleği meçhul	Yekûn
Türkçe	5630136	589882	185567	110638	375390	37725	6969735	13899073
Abazaca	5812	77	44	6	82	10	4068	10099
Acemce	584	101	197	34	39	7	1091	2053
Almanca	76	569	637	107	773	223	2662	5047
Arapça	40551	6910	2785	1326	1705	473	99937	153687
Arnavutça	8285	1540	994	185	283	113	11354	22754
Boşnakça	9298	1647	451	236	287	73	12621	24603
Bulgarca	7206	878	380	65	299	57	9360	18245
Çekoslovakça	6	33	19	5	34	7	96	202
Çerkezce	46962	1252	238	112	735	42	42631	91972
Ermenice	5280	9362	3724	352	1733	1127	36017	57599
Filamanca	4	10	6	47	26	6	31	130
Fransızca	28	263	714	40	708	89	3539	5381
Gürcüce	32215	681	144	79	337	10	23749	57325
Hırvatça	6	12	9	-	6	2	48	83
İngilizce	10	68	201	98	265	26	814	1482
İspanyolca	65	1657	3854	189	326	284	9767	14242
İsveççe	2	6	10	21	17	5	53	114
İtalyanca	23	310	596	112	444	62	3056	4633
Kıptice	1385	1990	96	48	115	29	4192	7855
Kürtçe	622020	14378	3907	4797	9082	2045	824017	1480246
Lazca	31265	2369	425	558	405	21	28210	63253
Lehçe	108	49	39	3	37	4	254	494
Macarca	14	252	50	9	113	27	420	885
Pomakça	17002	405	89	19	144	5	14997	32661
Rumence	233	47	20	12	31	10	346	699
Rumca	11292	13818	8021	1488	3176	2933	68107	108725
Rusça	952	755	325	75	336	148	2398	4810
Sırpça	1436	378	167	36	115	58	2179	4369
Tatarca	4597	1041	298	269	170	45	9194	15615
Yahudice	285	5161	5766	584	940	759	29112	42607
Saire	2976	646	427	61	178	34	8164	12466
Meçhul	63	24	8	2	7	3	13926	14033
Sair lisanlar yekünü	849932	66539	32741	10796	22948	8731	1266510	
Yekûn	6470068	656421	218308	121614	398338	46456	8236245	16157450

Nüfusun İller ve Dinler İtibariyle Dağılımı

İller	Dinler												
		Hristiyanlar											
	İslam	Katolik	Ortodoks	Protestan	Hristiyan	Ermeni	Gregoryan	Yekûn	Musevi	Dinsiz	Saire	Meçhul	Toplam
A.Karahisar	299212	13	13	11	-	-	-	37	9	-	-	-	299248
Ağrı	107262	7	30	-	-	-	-	37	7	-	-	-	107206
Amasya	127140	35	857	44	1	34	-	971	-	-		2	128113
Ankara	529824	1557	615	490	25	123	6	2948	999	70	-	71	534025
Antalya	243523	23	14	13	2	-	-	62	24	-	119	-	242609
Aydın	259914	17	57	16	-	-	-	144	18	1	-	-	261078
Balıkesir	480554	111	588	34	-	5	16	754	64	-	1	-	481372
Bilecik	125408	7	2	3	-	-	-	12	1	-	-	-	125421
Bolu	248022	3	1	1	-	-	-	5	-	-	-	-	248027
Burdur	95817	-	-	-	-	2	-	2	-	-	-	-	95809
Bursa	440579	99	52	21	-	5	-	177	2000	3	-	-	442760
Çanakkale	214030	2 4	7133	15	1	3	-	7175	1583	1	-	-	222792
Çankırı	177567	7	5	8	-	-	-	20	-	-	2	-	177587
Çoruh	271898	1	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	271890
Ç●rum	284625	-	20	54	8	53	4	139	1	-	-	8	284773
Denizli	285912	-	2	-	-	-	-	2	3	-	-	-	285918
Diyarbakır	210985	216	604	110	164	505	33	1633	336	-	1	-	214142
Edirne	180382	109	200	18	-	11	46	384	4071	1	1188	1	184840
Elazığ	255083	262	171	131	154	197	-	1015	18	-	1	4	256189
Erzincan	157211	6	29	-	96	2	-	133	-	-	69	-	157344
Erzurum	384049	10	93	2	3	-	31	129	53	3	-	-	385245
Eskişehir	183022	52	51	28	-	11	-	142	35	5	1	-	183205
Gaziantep	282735	11	10	27	1	-	-	49	543	-	1	-	283506
Giresun	260114	14	4	9	1	3	1	32	8	-	177	-	260154
Gümüşhane	162643	10	10	2	-	-	-	22	1	1	-	-	162667
İçel	243159	344	402	63	17	34	2	862	213	8	-	1	244236
İstanbul	664937	19990	95956	3959	718	5320	43589	169512	47444	194	1384	148	883599
İzmir	575223	3455	636	507	16	5	3	4622	16969	19	11	6	596850
Isparta	166431	1	2	-	-	-	-	-	2	-	5	-	166441

Nüfusun İller ve Dinler İtibariyle Dağılımı

İller	Dinler													
		Hristiyanlar												
	İslam	Katolik	Ortodoks	Protestan	Hristiyan	Ermeni	Gregoryan	Yekün	Musevi	Dinsiz	Saire	Meçhul	Toplam
Kars	304227	43	167	65	74	3	-	352	67	52	836	2	305536
Kastamonu	359010	423	548	57	612	378	96	2114	-	-	-	67	361191
Kayseri	307082	785	1657	169	300	258	120	3291	5	77	3	-	310458
Kırklareli	171648	17	242	6	3	25	44	337	680	2	-	-	172697
Kırşehir	145852	18	57	1	-	3	-	79	-	-	-	1	145932
Kocaeli	335190	21	13	54	-	1	-	89	13	-	-	-	335292
Konya	569117	217	82	15	10	90	68	482	7	72	6	-	569684
Kütahya	347607	45	5	9	2	7	-	68	1	5	-	-	347682
Malatya	407336	705	1030	220	292	388	-	2635	15	-	174	2	410152
Manisa	425824	7	21	6	4	-	-	38	375	-	-	-	426237
Maraş	188538	11	8	2	9	-	-	30	309	-	-	-	188877
Mardin	209658	1193	9093	948	700	138	-	12072	72	1	8077	41	229921
Muğla	196210	17	48	6	-	-	-	71	491	-	-	-	196772
Muş	143502	173	7	-	-	207	-	387	-	-	10	-	143899
Niğde	247280	6	29	22	-	36	-	93	-	-	3	-	247376
Ordu	282438	8	237	41	27	291	14	616	-	-	-	-	283054
Samsun	337256	100	149	100	12	40	15	416	135	9	1	-	337817
Seyhan	382879	101	287	35	1	14	21	457	302	2	3	-	383645
Siirt	127098	201	11	16	20	61	9	418	2	-	-	-	127518
Sinop	180677	732	458	40	56	317	5	1608	17	-	1	-	192303
Sivas	428460	273	2054	250	968	466	135	4146	7	19	-	1	432633
Tekirdağ	192636	52	131	7	156	35	13	1294	1221	-	1	-	194252
Tokat	308710	91	241	41	212	230	242	1072	70	4	7	-	309863
Trabzon	360532	43	53	30	1	4	12	133	9	5	-	-	350679
Urfa	228278	13	25	13	10	27	1	89	292	1	877	9	229541
Van	143086	-	133	1	-	4	-	138	208	-	2	-	143434
Yozgat	258834	107	196	737	45	1890	-	2977	10	-	-	-	261821
Zonguldak	321537	267	218	38	4	-	-	527	39	2	1	2	322108
Toplam	15838673	32155	61046	8486	4725	11239	34526	22616	78730	559	12965	351	16157450

Dinler ve Tahsil Durumu İtibariyle Nüfus

Ana Dil	Okumak ve yazmak bilen	Yalnız okumak bilen	Bilmiyen	Toplam
Türkçe	2254969	36401	11607703	13899073
Abazaca	1993	25	8081	10099
Acemce	426	20	1607	2053
Almanca	4058	60	929	5047
Arapça	9349	165	145173	153687
Arnavutça	4233	107	18414	22754
Boşnakça	4192	78	20343	24603
Bulgarca	3869	72	14304	18245
Çekoslovakça	120	2	78	202
Çerkezce	13817	310	77845	91972
Ermenice	26646	892	3061	57599
Filamanca	62	4	64	130
Fransızca	4071	98	1212	5381
Gürcüce	9082	138	48105	57325
Hırvatça	44	2	37	83
İngilizce	1005	28	449	1482
İspanyolca	7469	109	6664	14242
İsveççe	65	1	48	114
İtalyanca	3595	106	972	4633
Kıptice	164	2	7689	7855
Kürtçe	27739	1059	1451448	1480246
Lazca	9806	257	53190	63253
Lehçe	301	13	180	494
Macarca	630	2	153	885
Pomakça	5592	64	27005	32661
Rumence	186	1	512	699
Rumca	52548	1719	54468	108725
Rusça	2346	40	2424	4810
Sırpça	1175	11	3183	4369
Tatarca	4269	82	11264	15615
Yahudice	22011	281	20315	42607
Diğer	746	19	11701	12466
Meçhul	70	2	13953	14033
Yekun	1475748	42130	13639572	16157450

Ana lisan ve 2. lisan itibariyle dağılımı

Konuşulan ikinci lisan	Ana lisanları: Türkçe	Abazaca	Acemce	Almanca	Arapça	Arnavutça	Boşnakça	Bulgarca	Çekoslovakça	Çerkezce	Ermenice	Filamanca
Türkçe	13442724	80601	1343	789	35307	14496	16343	12424	24	70906	41604	17
Abazaca	1963	920	-	1	39	2	9	6	-	14	5	-
Acemce	2153	5	356	-	66	5	1	-	1	1	6	-
Almanca	7873	3	1	738	16	2	11	8	34	8	12	9
Arapça	28942	4	1	-	100193	9	4	14	-	18	88	1
Arnavutça	20015	3	4	4	9	5649	33	25	-	10	9	1
Boşnakça	13303	-	8	1	2	106	7638	8	-	76	-	-
Bulgarca	34345	5	2	10	16	58	11	4294	-	10	8	2
Çekoslovakça	204	-	-	19	-	-	1	3	11	-	1	-
Çerkezce	14512	-	-	1	3	1	21	3	-	20425	2	-
Ermenice	9481	5	13	-	46	2	-	2	-	2	7238	1
Filamanca	62	2	-	5	-	-	-	-	-	1	5	27
Fransızca	44039	20	8	307	54	17	12	38	-	7	253	6
Gürcüce	16140	16	-	1	3	-	1	-	-	6	21	-
Hırvatça	28	-	-	-	1	-	1	-	-	-	1	-
İngilizce	7284	4	27	47	12	9	4	8	-	9	40	6
İspanyolca	1975	1	2	8	1	-	2	3	-	1	1	-
İsveççe	75	-	-	3	1	-	-	-	-	-	-	-
İtalyanca	928	3	-	14	1	13	1	6	-	1	3	-
Kıptice	2563	-	-	-	-	1	3	1	2	21	128	-
Kürtçe	97324	9	150	5	12592	5	3	5	-	39	331	-
Lazca	4962	1	2	-	-	-	1	-	-	4	46	-
Lehçe	77	3	-	7	4	-	-	1	-	-	2	1
Macarca	326	-	1	44	2	-	2	-	5	-	2	-
Pomakça	8345	-	1	-	7	1	3	2	-	-	-	-
Rumence	3682	-	-	8	7	1	1	16	1	1	4	-
Rumca	66342	2	42	12	18	251	18	60	-	20	70	-
Rusça	8868	1	7	38	9	3	7	12	2	31	16	-
Sırpça	10484	-	5	12	5	78	242	14	-	-	-	-
Tatarca	4022	-	-	-	-	-	3	-	-	50	1	-
Yahudice	3507	1	-	5	3	1	1	3	-	3	2	-
Müteaddit lisanlar	41173	31	105	2950	5248	2051	235	1285	106	317	7616	59
Saire	1036	-	2	10	26	1	1	-	-	2	-	-
Meçhul	216	-	-	8	1	-	-	4	1	8	20	-
Yekûn	13899073	10099	2113	5047	153687	22754	24613	18245	200	91972	57599	130

Ana lisan ve 2. lisan itibariyle dağılımı

Konuşulan ikinci lisan	Ana lisanları: Fransızca	Gürcüce	Hırvatça	İngilizce	İspanyolca	İsveççe	İtalyanca	Kıptice	Kürtçe	Lazca	Lehçe	Macarca
Türkçe	836	44501	29	160	6842	10	257	6101	377487	51275	137	196
Abazaca	1	7	-	-	-	1	-	4	45	3	-	-
Acemce	2	1	-	3	-	-	-	1	50	3	1	-
Almanca	93	2	1	12	3	9	15	1	15	-	10	109
Arapça	7	-	-	6	2	-	1	1	4630	-	-	-
Arnavutça	1	-	-	-	2	5	3	3	10	-	-	-
Boşnakça	-	1	-	-	-	11	-	1	-	1	-	-
Bulgarca	8	-	-	1	1	1	2	1	5	1	-	-
Çekoslovakça	3	-	-	-	-	-	-	-	2	-	1	-
Çerkezce	1	4	-	-	-	1	-	3	30	-	1	--
Ermenice	4	21	-	1	3	-	-	10	148	10	-	-
Filamanca	5	-	-	1	5	1	3	-	-	-	-	-
Fransızca	689	10	3	195	300	-	324	1	33	2	13	7
Gürcüce	2	12461	-	-	-	-	-	8	10	36	-	-
Hırvatça	7	-	9	1	-	-	2	-	-	-	-	1
İngilizce	101	1	-	297	2	-	12	-	24	1	1	-
İspanyolca	18	-	-	4	2644	6	6	-	-	1	2	1
İsveççe	1	-	-	-	1	1	2	-	-	1	-	-
İtalyanca	76	2	-	5	8	-	409	2	1	-	2	4
Kıptice	--	-	-	-	-	-	-	1451	49	-	1	-
Kürtçe	-	7	-	1	2	1	1	27	1089877	106	15	-
Lazca	1	5	-	-	2	-	-	-	31	11486	-	-
Lehçe	-	-	-	-	-	-	2	-	9	-	46	1
Macarca	1	-	-	-	2	-	1	-	27	-	-	95
Pomakça	1	-	-	-	-	-	-	-	16	-	-	-
Rumence	-	-	-	-	2	-	2	-	13	2	1	1
Rumca	255	-	-	14	53	-	104	19	39	1	4	-
Rusça	8	13	8	4	1	-	13	-	44	21	6	1
Sırpça	1	-	-	-	-	-	1	-	9	-	-	-
Tatarca	-	-	-	-	-	-	-	1	16	1	-	-
Yahudice	5	-	-	-	6	-	1	-	28	1	-	-
Müteaddit lisanlar	3241	288	192	770	4344	72	3471	207	2384	300	253	362
Saire	10	1	1	7	2	-	2	3	137	2	-	1
Meçhul	3	-	-	1	15	-	10	-	77	-	-	2
Yekûn	5381	57325	243	1482	13942	114	4633	7855	1480246	63253	494	885

Ana lisan ve 2. lisan itibariyle dağılımı

Konuşulan ikinci lisan	Ana lisanları: Pomakça	Rumence	Rumca	Rusça	Sırpça	Tatarca	Yahudice	Saire	Meçhul	Yekûn
Türkçe	24370	351	63814	2011	2655	9754	20515	1690	13907	14272035
Abazaca	1	-	3	-	1	-	1	1	-	4028
Acemce	2	-	5	2	-	-	10	7	-	2681
Almanca	-	4	33	42	11	2	36	7	-	9100
Arapça	9	-	74	1	1	-	4	233	-	133241
Arnavutça	2	-	330	-	36	-	5	2	-	26161
Boşnakça	1	-	22	-	2	-	-	-	-	21159
Bulgarca	53	7	34	5	9	3	28	-	-	38931
Çekoslovakça	-	-	-	-	1	-	1	-	-	260
Çerkezce	1	-	2	4	-	12	-	-	4	35135
Ermenice	-	-	22	3	-	-	4	2	-	17020
Filamanca	-	-	3	-	-	-	9	-	-	138
Fransızca	-	15	1392	143	20	6	1461	13	2	49584
Gürcüce	-	-	1	3	-	-	5	1	-	28716
Hırvatça	-	-	3	5	-	-	3	-	-	62
İngilizce	-	1	85	9	1	2	11	18	-	7989
İspanyolca	--	-	19	-	-	-	38	-	-	4728
İsveççe	-	1	5	1	-	2	1	2	-	102
İtalyanca	-	1	170	4	6	-	14	4	-	1669
Kıptice	-	-	-	-	2	1	-	-	-	4077
Kürtçe	33	-	68	2	1	5	81	2637	7	1209333
Lazca	-	-	1	2	-	1	2	-	-	16547
Lehçe	-	-	11	8	-	-	4	-	-	176
Macarca	-	-	9	-	-	-	3	-	-	520
Pomakça	8202	-	1	-	-	2	-	1	-	16582
Rumence	1	158	28	3	-	98	4	-	-	4034
Rumca	9	2	25964	28	5	18	151	6	1	93493
Rusça	1	8	72	1249	2	66	21	9	-	10528
Sırpça	10	-	3	3	983	-	2	9	-	11867
Tatarca	1	1	1	-	9	5354	-	-	-	9460
Yahudice	-	1	6	1	-	3	10258	-	-	13836
Sair lisanlar yekûnü	65	148	16334	1273	620	279	9923	742	42	106444
Saire	-	-	2	1	1	4	4	6017	2	7276
Meçhul	-	16	26	7	4	2	8	65	68	544
Yekûn	32661	699	108725	4810	4369	15615	42607	12466	13033	16157450

Ana lisan ve Dinler İtibariyle Nüfus

Diller	Dinler										
	İslam	Katolik	Ortodoks	Protestan	Gregoryan	Hıristiyan	Ermeni	Musevi	Dinsiz	Saire	Yekûn
Türkçe	13828813	8014	18650	15968	2186	1764	4179	18154	48	1234	14272035
Abazaca	10087	3	5	1	2	-	-	1	-	-	4028
Acemce	1911	7	43	2	2	-	1	82	-	5	2681
Almanca	116	1684	127	9	1692	26	4	1282	59	39	9100
Arapça	145072	1361	17778	1	310	66	54	878	-	4142	133241
Arnavutça	20849	51	1820	7	11	2	-	8	-	4	26161
Boşnakça	24572	5	14	-	3	-	-	16	-	3	21159
Bulgarca	15731	60	2208	1	16	41	-	47	2	25	38931
Çekoslovakça	25	134	14	-	11	1	-	3	8	3	260
Çerkezce	91870	84	13	-	2	-	-	-	1	2	35135
Ermenice	3747	4276	10409	28253	1618	1889	6458	81	31	729	17020
Filamanca	19	38	9	-	101	1	-	5	4	3	138
Fransızca	82	4280	243	35	168	9	6	476	24	50	49584
Gürcüce	57042	34	24	-	6	1	1	211	2	4	28716
Hırvatça	31	43	5	-	-	-	-	4	-	-	62
İngilizce	44	327	67	5	968	5	4	42	4	8	7989
İspanyolca	66	74	36	9	42	1	5	13961	2	42	4728
İsveççe	2	5	5	8	88	-	-	6	-	-	102
İtalyanca	16	4106	89	5	17	5	-	351	7	30	1669
Kıptice	7813	6	2	-	-	-	-	5	-	28	4077
Kürtçe	1473555	518	1489	12	259	166	475	58	1	3711	1209333
Lazca	63247	1	5	-	-	--	-	-	-	-	16547
Lehçe	87	270	13	-	4	-	-	116	1	2	176
Macarca	46	618	22	1	108	8	-	45	2	18	520
Pomakça	32617	-	42	-	1	1	-	-	-	-	16582
Rumence	529	29	88	5	6	-	-	39	-	2	4034
Rumca	24262	6543	77964	173	171	133	31	329	6	104	93493
Rusça	616	159	2217	11	55	91	5	353	241	826	10528
Sırpça	3726	227	370	-	10	2	-	19	-	14	11867
Tatarca	15549	29	10	-	-	-	-	12	5	10	9460
Yahudice	343	5	69	3	79	25	8	42052	2	21	13836
Saire	2338	132	6886	9	591	480	6	77	9	1914	7276
Meçhul	13850	32	110	8	9	8	2	7	-	2	544
Yekûn	15838643	32155	125046	44526	8486	4725	11229	78730	559	12965	16157450

T. C.
BAŞBAKANLIK
İSTATİSTİK GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

République Turque
Présidence du Conseil
OFFICE CENTRAL DE STATISTIQUE

21 EKİM 1945

GENEL NÜFUS SAYIMI

RECENSEMENT GÉNÉRAL DE LA POPULATION
DU 21 OCTOBRE 1945

TÜRKİYE NÜFUSU
Population de la Turquie

YAYIN *Publication* № 286

CİLT *Volume* № 65

Aralık - *Décembre*
ANKARA - 1950

Nüfusun İller ve Dinler İtibariyle Dağılımı

	Dinler										
		Hristiyanlar									
İller	İslam	Katolik	Ortodoks	Protestan	Mezhebi meçhul	Gregoryan	Musevi	Dinsiz	Saire	Meçhul	Toplam
Isparta	172258	130	16	117	-	2	6	14	-	-	172543
Kars	379911	24	602	59	338	3	33	4	201	1	381176
Kastamonu	383571	151	456	2	348	852	-	30	-	-	385410
Kayseri	367142	171	967	66	233	1329	178	-	3	-	370089
Kırklareli	177754	2	22	-	6	4	378	36	1	-	178203
Kırşehir	157236	117	30	87	8	3	64	-	20	-	157565
Kocaeli	415852	17	91	4	6	7	64	9	7	1	416058
Konya	661083	58	293	51	131	110	148	-	1	2	661877
Kütahya	374499	21	32	10	26	20	2	3	13	1	384625
Malatya	426650	198	364	121	161	781	55	7	218	5	428660
Manisa	471788	40	103	7	35	497	308	1	10	-	472789
Maraş	261307	1	10	7	3	-	211	-	11	-	261550
Mardin	215935	1589	5960	606	790	28	17	4	9525	5	234457
Muğla	220356	7	31	-	1	3	280	-	-	-	220678
Muş	82674	8	1	8	7	-	-	-	1	-	82699
Niğde	296425	9	20	5	15	80	12	-	11	-	296584
Ordu	332818	-	7	7	27	129	4	1	2	-	333008
Rize	171929	-	-	-	-	-	-	-	-	-	171929
Samsun	407119	65	106	26	106	36	76	1	4	2	407541
Seyhan	418358	31	45	36	58	8	187	5	12	-	418740
Siirt	132749	21	39	14	480	168	-	2	154	-	133627
Sinop	204111	226	107	11	297	502	-	16	1	5	205276
Sivas	486793	219	743	210	983	1476	94	5	24	6	490493
Tekirdağ	201821	9	5	-	22	39	659	2	48	1	202506
Tokat	340001	91	94	26	172	382	30	3	-	-	340649
Trabzon	395311	29	30	5	9	-	-	-	-	-	395384
Tunceli	90423	4	2	6	1	-	-	-	-	-	90446
Urfa	263160	125	23	22	58	1	317	9	140	-	263855
Van	127724	1	-	1	-	-	132	-	-	-	127858
Yozgat	285986	250	293	237	371	225	5	4	-	-	287371
Zonguldak	383250	57	45	28	9	7	85	-	-	-	383481
Toplam	18497801	21950	103839	5213	10782	60260	76965	561	12582	221	18790174

Nüfusun İller ve Dinler İtibariyle Dağılımı

İller	Dinler										
	İslam	Hristiyanlar					Musevi	Dinsiz	Saire	Meçhul	Toplam
		Katolik	Ortodoks	Protestan	Mezhebi meçhul	Gregoryan					
A.Karahisar	335464	6	44	11	5	7	3	-	69	-	335609
Ağrı	133504	-	-	-	-	-	-	-	-	-	133504
Amasya	146852	28	461	11	80	316	121	1	-	-	147870
Ankara	688999	1192	1179	526	357	1498	1569	71	60	79	695526
Antalya	278173	-	4	-	-	-	1	-	-	-	278178
Aydın	294357	1	26	7	-	1	15	-	-	-	294407
Balıkesir	524127	24	478	3	14	53	43	4	1	1	524748
Bilecik	136051	-	1	-	-	-	1	-	-	-	136053
Bingöl	75510	-	-	-	-	-	-	-	-	-	75510
Bitlis	75877	-	-	-	73	-	-	-	-	-	71950
Bolu	276243	7	10	1	6	-	-	-	-	-	276307
Burdur	125792	-	-	-	-	-	-	-	-	-	125792
Bursa	490675	23	45	6	12	23	1103	2	-	-	491899
Çanakkale	308766	10	6962	9	25	32	1433	6	1	-	317254
Çankırı	197322	1	22	-	6	4	1	-	-	-	197356
Çoruh	159325	-	3	-	-	-	-	-	-	-	159328
Çorum	212431	111	23	76	28	52	2	-	-	-	312723
Denizli	315914	2	12	1	-	-	3	2	-	-	315934
Diyarbakır	246811	135	631	76	741	55	441	4	1049	2	249949
Edirne	197618	22	117	14	29	30	2441	-	-	-	198271
Elazığ	197261	41	225	68	343	63	21	15	42	2	198081
Erzincan	171644	17	48	13	9	114	22	-	-	-	171868
Erzurum	395780	4	49	5	10	18	1	3	6	-	395876
Eskişehir	244056	10	79	6	44	8	45	3	-	-	244251
Gaziantep	289617	39	29	12	24	3	327	-	7	-	290098
Giresun	283619	4	1	-	1	-	1	-	-	-	283626
Gümüşhane	190121	-	3	2	1	-	2	1	-	-	190130
Hakkari	34688	-	-	1	-	-	34	2	400	-	35124
Hatay	247929	208	5182	51	361	33	263	-	5	-	254141
İçel	278042	317	472	56	56	33	495	-	2	-	279484
İstanbul	870166	14099	76844	2222	3822	209	49952	44	432	109	1078399
İzmir	654917	1928	318	257	26	6	15784	244	-	1	673581

İller ve Anadil İtibariyle Nüfus

İller	Türkçe	Abazaca	Acemce	Almanca	Arapça	Arnavutça	Boşnakça	Bulgarca	Çekoslovakça	Çerkezce	Ermenice	Filamanca	Fransızca	Gürcüce	Hırvatça	İngilizce	İspanyolca
A.Karahisar	334113	-	1	2	85	4	238	4	-	582	6	-	2	6	-	12	1
Ağrı	54472	-	-	-	26	4	1	1	2	3	-	-	-	2	-	-	-
Amasya	142022	1	1	3	39	352	120	1	-	1282	651	-	4	237	-	-	-
Ankara	669053	6	31	192	162	477	590	53	16	287	966	6	205	29	1	433	217
Antalya	276011	-	-	2	30	5	-	1	-	804	2	-	2	29	-	-	-
Aydın	292162	-	2	3	38	193	208	185	-	88	-	-	1	-	-	6	4
Balıkesir	509243	3	1	10	87	108	510	1753	9	4724	66	-	14	3040	-	3	4
Bilecik	132783	257	-	-	73	134	47	726	2	1564	1	-	-	3	-	-	-
Bingöl	33067	-	-	-	17	-	-	-	-	285	12	-	2	3	11	-	-
Bitlis	26686	1	1	-	1343	1	1	3	1	355	10	-	-	-	-	-	-
Bolu	257350	4384	6	2	14	99	156	7	1	5876	712	2	3	2027	-	-	1
Burdur	124916	-	-	-	3	-	-	-	-	708	-	-	-	-	-	-	-
Bursa	476701	342	3	4	13	516	820	767	-	1480	20	2	21	5084	8	4	31
Çanakkale	299584	10	11	13	339	111	860	62	-	1205	7	-	13	3	1	13	96
Çankırı	197144	2	1	-	10	1	1	1	-	-	7	-	8	-	-	-	3
Çoruh	135483	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1300	-	-	10146	-	-	-
Çorum	297850	-	2	144	36	3	1	6	7	3279	41	-	10	1	-	1	-
Denizli	315444	-	-	2	5	10	1	3	-	277	-	-	-	1	-	-	-
Diyarbakır	68403	-	21	2	2164	-	1	28	10	2	520	-	1	9	1	-	27
Edirne	190676	4	6	7	25	74	200	169	2	4	13	-	1	-	2	-	151
Elazığ	114628	10	-	10	34	432	94	4	24	-	435	-	7	13	3	2	-
Erzincan	156946	-	-	2	37	3	100	-	7	4	110	-	-	5	-	1	1
Erzurum	351,799	1	4	-	61	1	7	2	4	99	9	-	4	4	-	-	2
Eskişehir	236715	2	4	2	42	178	281	43	1	813	14	-	6	6	3	8	14
Gaziantep	268337	1	3	1	1839	51	3	-	20	19	32	-	15	-	-	8	-
Giresun	282822	-	-	-	1	-	-	-	-	-	4	-	3	769	-	-	-
Gümüşhane	187491	2	8	-	6	-	-	1	-	53	4	3	2	1	-	-	-
Hakkari	4002	-	8	-	11	-	-	-	2	-	-	-	2	-	-	-	-
Hatay	150130	33	33	3	99669	13	5	31	-	583	329	-	23	-	-	8	7
İçel	267396	8	7	51	10188	6	4	57	-	250	23	-	35	1	1	31	62
İstanbul	898841	21	232	1139	3420	4305	561	1619	66	156	738	20	3811	1025	4	890	8249
İzmir	647451	1	27	37	250	1340	1801	649	5	1192	9	-	807	6	-	251	1796
Isparta	171730	-	-	265	7	1	-	-	3	4	1	-	-	-	-	-	-

İller ve Anadil İtibariyle Nüfus

İller	İsveççe	İtalyanca	Kıptice	Lazca	Lehçe	Macarca	Pomakça	Rumence	Rumca	Rusça	Sırpça	Tatarca	Yahudice	Kürtçe	Saire	Meçhul	Sair diller top.	Toplam
A.Karahisar	-	-	12	1	-	-	-	-	10	2	2	2	2	472	50	-	1496	335609
Ağrı	-	-	-	2	1	-	-	-	1	-	1	1	-	78987	-	-	79032	133504
Amasya	-	-	-	3	-	2	-	2	69	4	8	190	109	2765	-	3	5848	147870
Ankara	12	95	97	27	83	176	7	41	616	200	148	2838	773	17534	106	-	26473	694526
Antalya	-	-	-	2	-	-	-	-	1147	2	1	5	-	160	1	3	2167	278178
Aydın	-	-	24	-	-	-	2	-	699	14	225	4	4	546	-	-	2245	294407
Balıkesir	-	2	364	293	3	2	1937	7	664	492	305	87	36	631	350	-	15505	524748
Bilecik	-	-	31	5	-	-	32	-	109	-	32	71	-	283	-	-	3270	136053
Bingöl	-	-	-	25	-	-	-	-	21	1	-	-	6	42060	-	-	42443	75510
Bitlis	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	43546	-	-	45264	71950
Bolu	-	-	20	4684	1	-	-	1	7	8	11	53	-	1039	2	-	19017	277367
Burdur	-	-	-	-	-	-	-	-	12	-	-	-	-	144	9	-	876	131792
Bursa	-	3	175	348	9	3	335	1	536	10	316	29	896	573	1	1	12198	125792
Çanakkale	-	2	125	6	2	1	3607	7	7082	1	24	67	1088	2793	-	-	17670	491899
Çankırı	-	-	1	7	-	-	4	7	20	2	3	-	4	130	-	-	212	317254
Çoruh	-	-	-	12409	19	-	-	-	3	19	-	-	3	47	-	-	23846	197356
Çorum	-	6	-	2	1	2	-	2	7	-	3	8	1	11312	-	-	14872	159328
Denizli	-	-	-	-	2	-	-	-	65	-	-	10	-	114	-	-	490	312723
Diyarbakır	-	3	2	9	-	-	-	-	62	10	2	3	48	178521	99	1	181546	249949
Edirne	-	20	1073	2	3	-	2410	1	7	17	41	107	1992	363	3	-	6697	198271
Elazığ	-	-	23	5	4	-	2	3	7	2	28	-	5	82292	5	9	83453	198081
Erzincan	-	-	2	2	-	-	-	-	28	6	-	-	30	14555	15	4	14922	171868
Erzurum	-	-	-	4	-	-	-	1	5	41	2	2	3	43813	8	-	44077	395876
Eskişehir	6	1	12	1	2	3	106	25	123	52	26	4055	35	1061	611	-	7536	244251
Gaziantep	-	1	72	-	3	-	-	3	14	1	1	-	50	19581	1	1	21721	289058
Giresun	-	1	-	2	-	1	-	-	3	3	-	-	-	17	-	-	804	283626
Gümüşhane	-	-	-	-	1	-	-	-	12	7	-	-	2	2537	-	-	2639	190130
Hakkari	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	34	30830	224	-	31122	35124
Hatay	-	13	35	3	2	5	6	-	445	3	3	5	1	2741	2	-	10411	254141
İçel	1	30	26	-	-	4	-	2	885	12	7	10	146	236	4	-	12088	279484
İstanbul	25	2076	659	244	434	352	435	218	6978	1628	757	510	31777	2297	267	9	179558	1078399
İzmir	1	250	246	7	7	10	353	3	3886	21	1186	611	12075	506	59	4	261030	673581
Isparta	-	-	-	2	-	-	-	-	451	-	-	-	-	73	-	2	813	172543

İller ve Anadil İtibariyle Nüfus

İller	İsveççe	İtalyanca	Kıptice	Lazca	Lehçe	Macarca	Pomakça	Rumence	Rumca	Rusça	Sırpça	Tatarca	Yahudice	Kürtçe	Saire	Meçhul	Sair diller top.	Toplam
Kars	-	39	2	26	36	-	2	-	2	1189	6	-	-	65372	54	1	67015	381176
Kastamonu	-	-	156	-	2	-	-	2	7	-	-	-	-	995	1	67	3013	385410
Kayseri	2	-	2	-	-	6	-	-	104	1	4	-	98	6228	7	-	21642	370089
Kırklareli	3	1	223	5	-	3	2428	4	85	-	8	20	176	210	-	-	4833	178203
Kırşehir	2	2	-	-	5	1	-	-	23	5	6	1	53	3545	4	-	3844	157565
Kocaeli	2	6	276	4289	3	3	299	16	215	1514	99	560	46	1744	63	2	30013	416058
Konya	-	1	2	3	-	-	2	3	111	1	14	1415	117	23176	5	3	26109	661877
Kütahya	-	1	129	3	-	1	-	22	45	1	167	5	6	264	27	1	1332	384625
Malatya	-	-	29	-	-	-	-	-	15	1	7	-	10	, 140784	90	-	143025	428655
Manisa	-	-	77	1	-	-	10	1	480	16	163	2	143	408	2	-	5140	472789
Maraş	-	-	15	15	-	-	-	-	-	-	2	-	26	28617	319	1	35440	261550
Mardin	-	-	4	-	-	-	4	1	3	1	1	-	9	155799	8524	1	221213	234457
Muğla	-	2	-	-	-	1	-	1	80	9	3	3	61	89	1	-	493	220678
Muş	-	1	-	1	-	-	-	-	2	-	2	-	-	53009	26	5	55035	82699
Niğde	-	2	-	-	-	1	1	5	20	7	35	2	4	5218	-	-	5686	296584
Ordu	-	2	-	-	-	-	-	-	8	4	-	-	2	46	2	-	2858	333008
Rize	-	1	-	24123	-	-	2	-	-	26	-	2	-	4	-	-	23164	171929
Samsun	1	3	57	405	2	1	1	-	24	30	45	93	101	1536	-	2	11709	407541
Seyhan	-	2	38	1	2	1	1	3	151	13	169	7	73	3200	-	8	12570	417745
Siirt	-	1	-	-	-	1	-	-	4	-	2	-	3	98997	66	1	121513	133627
Sinop	-	-	-	2	-	1	1	-	-	-	-	-	4	1422	-	2	2980	205276
Sivas	1	41	2	63	4	-	-	-	38	4	140	-	40	49752	406	2	58098	490493
Tekirdağ	1	5	293	1	4	3	1042	554	87	1	10	215	489	529	17	1	4158	202601
Tokat	-	-	2	5	2	4	-	1	3	4	-	-	13	2548	-	-	7916	340749
Trabzon	-	6	-	127	-	-	-	-	22	10	-	-	-	4	-	-	255	395384
Tunceli	-	-	6	-	-	-	2	-	-	-	19	-	4	47830	-	-	47961	90446
Urfa	-	16	6	2	1	3	-	-	1	-	2	-	208	122800	15	-	161761	263855
Van	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	118	76553	-	-	77199	122858
Yozgat	-	5	1	-	-	3	2	1	28	25	45	1	-	2550	6	-	5224	287371
Zonguldak	-	-	57	30	14	7	-	4	47	5	6	2	91	251	1	-	671	383481
Toplam	52	2640	4463	46987	620	602	13033	942	88680	4095	4100	10047	60969	1476562	11444	131	2192137	1879174

İller ve Anadil İtibariyle Nüfus

İller	Türkçe	Abazaca	Acemce	Almanca	Arapça	Arnavutça	Boşnakça	Bulgarca	Çekoslovakça	Çerkezce	Ermenice	Filamanca	Fransızca	Gürcüce	Hırvatça	İngilizce	İspanyolca
Kars	314161	1	2	11	42	4	-	4	5	180	14	-	2	18	-	3	-
Kastamonu	382397	-	1	-	15	3	8	-	-	1	1489	-	1	265	-	-	-
Kayseri	348347	4	-	-	124	84	9	20	6	14681	301	1	11	26	-	7	15
Kırklareli	173370	2	2	1	46	153	1021	303	2	23	3	-	2	-	-	-	119
Kırşehir	153711	2	-	163	7	2	-	1	4	3	-	-	20	3	-	2	-
Kocaeli	386045	3159	-	11	74	973	5	101	2	3409	317	-	19	5111	-	4	8
Konya	635768	4	7	7	89	132	13	3	-	788	40	-	8	4	-	1	21
Kütahya	382293	4	2	8	68	146	377	14	1	2	34	-	6	1	-	-	-
Malatya	286635	5	1	3	65	6	3	-	6	5	982	-	1	2	-	-	9
Manisa	467649	-	10	8	241	903	90	1541	3	478	507	-	6	2	-	1	40
Maraş	226008	-	4	2	81	139	4	3	3	6294	13	-	-	1	-	-	-
Mardin	13244	18	5	5	56596	-	1	4	-	140	58	7	-	30	-	-	2
Muğla	220185	-	2	3	15	75	3	20	-	-	4	-	6	-	1	2	112
Muş	27664	4	-	2	992	-	-	2	6	977	5	-	-	1	-	-	-
Niğde	290898	2	-	2	40	182	30	6	-	10	7	-	-	1	-	3	8
Ordu	330150	5	-	2	1	-	-	2	-	-	154	-	6	2624	-	-	-
Rize	147775	3	2	2	-	-	-	-	-	-	2	-	-	5	-	2	-
Samsun	395832	2	-	17	134	1291	52	33	-	3302	207	-	16	3903	-	10	13
Seyhan	406170	14	14	15	7090	164	129	8	2	1375	10	-	31	3	1	34	10
Siirt	12114	14	-	-	22334	1	1	12	4	3	12	54	-	2	-	2	-
Sinop	202296	2	-	-	12	77	-	-	-	322	921	-	3	219	-	-	2
Sivas	432390	222	20	5	55	13	544	98	38	4466	2124	-	13	5	-	-	-
Tekirdağ	198448	1	7	5	18	237	9	456	4	9	46	7	2	-	3	1	100
Tokat	332830	-	2	5	6	568	1	-	4	2909	416	-	5	1413	-	-	-
Trabzon	395129	20	1	2	2	-	-	6	-	-	35	-	12	2	-	5	1
Tunceli	42485	2	86	-	5	2	-	1	2	-	2	-	-	-	-	-	-
Urfa	102095	18	195	5	38431	2	4	13	17	2	10	1	7	-	-	1	-
Van	50659	-	5	1	506	-	-	1	3	2	2	-	-	8	-	-	-
Yozgat	282147	-	-	157	9	536	75	18	9	13	400	1	14	4	-	4	-
Zonguldak	382810	-	-	4	33	12	5	4	-	6	22	-	40	2	-	20	5
Toplam	16598037	8602	781	2342	247204	14165	13280	8750	303	66691	56178	106	5233	40076	40	1773	11162

Anadil ve 2 dil İtibariyle Nüfus

Konuşulan 2. Dil	Türkçe	Abazaca	Acemce	Almanca	Arapça	Arnavutça	Boşnakça	Bulgarca	Çekoslovakça	Çerkezce	Ermenice	Filamanca	Fransızca	Gürcüce	Hırvatça	İngilizce	İspanyolca
Türkçe	16133313	6936	358	929	60382	11526	10900	7456	127	55105	47728	29	2488	33591	22	571	8277
Abazaca	1152	1556	-	-	76	1	1	1	-	4	2	1	-	3	-	-	-
Acemce	1110	-	279	1	30	3	-	1	-	-	11	-	1	-	-	1	4
Almanca	12744	1	6	321	37	6	7	13	29	4	158	1	373	5	-	52	41
Arapça	55094	1	22	5	176633	31	5	28	2	65	61	-	22	-	-	8	4
Arnavutça	15775	2	1	1	10	1730	14	5	-	1	8	1	2	-	-	2	-
Boşnakça	9492	-	-	1	9	5	2271	8	3	17	-	-	1	1	-	-	2
Bulgarca	38173	2	4	6	28	54	17	811	-	4	20	-	12	-	-	1	22
Çekoslovakça	358	2	-	15	7	-	1	2	27	2	-	-	5	-	-	3	-
Çerkezce	9719	3	-	1	8	1	3	1	-	11252	3	1	1	2	-	2	1
Ermenice	11448	7	-	-	46	1	1	1	-	2	3357	-	37	11	2	2	3
Filamanca	43	1	-	3	1	-	-	-	-	-	-	5	2	-	-	-	-
Fransızca	57896	6	54	702	386	62	6	123	35	7	3318	4	335	28	5	735	1837
Gürcüce	9297	1	-	1	-	-		-	-	2	1	-	2	6374	-	-	1
Hırvatça	63	-	-	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-	1	5	1	-
İngilizce	20453	1	13	211	83	13	3	9	9	2	607	1	632	5	-	270	92
İspanyolca	1282	1	-	2	3	2	-	-	-	-	3	-	50	1	-	12	722
İsveççe	70	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-	1	-	-	2	-
İtalyanca	1521	-	-	26	9	22	-	10	-	-	64	1	412	3	-	12	31
Kıptice	1237	4	-	-	1	1	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
Lazca	4917	3	4	-	-	-	-	-	-	3	5	-	-	2	-	-	-
Lehçe	115	-	-	8	-	1	-	-	-	-	1	-	8	-	-	2	3
Macarca	368	-	-	19	-	1	4	-	-	-	1	-	4	1	-	4	1
Pomakça	5584	-	1	-	1	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Rumence	10274	1	-	7	3	7	-	3	-	1	5	-	8	-	1	6	2
Rumca	61201	5	11	39	49	624	9	241	1	4	714	-	755	4	-	58	92
Rusça	6558	3	4	25	11	9	7	9	2	12	28	1	46	31	1	15	6
Sırpça	19463	-	1	7	4	60	22	13	4	2	-	-	7	2	-	1	-
Tatarca	2224	1	1	1	2	2	3	-	-	3	1	-	-	-	-	1	-
Yahudice	2492	4	1	3	4	1	1	13	7	4	5	-	18	1	-	-	9
Kürtçe	104110	21	21	6	9356	1	1	2	56	192	76	61	4	10	4	-	2
Saire	536	-	-	1	18	1	1	-	-	2	-	-	7	-	-	12	-
Meçhul	55	-	-	1	2	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-
Toplam	16598037	8602	781	2342	247204	14165	13280	8750	303	66691	56179	106	5233	40076	40	1773	11152

Anadil ve 2 dil İtibariyle Nüfus

Konuşulan 2. Dil	İsveççe	İtalyanca	Kıptice	Lazca	Lehçe	Macarca	Pomakça	Rumence	Rumca	Rusça	Sırpça	Tatarca	Yahudice	Kürtçe	Saire	Meçhul	Toplam
Türkçe	20	923	3371	39293	348	260	10287	711	70713	2846	3274	7430	39112	450932	2639	109	17012056
Abazaca	-	-	2	1	1	-	-	-	2	1	-	-	-	17	-	-	2821
Acemce	-	-	-	2	1	-	1	-	291	6	1	1	6	17	4	-	1771
Almanca	7	32	1	-	52	163	-	5	186	66	32	-	117	40	30	-	14529
Arapça	-	-	-	-	-	-	5	2	138	1	-	1	39	4343	414	-	236964
Arnavutça	-	-	-	-	-	-	1	-	121	1	16	-	-	6	4	-	17701
Boşnakça	-	2	1	-	-	-	8	-	29	-	3	4	11	2	-	-	11870
Bulgarca	-	2	-	-	1	4	10	5	65	10	19	11	124	21	1	-	39427
Çekoslovakça	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2	-	-	2	150	4	-	581
Çerkezce	-	-	1	-	-	-	-	-	3	1	-	2	1	23	-	3	21032
Ermenice	-	2	1	1	3	-	-	-	120	11	-	1	2	115	1	-	15175
Filamanca	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	5	-	-	63
Fransızca	13	1245	5	5	131	98	-	104	8037	463	153	4	6028	39	80	1	81950
Gürcüce	-	1	-	8	3	-	2	-	9	2	-	-	3	4	-	-	15711
Hırvatça	-	1	-	-	-	-	-	-	2	-	1	-	1	2	1	-	83
İngilizce	14	36	-	1	28	20	-	9	817	83	17	2	277	20	71	-	23799
İspanyolca	-	-	1	1	-	5	-	2	19	1	-	-	47	-	-	-	2054
İsveççe	1	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	4	-	10	3	-	95
İtalyanca	-	83	1	-	3	10	-	4	522	4	17	-	126	7	1	-	2889
Kıptice	-	-	1040	-	-	-	-	2	1	-	1	2	-	1	-	-	2299
Lazca	-	-	3	7662	2	-	-	-	3	5	1	1	2	5	-	-	12618
Lehçe	-	-	-	1	31	-	-	-	3	5	1	-	5	-	-	-	184
Macarca	-	-	3	-	-	31	1	2	6	-	5	1	5	3	1	-	461
Pomakça	-	-	-	1	-	-	2671	-	3	-	-	-	-	1	1	-	8265
Rumence	-	1	14	-	1	2	31	74	43	2	1	93	3	3	-	-	10586
Rumca	1	286	3	2	8	1	13	18	7374	54	56	5	460	12	9	1	72110
Rusça	1	11	-	6	35	5	-	3	93	517	9	17	33	37	7	-	7542
Sırpça	-	3	2	-	-	3	-	-	35	4	453	6	2	19	-	-	20118
Tatarca	-	-	-	2	1	-	-	-	3	-	7	2458	-	8	-	-	4718
Yahudice	-	1	-	-	2	-	-	-	26	2	4	-	4560	198	4	-	7360
Kürtçe	-	11	14	1	2	-	3	1	10	1	18	4	45	1020402	3097	-	1137532
Saire	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2	1	-	8	67	5065	3	5725
Meçhul	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9	-	-	-	3	7	14	92
Toplam	57	2640	4463	46987	653	602	13033	942	88680	4100	4100	10047	51019	1476562	11444	131	18790174

Anadil ve Din İtibariyle Nüfus

Anadil	İslam	Katolik	Ortodoks	Protestan	Mezhebi meçhul	Gregoryan	Musevi	Dinsiz	Saire	Meçhul	Toplam
Türkçe	16546681	4955	10705	1099	17581	3847	11836	298	1017	18	16598037
Abazaca	8585	6	4	5-	5	1	1	-	-	-	8602
Acemce	722	1	10	-	1	1	42	-	4	-	781
Almanca	343	699	39	657	1	10	568	22	3	-	2342
Arapça	235668	964	7071	244	92	617	1027	1	1517	3	247204
Arnavutça	12663	23	1446	1	11	13	2	-	6	-	14165
Boşnakça	13260	1	7	-	1	1	9	1	-	-	13280
Bulgarca	7277	32	1325	8	7	27	69	-	4	1	8750
Çekoslovakça	192	81	6	10	-	1	13	-	-	-	303
Çerkezce	66681	1	5	-	-	3	1	-	-	-	66691
Ermenice	3396	2295	2880	979	42019	4301	124	40	136	9	56179
Filamanca	19	12	10	3	-	-	-	-	62	-	106
Fransızca	356	3438	208	193	58	30	925	6	17	2	5233
Gürcüce	39870	21	23	-	-	1	159	-	-	2	40076
Hırvatça	30	6	2	-	-	2	-	-	-	-	40
İngilizce	104	354	87	1117	14	42	48	5	2	-	1773
İspanyolca	106	122	30	8	7	7	10866	3	3	-	11152
İsveççe	15	4	-	38	-	-	-	-	-	-	57
İtalyanca	134	2215	42	4	3	2	234	-	5	1	2640
Kıptice	4283	3	1	1	1	-	3	133	38	-	4463
Lazca	46979	2	3	-	-	-	3	-	-	-	46987
Lehçe	99	343	21	26	-	6	154	1	3	-	653
Macarca	81	354	17	82	-	12	53	1	2	-	602
Pomakça	13026	3	3	-	-	-	1	-	-	-	13033
Rumence	719	36	137	6	5	5	32	1	1	-	942
Rumca	9898	4546	73083	141	177	460	290	2	80	3	88680
Rusça	581	76	2441	44	10	348	220	22	184	174	4100
Sırpça	3544	224	306	6	2	10	8	-	-	-	4100
Tatarca	10037	1	5	-	-	-	2	-	2	-	10047
Yahudice	602	22	57	14	43	16	50216	5	42	2	51019
Kürtçe	1469570	273	281	335	148	712	23	9	5208	3	1476562
Saire	2223	829	3580	195	74	237	36	11	4246	3	11444
Meçhul	47	8	4	2	-	70	-	-	-	-	131
Toplam	18497801	21950	103839	5213	60260	10782	76965	561	12582	221	18790174

1945 Nüfus Sayımı
Dinler ve Tahsil Durumu

Dinler	Okumak ve yazmak bilen	Yalnız okumak bilen	Bilmiyen	Toplam	Bilen (%)	Bilmiyen (%)
İslam	4384654	34466	14078681	18497801	23.9	76.1
Hristiyanlar	120548	1937	79559	202044	60.6	39.4
Musevi	50087	334	26544	76965	65.5	34.5
Dinsiz	114	4	443	561	21.0	79.0
Saire	1076	11	11495	12582	8.6	91.4
Meçhul	35	-	186	221	15.8	84.2
Toplam	4556514	36752	14196908	18790174	24.4	75.6

T. C.
BAŞBAKANLIK
İstatistik Genel Müdürlüğü

REPUBLIC OF TURKEY
PRIME MINISTRY
GENERAL STATISTICAL - OFFICE

22 EKİM 1950
GENEL NUFUS SAYIMI

CENSUS OF POPULATION
22 OCTOBRE 1950

TÜRKİYE NÜFUSU
POPULATION OF TURKEY

Yayın / *Publication* No.: 410

İSTANBUL
1961

İller ve Anadil İtibariyle Nüfus

İller	Toplam	Türkçe	Mahalli Diller								Kürtçe			
			Abazaca	Acemce	Arapça	Arnavutça	Boşnakça	Çerkezce	Ermenice	Gürcüce	Kürtçe-Kirmanca	Kırdaşça	Zazaca	Lazca
Toplam	2[illegible]947188	18254851	17200	635	269038	16[illegible]79	24023	75837	52776	72604	1676665	3378	174526	70423
A.Karahisar	372273	369998	10	-	172	-	4	1939	1	2	105	-	10	-
Ağrı	155435	48258	-	1	88	-	1	9	9	1	1070[illegible]9	10	-	43
Amasya	163669	156786	1	-	11	335	242	1722	643	1036	2259	230	-	5
Ankara	819693	774291	2	24	223	336	335	714	189	18	32564	49	8	130
Antalya	311442	310587	-	19	113	-	30	154	-	-	116	-	-	-
Aydın	335663	330649	10	-	126	730	153	120	2	-	918	-	-	20
Balıkesir	563221	542638	86	-	46	105	2746	4776	12	4741	97	-	41	50
Bilecik	137030	134454	10	-	17	15	5	1009	-	26	128	-	62	25
Bingöl	97328	22271	-	-	91	3	-	388	62	-	32528	-	41935	9
Bitlis	88634	29375	-	2	1832	-	-	672	2	-	54026	-	2723	-
Bolu	303111	280465	3993	-	1	78	113	6522	41	4357	1812	49	-	5143
Burdur	136555	136481	-	-	2	-	-	-	-	-	35	-	14	-
Bursa	545919	531318	87	-	15	667	1879	2769	19	5287	342	-	1	950
Çanakkale	289429	263963	4	-	80	48	1506	3089	14	6	765	-	17	1
Çankırı	217188	214335	7	-	7	1	-	8	20	-	2743	-	-	-
Çoruh	174977	127595	-	1	6	6	-	25	111	22780	42	-	-	24318
Çorum	341353	324469	-	-	3	1	-	3663	5	2	13190	-	-	-
Denizli	340277	338299	-	-	17	7	2	1461	1	1	117	-	-	-
Diyarbakır	293738	82138	-	2	1352	9	-	6	459	1	159872	5	49774	1
Edirne	221268	213921	-	-	1	323	355	-	5	-	37	-	-	-
Elazığ	213330	120389	-	-	246	281	-	11	253	-	59554	1	32530	4
Erzincan	197770	170136	-	1	19	2	219	3	10	2	17178	512	9680	5
Erzurum	461090	386849	2	11	94	-	3	182	25	158	68624	653	3480	89
Eskişehir	276164	261366	3	1	18	137	651	158	19	5	1771	-	5	10
Gaziantep	328343	299174	3	-	1482	29	2	22	3	5	27377	10	-	2
Giresun	299555	297257	-	-	-	-	-	-	-	1471	787	-	-	5
Gümüşhane	203994	200617	-	-	-	-	-	3	1	1	2689	-	495	83
Hakkari	44207	3977	-	1	79	2	-	-	-	-	39545	-	7	-
Hata	296799	181506	89	37	110890	87	-	153	319	-	2446	-	-	-
İçel	317929	304483	6711	5	5142	1	5	15	61	1	679	-	4	2
İstanbul	1166477	1001625	130	161	1989	3081	745	90	42652	1654	1299	10	83	1090

İller ve Anadil İtibariyle Nüfus

	Mahalli Diller				Yabancı Diller															
					Lat. Ger. ve Ang. Sak. Diller							Islav Dilleri								
İller	Pomakça	Rumca	Yahudice	Diğer	Almanca	Flamanca	Fransızca	İtalyanca	İsveçce	Romence	Diğer	Bulgarca	Çekoslovakça	Hırvatça	Lehçe	Rusça	Sırpça	Diğer	Diğer Yabancı D.	Bilinmeyen
Toplam	36612	89472	35786	46988	2110	57	3551	3140	119	547	5012	6491	94	27	328	3556	1605	888	1292	1488
A.Karahisar	-	10	2	3	13	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	2	-	-	-
Ağrı	-	2	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	17	-	-	-	5
Amasya	-	65	1	315	2	1	-	-	-	-	5	-	-	-	-	6	-	2	-	2
Ankara	1	304	315	7229	244	8	161	157	7	18	1596	35	15	4	41	150	94	41	201	169
Antalya	-	396	3	-	-	1	-	10	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	11
Aydın	30	2455	2	-	1	-	1	1	-	-	10	210	-	-	-	-	216	5	-	4
Balıkesir	4133	1797	8	1547	10	-	2	2	-	5	21	183	-	-	-	14	130	8	-	23
Bilecik	62	134	-	53	-	-	-	-	-	-	-	480	-	-	-	-	12	557	1	-
Bingöl	-	29	-	1	-	-	-	-	2	-	3	-	-	-	-	-	-	-	3	3
Bitlis	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bolu	-	2	-	521	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	2	-	-	11
Burdur	-	23	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Bursa	524	414	312	166	17	-	9	7	-	4	5	831	-	-	-	12	112	156	1	14
Çanakkale	11865	7111	591	290	35	-	1	-	-	12	2	20	-	-	-	4	3	-	-	2
Çankırı	-	-	-	55	-	-	-	-	-	-	-	12	-	-	-	-	-	-	-	-
Çoruh	-	61	-	-	-	-	-	-	-	-	25	-	-	-	-	1	-	-	-	6
Çorum	-	-	1	42	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-
Denizli	10	354	-	-	2		-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	4	-
Diyarbakır	-	57	1	29	1	-	-	-	-	-	12	-	-	-	-	-	-	-	18	1
Edirne	5080	153	494	556	1	-	4	12	-	1	-	309	-	-	-	-	14	-	-	2
Elazığ	-	20	-	3	1	-	-	-	-	-	9	-	-	-	-	-	-	4	-	24
Erzincan	-	2	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Erzurum	68	87	1	667	4		-	-	-	1	6	-	1	-	-	21	-	-	64	-
Eskişehir	1936	35	15	10327	4	-	1	1	-	5	2	52	1	-	-	16	20	-	3	2
Gaziantep	-	29	41	147	3	-	1	-	-	-	11	1	-	-	-	1	-	-	-	-
Giresun	-	13	-	-	11	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	11	-	-	-	-
Gümüşhane	-	96	-	-	-	-	-	1	-	1	-	6	-	-	-	1	-	-	-	-
Hakkari	-	2	25	569	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Hata	-	921	17	148	2	2	24	10	-	-	131	-	-	-	1	4	-	-	8	3
İçel	-	611	75	1	34	-	30	36	-	1	10	-	-	-	-	8	-	-	3	11
İstanbul	38	67593	28172	2431	1379	12	2687	2060	103	254	2497	2051	58	11	271	780	526	68	680	197

İller ve Anadil İtibariyle Nüfus

İller	Toplam	Türkçe	Mahalli Diller											
			Abazaca	Acemce	Arapça	Arnavutça	Boşnakça	Çerkezce	Ermenice	Gürcüce	Kürtçe: Kürtçe-Kırmanca	Kürtçe: Kırdaşça	Kürtçe: Zazaca	Lazca
İzmir	768411	748043	22	193	342	1129	3188	1802	171	13	479	-	3	19
İsparta	186316	186019	-	-	8	-	-	-	14	-	29	-	-	-
Kars	410236	311400	3	136	59	-	-	628	23	27	93710	5	1132	251
Kastamonu	412016	409609	7	-	1	3	-	1	1715	-	551	3	10	-
Kayseri	403861	379315	568	-	56	55	17	13583	383	-	7470	1	1	-
Kırklareli	191376	183431	1	-	1	386	2107	13	12	1	173	-	-	3
Kırşehir	181899	172912	-	-	-	-	1	514	-	-	8447	-	-	7
Kocaeli	474644	426734	3927	-	42	1451	7092	7964	103	16910	1837	-	13	6203
Konya	741026	708859	-	-	27	27	22	1477	9	449	29216	-	2	-
Kütahya	422815	422005	2	-	6	123	392	23	38	11	52	-	-	10
Malatya	483568	313520	-	-	11	1	2	6	797	80	159966	353	8612	4
Manisa	520091	514665	-	1	63	1406	104	1413	6	1	298	-	-	20
Maraş	288843	238851	-	-	22	15	6	3024	-	1	44361	43	-	-
Mardin	269490	20314	2	-	62143	5	9	11	92	-	178707	-	-	-
Muğla	241640	241121	-	-	104	14	5	-	-	-	93	-	-	-
Muş	107286	39139	-	-	1595	-	-	233	-	15	55104	-	9899	21
Niğde	331470	323323	-	-	32	316	12	5	26	1	7733	-	-	1
Ordu	373028	369192	-	-	2	-	-	-	120	3518	161	-	-	20
Rize	181512	150065	25	-	12	-	-	-	-	37	-	-	-	31292
Samsun	475660	463787	-	2	3	2667	393	4472	87	2473	773	1	21	248
Seyhan	508518	483695	10	5	14236	928	524	1799	58	1	6205	1	340	6
Siirt	156703	15508	1	5	26213	78	-	8	26	1	114775	-	1	-
Sinop	225621	215502	245	-	-	126	13	2086	928	4989	1550	-	-	126
Sivas	542004	488052	814	3	44	5	746	789	2034	2	43821	-	1528	20
Tekirdağ	224821	218598	2	-	-	241	108	-	99	118	259	1	1	-
Tokat	388923	375124	400	-	3	320	4	4569	512	2397	5283	-	21	42
Trabzon	420279	419033	-	13	-	-	-	-	3	1	161	-	-	21
Tunceli	105759	46706	-	-	-	-	-	-	28	-	54056	1437	3529	-
Urfa	298394	123578	9	-	39203	473	-	-	-	-	126456	-	8525	-
Van	145944	48311	-	10	633	-	1	1	-	2	96822	4	17	1
Yozgat	324469	313336	-	-	-	21	232	1761	540	1	7324	-	-	-
Zonguldak	426684	425434	14	1	15	5	19	2	14	-	553	-	2	123

İller ve Anadil İtibariyle Nüfus

İller	Mahalli Diller				Yabancı Diller															
					Lat. Ger. ve Ang. Sak. Diller							Islav Dilleri								
	Pomakça	Rumca	Yahudice	Diğer	Almanca	Flamanca	Fransızca	İtalyanca	İsveççe	Romence	Diğer	Bulgarca	Çekoslovakça	Hırvatça	Lehçe	Rusça	Sırpça	Diğer	Diğer Yabancı D.	Bilinmeyen
İzmir	2190	3743	4426	340	48	-	562	545	-	1	505	299	10	4	2	9	241	2	57	23
İsparta	-	237	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	6
Kars	8	13	1	780	32	-	-	1	-	-	1	1	-	-	-	1959	-	-	63	-
Kastamonu	-	17	-	-	21	-	-	-	-	1	-	6	-	-	-	10	-	1	60	-
Kayseri	-	57	-	1575	-	-	-	-	-	10	6	749	-	-	1	-	1	10	3	-
Kırklareli	4613	119	111	143	-	-	-	6	-	15	6	191	-	-	-	-	8	-	18	18
Kırşehir	6	-	-	6	-	-	-	-	-	-	-	6	-	-	-	-	-	-	-	200
Kocaeli	346	507	1	952	9	-	1	11	-	23	47	227	-	-	10	1	21	1	11	2
Konya	-	19	284	305	25	-	1	3	-	1	2	-	-	-	-	266	-	-	30	20
Kütahya	-	7	20	75	10	-	-	-	-	-	1	2	-	-	-	-	15	1	2	1
Malatya	-	3	36	171	-	-	-	-	-	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Manisa	1036	422	28	149	19	-	3	1	-	10	-	311	8	-	1	-	126	-	-	450
Maraş	-	-	47	2023	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	44
Mardin	-	-	27	8132	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	1	-	-	-
Muğla	-	121	150	-	11	-	1	-	-	-	-	5	-	8	-	-	7	-	-	-
Muş	-	-	3	1268	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	9	-	-	-	-
Niğde	-	-	1	5	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	11	-
Ordu	-	7	1	-	-	-	-	-	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Rize	6	8	2	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	55	-	6	-	-
Samsun	130	10	18	1	4	-	15	30	-	-	7	338	-	-	1	166	1	10	2	-
Seyhan	5	203	76	322	6	-	18	-	-	11	19	2	-	-	-	10	12	1	6	19
Siirt	-	1	-	80	-	-	1	-	-	-	-	5	-	-	-	-	-	-	-	-
Sinop	-	-	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	-	-	-	42
Sivas	153	2	11	3905	10	-	1	-	-	-	2	42	-	-	-	-	20	-	-	-
Tekirdağ	4235	186	328	440	-	-	5	2	-	97	-	85	-	-	-	2	7	-	-	7
Tokat	82	4	9	61	12	-	1	-	-	51	-	20	-	-	-	6	-	1	1	-
Trabzon	25	973	-	-	8	-	-	2	-	-	9	1	-	-	-	8	-	11	-	10
Tunceli	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Urfa	-	-	11	37	101	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Van	-	1	113	4	4	12	-	-	-	-	-	8	-	-	-	-	-	-	-	-
Yozgat	-	4	-	1096	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	153
Zonguldak	30	31	-	3	22	21	18	242	-	25	50	1	-	-	-	1	13	-	45	-

Anadil ve Yaş grupları İtibariyle Nüfus

Yaş grupları	Ana Dil								
			Mahalli Diller						
	Toplam	Türkçe	Kürtçe	Rumca	Ermenice	Musevice	Diğer Mahalli D.	Ecnebi D.	Bilinmeyen
Toplam	20947188	18254851	1854569	89472	52776	35786	629429	28817	1488
0-4	3090323	2628377	346747	5581	3784	3158	100317	2112	247
5-9	2753501	2209564	268976	5287	3143	2439	82119	1836	138
10-14	2354655	2057058	212896	4960	3301	2302	72491	1539	108
15-19	2387951	2106280	196325	5685	4048	1989	71702	1788	134
20-24	1962548	1743094	151669	5895	4621	2792	52376	2021	80
25-34	2591929	2247098	240536	14008	7495	5690	72443	4464	195
35-44	2434020	2167240	166747	15423	8090	5676	65882	4800	162
45-54	1805012	1594772	129464	11152	6486	4526	54101	4406	105
55-64	1029840	888128	85544	10466	5973	3636	32748	3228	117
65 +	690662	589977	53765	10988	5803	3546	23905	2590	88
Bilinmeyen	26747	23263	1900	27	33	32	1345	33	114

Anadil ve 2. Dil İtibariyle Nüfus

Anadili	İkinci Dil								
			Mahalli Diller						
	Toplam	Türkçe	Kürtçe	Rumca	Ermenice	Musevice	Diğer Mahalli D.	Ecnebi D.	Bilinmeyen
Toplam	20947188	18915530	1406287	67731	13164	6601	398273	136973	2629
Türkçe	18254851	17689308	205274	53667	9053	3478	166939	125828	1304
Kürtçe	1854569	657114	1190935	110	110	7	6197	80	16
Rumca	89472	75129	36	12451	26	14	212	1581	23
Ermenice	52776	48041	151	98	3842	25	135	481	3
Musevice	35786	31626	53	37	13	2831	96	1119	11
Diğer Mahalli D.	629429	393755	9747	1096	85	115	223990	556	85
Ecnebi D.	28817	20258	91	261	29	131	701	7303	43
Bilinmeyen	1488	299	-	11	6	-	3	25	1144

Anadil ve Meslek grupları İtibariyle Nüfus

Meslek Grupları	Ana Dil: Toplam	Türkçe	Mahalli Diller: Kürtçe	Rumca	Ermenice	Musevice	Diğer Mahalli D.	Ecnebi D.	Bilinmeyen
Toplam	12856865	15626474	1507822	83891	48992	32628	529112	26705	1241
Teknik elemanlar ve serbest meslek erbabı	116[illegible]2	107206	2057	1433	1145	578	1626	1945	12
Teşebbüs sahipleri, idareciler büro ile ilgili meslekler	393396	365784	3860	6575	2992	4342	6171	3697	45
Satıcılar ve satışla ilgili meslekler	91352	807[illegible]	1690	2225	1286	2797	2395	251	8
Çiftçiler, ormancılar, balıkçılar, avcılar ve ziraat işçileri	10896806	9351429	1175296	10311	3480	513	348367	6761	649
Maden ve taş çıkartma ile ilgili meslekler	29534	28272	511	7	7	-	650	87	-
Nakil vasıtalarını yürütmekle ile ilgili meslekler	108281	103150	1350	552	273	77	2019	824	36
Sanatkarlar, imalatçılar ve başka yerde zikredilmeyen m.	914335	851417	14259	11083	8913	3429	2324	1839	71
Hizmetle ilgili meslekler	168782	157635	2972	2735	1207	579	3025	618	11
Mesleksizler ve mesleği tayin edilemeyenler	5138377	4580881	305827	48970	29759	20313	141535	10683	409

Anadil ve Medeni hal İtibariyle Nüfus (+14 yaş)

Anadili	Medeni hal: Toplam	Bekar	Evli	Dul	Boşanmış	Meçhul
Toplam	12928709	2877127	8708585	1142840	98785	101372
Türkçe	11371285	2544597	7643819	1003202	91365	88302
Mahalli D. Toplam	1532778	327066	1050733	137549	7002	10428
Kürtçe	1035371	201737	738617	85373	2788	6856
Rumca	66662	19004	37300	9055	1076	227
Ermenice	38048	12507	20342	4519	516	164
Musevice	25693	6652	16355	2010	580	96
Diğer Mahalli D.	367004	87166	238119	36592	2042	3085
Ecnebi D.	21509	5393	13527	2017	414	158
Bilinmeyen	3137	71	506	72	4	2484

Ana dil ve Okur Yazarlık İtibariyla Nüfus

Anadili	Okula devam etmeyen	Okuma-yazma bilmiyen	Okula devam eden	Toplam	Bilmiyen
Toplam	17856865	11997046	4209753	1570162	79904
Türkçe	15626474	10166487	3913988	1478805	67194
Kürtçe	1507822	1378827	85909	34137	8949
Rumca	83891	21539	53789	8453	110
Ermenice	48992	18896	24417	5570	109
Musevice	32628	10074	18132	4393	29
Diğer Mahalli D.	529112	392225	97276	36618	2993
Ecnebi D.	26705	8343	16079	2142	141
Bilinmeyen	1241	655	163	44	379

1955
GENEL NÜFUS SAYIMI

Türkiye Cumhuriyeti
Başbakanlık Devlet İstatistik
Genel Müdürlüğü

Cilt 67

DİE yayın no: 339

İstanbul 1961

Anadil ve En iyi Konuşulan İkinci Dil İtibariyle Nüfus

	İyi Konuşulan İkinci Dil												
Ana Dil	Toplam	Türkçe	Abazaca	Acemce	Almanca	Arapça	Arnavutça	Boşnakça	Bulgarca	Çekoslovakça	Çerkezce	Ermenice	Fransızca
Toplam	240064763	22028531	8433	1456	19641	252902	25898	13908	54823	188	30718	14392	76140
Türkçe	21622292	20838366	2907	982	15994	89681	23740	12633	53735	123	22557	12002	66031
Abazaca	13740	12662	1028	-	-	1	-	-	-	-	3	-	7
Acemce	881	454	3	296	18	2	1	1	1	-	-	-	32
Almanca	5099	2310	1	4	1154	1	1	-	4	12	1	3	709
Arapça	300853	122819	4435	123	23	157290	-	-	2	-	11	24	282
Arnavutça	10893	9941	-	1	2	-	575	13	18	1	1	-	18
Boşnakça	11844	10549	-	-	4	1	2	1233	3	-	-	-	5
Bulgarca	5432	4568	-	-	17	-	3	2	632	-	25	1	43
Çekoslovakça	250	139	-	-	31	-	-	-	-	43	1	1	28
Çerkezce	79837	71828	5	-	7	54	1	1	2	1	7857	-	1
Ermenice	56242	52790	2	4	57	60	-	1	-4	-	1	1812	752
Fransızca	5663	3003	1	3	315	29	5	-	9	-	15	39	943
Gürcüce	51982	47795	1	-	2	1	-	-	1	-	86	-	25
Hırvatça	52	16	-	-	7	-	-	-	23	-	-	-	2
İngilizce	7612	1515	-	3	110	21	1	1	4	4	8	25	721
İtalyanca	3591	1646	-	-	99	1	1	-	2	-	2	3	1114
Kürtçe	1679265	672798	25	18	11	4814	1480	7	17	-	31	373	69
Lazca	30566	28604	-	-	1	-	-	1	1	-	28	-	-
Lehçe	257	85	-	-	29	-	1	-	34	-	-	-	31
Pomakça	16163	14660	-	-	3	4	3	1	2	-	2	-	-
Romence	367	226	-	-	7	1	-	-	6	-	1	8	20
Rumca	79691	71998	2	3	209	37	70	3	33	1	2	87	2443
Rusça	3504	2599	-	1	42	-	1	-	48	1	5	1	195
Sırpça	4654	3559	-	1	41	3	10	-	21	-	43	1	99
Yahudice	32975	28647	-	1	136	12	2	3	19	1	-	8	2289
Diğer	38590	23717	23	15	285	881	1	5	158	1	26	2	228
Meçhul	2738	1237	-	1	37	8	-	3	45	-	12	2	53

Anadil ve En iyi Konuşulan İkinci Dil İtibariyle Nüfus

Ana Dil	İyi Konuşulan İkinci Dil														
	Gürcüce	Hırvatça	İngilizce	İtalyanca	Kürtçe	Lazca	Lehçe	Pomakça	Romence	Rumca	Rusça	Sırpça	Yahudice	Diğer	Meçhul
Toplam	28780	83	64840	2234	1261404	21054	290	24270	7887	62734	4478	28961	5527	18949	5236
Türkçe	24676	72	57943	1981	241770	19127	208	22805	7747	57606	3825	27952	3730	11047	3052
Abazaca	4	-	20	1	9	-	-	-	1	4	1	-	2	-	1
Acemce	-	-	53	5	8	-	-	-	-	-	1	-	4	3	-
Almanca	-	2	690	53	9	-	1	-	6	41	12	7	17	52	9
Arapça	1	-	242	16	15146	-	-	-	1	32	2	1	19	40	68
Arnavutça	-	-	9	9	5	-	4	1	1	212	5	64	3	5	5
Boşnakça	-	-	2	1	3	-	-	-	1	3	1	3	-	7	26
Bulgarca	-	-	53	4	8	-	3	-	3	41	7	6	2	14	-
Çekoslovakça	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-2	2	1	-	-	-
Çerkezce	2	-	7	-	22	1	-	1	-	5	11	-	1	2	28
Ermenice	1	-	179	25	375	-	-	1	3	122	1	1	10	27	14
Fransızca	-	1	480	290	8	-	2	-	3	353	11	8	70	47	28
Gürcüce	4055	2	4	-	2	3	-	-	-	-	3	1	-	-	1
Hırvatça	-	2	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
İngilizce	-	1	3688	99	1	-	7	-	3	56	3	4	156	162	19
İtalyanca	-	-	86	413	2	-	-	-	2	173	7	5	15	14	6
Kürtçe	41	-	62	-	998384	9	-	3	-	81	28	6	22	351	632
Lazca	2	1	2	-	12	1910	-	-	1	3	-	-	-	-	-
Lehçe	-	-	6	3	-	1	53	-	-	1	1	-	1	9	2
Pomakça	-	-	-	-	2	-	-	1454	-	1	-	-	-	31	-
Romence	-	-	9	1	1	-	1	-	70	6	4	-	-	5	1
Rumca	1	-	520	222	72	1	-	-	25	3744	12	12	31	63	100
Rusça	-	-	56	5	-	-	5	-	-	16	495	23	1	7	3
Sırpça	-	1	17	16	2	1	3	-	-	23	4	772	1	13	23
Yahudice	1	-	183	54	33	-	2	-	2	131	3	-	1420	18	10
Diğer	2	1	489	33	5494	-	1	4	15	44	35	9	517	7006	12
Meçhul	-	-	37	3	40	1	-	1	-	34	4	-	5	19	1196

İller ve Anadil İtibariyle Nüfus

İller	Toplam	Türkçe	Abazaca	Acemce	Almanca	Arapça	Arnavutça	Boşnakça	Bulgarca	Çekoslovakça	Çerkezce	Ermenice	Fransızca
Toplam	24064763	21625902	13655	894	5094	298257	10704	11842	5576	1920	77611	56235	5684
Adıyaman	208755	207756	3	-	1	2	-	-	-	-	1	15	2
A.Karahisar	406165	403048	-	5	1	14	-	1	11	-	697	3	-
Ağrı	181348	69912	1	40	11	165	3	5	-	-	27	12	-
Amasya	227044	219556	-	-	1	15	17	5	1	-	1441	437	50
Ankara	1120864	1076023	122	62	914	607	222	149	82	5	887	256	337
Antalya	357568	356262	-	-	10	78	2	19	8	-	569	1	47
Aydın	414564	413143	2	1	17	5	159	193	41	-	121	33	90
Balıkesir	612013	598354	5	2	139	17	67	351	912	-	4067	25	211
Bilecik	139233	136472	536	-	1	1	17	27	18	-	1876	10	-
Bingöl	113341	97944	-	1	-	10	-	-	-	-	212	9	4
Bitlis	111187	36974	-	1	-	2313	1	-	-	-	263	20	-
Bolu	318219	292470	5818	1	7	43	35	100	25	-	7003	1004	1
Burdur	157183	156497	-	-	-	6	1	-	-	-	619	-	-
Bursa	598898	583304	860	4	19	54	549	1323	379	1	1692	60	14
Çanakkale	311456	298146	1	-	16	103	33	958	7	1667	19	-	-
Çankırı	228132	227115	-	-	-	23	2	-	3	-	5	2	-
Çoruh	176845	153642	6	-	4	6	2	-	1	-	5	281	10
Çorum	401547	386684	-	-	-	3	2	2	-	-	3977	31	2
Denizli	368294	368148	-	-	20	5	1	-	1	-	15	-	-
Diyarbakır	343994	119347	18	16	8	1333	3	22	83	12	36	222	88
Edirne	252180	245522	1	17	26	19	140	411	222	-	12	9	3
Elazığ	242279	159630	3	1	10	53	113	34	9	-	6	205	23
Erzincan	215592	198660	3	3	19	31	2	31	7	-	18	19	-
Erzurum	519976	459667	75	240	22	154	18	6	34	-	137	103	2
Eskişehir	323511	314336	5	5	83	77	114	288	48	1	1082	3	21
Gaziantep	376969	356919	5	-	8	782	17	2	2	-	21	55	20
Giresun	334297	331933	-	-	2	1	-	-	1	-	2	15	2
Gümüşhane	211560	210873	-	-	2	3	-	-	-	2	92	2	-
Hakkari	54824	6295	-	2	-	48	-	-	-	-	2	11	-
Hatay	363631	226874	30	17	46	130228	106	-	7	2	732	370	73

İller ve Anadil İtibariyle Nüfus

İller	Gürcüce	Hırvatça	İngilizce	İtalyanca	Kürtçe	Lazca	Lehçe	Pomakça	Romence	Rumca	Rusça	Sırpça	Yahudice	Diğer	Meçhul
Toplam	51980	53	7026	3594	1678429	30567	257	16166	369	79688	3504	4740	38649	33010	2757
Adıyaman	-	-	-	-	965	-	-	7	-	1	-	-	-	-	2
A.Karahisar	-	-	3	-	84	3	-	-	-	5	2	-	-	285	4
Ağrı	6	-	-	-	111103	7	-	3	-	2	7	1	6	3	34
Amasya	1862	-	2	2	3556	1	-	-	1	61	1	-	1	33	1
Ankara	36	34	2740	236	32242	158	82	12	26	429	181	350	301	4258	113
Antalya	58	-	-	1	17	-	-	-	-	434	-	-	2	2	58
Aydın	5	-	18	4	209	-	-	5	-	382	11	99	7	11	8
Balıkesir	2482	-	5	2	509	22	-	1431	3	841	645	654	24	1232	13
Bilecik	4	-	-	10	26	-	-	-	3	37	-	76	-	106	13
Bingöl	-	-	-	-	15152	-	-	-	-	4	1	-	-	4	-
Bitlis	3	-	-	-	71533	20	-	-	-	13	-	-	26	1	19
Bolu	3443	-	9	3	1346	6328	-	3	1	209	2	48	89	206	25
Burdur	-	-	1	-	24	-	-	-	-	21	-	-	11	1	2
Bursa	8213	-	5	43	435	489	2	110	2	306	13	385	299	293	44
Çanakkale	10	-	6	5	360	21	-	2721	-	6733	1	4	392	250	3
Çankırı	12	-	-	54	892	2	1	-	-	1	-	-	1	5	4
Çoruh	10381	-	-	-	112	123336	-	1	-	1	2	-	-	-	55
Çorum	52	-	1	-	10645	1	-	-	-	1	1	-	6	133	6
Denizli	-	-	1	-	21	1	-	-	-	74	-	4	1	2	-
Diyarbakır	19	-	11	5	222355	52	-	15	3	120	20	1	11	38	65
Edirne	7	-	1	12	181	12	-	4419	5	62	13	68	510	507	1
Elazığ	1	1	-	-	82020	1	-	-	-	43	2	16	1	20	87
Erzincan	4	-	2	-	16761	11	-	2	-	8	10	-	-	-	1
Erzurum	13	-	12	4	58894	18	-	20	1	161	29	2	70	182	104
Eskişehir	7	-	11	16	1256	8	8	196	6	23	18	43	42	5801	13
Gaziantep	25	-	19	1	19017	2	-	-	1	22	-	1	10	6	34
Giresun	1851	-	1	-	475	3	-	-	-	4	1	-	-	-	6
Gümüşhane	1	-	1	-	529	-	-	-	-	52	3	-	2	-	1
Hakkari	-	-	-	-	48446	-	-	-	1	13	-	-	2	2	2
Hatay	14	2	94	58	4193	6	1	-	2	478	11	11	18	248	10

İller ve Anadil İtibariyle Nüfus

İller	Toplam	Türkçe	Abazaca	Acemce	Almanca	Arapça	Arnavutça	Boşnakça	Bulgarca	Çekoslovakça	Çerkezce	Ermenice	Fransızca
İçel	371667	359132	1	1	51	11301	8	4	7	-	20	14	24
Isparta	212080	212839	4	-	44	25	-	2	2	-	6	6	-
İstanbul	1533822	1366077	105	256	2706	2656	3106	215	1374	139	943	46683	3406
İzmir	910496	895644	47	25	372	286	1085	530	287	6	123	74	4
Kars	487844	387347	2	6	13	206	1	3	6	12	222	74	4
Kastamonu	393739	390630	1	-	2	94	-	3	4	-	1	1228	-
Kayseri	422010	395263	380	17	9	29	442	-	12	17	16965	408	63
Kırklareli	222856	215605	1	-	3	27	128	809	404	-	8	4	-
Kocaeli	253174	240154	21	3	24	133	44	2296	23	-	2511	55	6
Konya	847723	818789	6	6	46	62	56	32	22	-	1272	19	58
Kütahya	330978	329432	2	1	117	47	41	417	10	-	100	7	-
Malatya	342835	337271	2	1	9	40	-	-	61	-	16	428	7
Manisa	562155	560831	-	-	19	32	187	17	112	1	10	3	102
Maraş	336797	293617	-	-	2	52	21	2	-	-	6888	1	-
Mardin	305520	39433	1	-	14	50497	2	2	11	-	50	22	2
Muğla	267579	267427	-	-	2	12	12	-	21	-	2	-	2
Muş	136401	43732	1	-	2	859	-	-	-	-	1163	4	1
Nevşehir	239054	233243	8	3	4	3	118	353	201	-	19	-	-
Niğde	285448	281407	1	1	-	14	11	43	2	-	14	5	1
Ordu	407687	402886	2	3	22	-	4	-	10	-	1	75	-
Rize	211967	205925	1	-	1	4	3	1	1	-	-	-	-
Sakarya	297108	273309	5257	7	21	114	436	2707	162	1	1082	642	6
Samsun	549156	537994	32	99	111	12	1549	23	248	28	3606	123	13
Seyhan	628503	602849	27	12	121	15960	283	226	272	2	1054	27	37
Siirt	191234	24577	4	-	4	32304	3	1	3	3	18	371	4
Sinop	289027	234593	182	-	-	1	27	-	1	-	826	854	-
Sivas	590868	516898	16	5	4	27	3	176	5	-	5074	1253	1
Tekirdağ	251071	249312	-	-	1	4	189	9	311	-	-	47	3
Tokat	388727	376051	11	2	1	4	805	17	11	17	7310	258	1
Trabzon	462249	462058	1	5	2	-	-	-	0	3	9	3	-
Tunceli	121748	94617	-	-	5	2	-	-	-	-	1	13	-
Urfa	348199	141045	-	2	-	46612	1	2	-	2	1	12	9
Uşak	165374	165004	-	-	1	3	3	-	4	-	-	-	-
Van	175250	88623	-	19	1	487	-	1	-	1	4	-	3
Yozgat	391880	379840	-	2	2	2	503	21	88	-	2646	167	1
Zonguldak	491147	490424	45	-	93	15	7	3	1	-	9	71	19

İller ve Anadil İtibariyle Nüfus

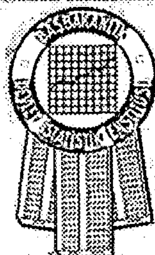
İller	Gürcüce	Hırvatça	İngilizce	İtalyanca	Kürtçe	Lazca	Lehçe	Pomakça	Romence	Rumca	Rusça	Sırpça	Yahudice	Diğer	Meçhul
İçel	-	-	21	21	541	3	1	2	1	337	5	17	27	127	1
Isparta	7	-	-	-	94	1	-	-	-	48	-	-	1	1	-
İstanbul	806	13	1781	2323	2973	852	140	88	199	65108	1036	728	26853	2714	542
İzmir	5	-	1828	670	383	17	6	418	7	2080	15	1269	3575	630	120
Kars	25	-	3	1	98258	46	2	2	-	41	1261	12	19	168	110
Kastamonu	192	-	-	-	1313	1	-	-	-	132	-	-	-	133	5
Kayseri	17	-	15	2	8199	6	1	12	1	25	-	65	6	43	13
Kırklareli	3	-	6	-	219	4	-	4965	11	41	-	140	72	390	16
Kocaeli	3679	-	130	1	614	2080	-	877	22	71	-	74	8	333	15
Konya	5	-	14	3	24665	16	-	-	1	43	159	3	72	2302	71
Kütahya	168	-	-	58	418	5	2	42	1	16	-	6	-	83	5
Malatya	2	-	-	-	4879	1	-	-	-	22	2	2	9	72	11
Manisa	4	-	6	8	309	1	-	75	-	117	4	134	26	135	22
Maraş	-	-	1	-	35334	204	-	-	-	30	-	14	3	456	172
Mardin	-	-	1	-	201714	1	-	4	-	21	-	-	1	13679	65
Muğla	-	-	3	-	9	-	-	-	-	18	1	1	21	39	9
Muş	123	-	-	-	89749	38	-	-	-	26	-	-	10	639	54
Nevşehir	-	-	-	-	5018	-	-	-	-	6	2	-	1	62	13
Niğde	1	-	1	-	3424	1	-	-	2	311	1	16	1	7	184
Ordu	4549	-	-	-	113	9	-	-	-	4	-	1	4	-	4
Rize	4	1	-	-	140	5873	-	-	-	-	9	-	-	3	1
Sakarya	9398	2	6	1	1325	1730	1	25	22	205	3	154	20	466	6
Samsun	2814	-	96	7	2250	56	-	20	5	23	7	6	5	16	13
Seyhan	4	-	508	10	6520	9	-	3	3	196	6	138	28	174	36
Siirt	7	-	52	1	133562	7	-	-	-	19	2	-	18	207	71
Sinop	1069	-	18	-	1421	2	-	-	-	25	1	-	2	3	2
Sivas	9	-	2	-	66422	7	-	-	1	57	2	126	5	1198	78
Tekirdağ	1	-	2	2	20	-	1	687	21	18	-	21	257	161	4
Tokat	540	-	-	-	3550	23	-	-	16	14	3	19	5	33	36
Trabzon	-	-	47	5	36	1	-	1	1	34	5	-	-	4	34
Tunceli	3	-	-	-	27081	3	-	-	-	10	-	-	-	4	4
Urfa	24	-	-	-	160142	48	8	-	-	4	-	-	2	31	254
Uşak	-	-	-	-	358	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-
Van	1	-	1	-	85968	1	-	-	-	10	-	-	123	5	2
Yozgat	2	-	-	2	7948	-	-	-	-	9	2	-	3	625	17
Zonguldak	9	-	141	23	102	19	1	-	-	26	4	31	1	70	33

İller ve Din İtibariyle Nüfus

İller	Toplam	İslam	Hristiyan Toplam	Katolik	Ortodoks	Protestan	Gregoryan	Mezhebi Meçhul	Musevi	Diğer Dinler	Dinsiz	Meçhul
Toplam	24064763	22804048	208867	21784	86655	8952	60071	31405	45995	2746	613	2494
Adıyaman	208755	208283	343	4	27	1	69	242	-	127	-	2
A.Karahisar	406166	406140	18	6	2	2	-	8	-	-	2	-
Ağrı	181348	181301	25	5	11	-	2	7	2	1	-	19
Amasya	227044	226222	787	56	113	7	576	35	2	-	-	23
Ankara	1120864	1113784	6071	1919	577	2180	458	937	578	157	109	165
Antalya	357568	357483	68	45	6	12	3	2	4	1	7	5
Aydın	414564	414406	143	92	25	12	9	5	8	-	2	5
Balıkesir	612013	611075	908	212	655	15	11	15	6	9	7	8
Bilecik	139233	139174	14	11	2	1	-	-	-	27	-	18
Bingöl	113341	113324	15	1	5	8	1	-	-	1	-	1
Bitlis	111187	110943	232	5	-	-	191	36	-	1	1	10
Bolu	318219	318116	23	8	4	5	3	3	2	63	-	15
Burdur	157183	157176	5	-	4	-	-	1	-	-	-	2
Bursa	598898	598274	200	84	51	38	20	7	382	20	1	21
Çanakkale	311456	304199	6662	20	6613	7	3	19	553	20	-	22
Çankırı	228132	28132	74	54	1	2	1	16	2	4	-	5
Çoruh	176845	176831	12	10	-	-	-	2	-	1	-	1
Çorum	401547	401439	102	1	30	2	38	31	1	-	-	5
Denizli	368294	368286	6	-	-	1	2	3	1	-	-	1
Diyarbakır	343903	341607	2002	184	658	53	238	869	21	216	7	50
Edirne	252190	251275	175	24	95	19	15	22	638	74	3	25
Elazığ	242279	241839	366	29	78	28	95	136	22	14	4	34
Erzincan	215592	215507	78	17	11	9	31	10	2	-	-	5
Erzurum	519976	519590	336	16	95	24	50	151	41	2	1	6
Eskişehir	323511	323269	120	68	8	32	-	12	83	23	5	11
Gaziantep	376969	376732	55	9	6	21	16	3	151	1	-	30
Giresun	334297	334285	4	2	-	2	-	-	-	3	1	4
Gümüşhane	211563	211559	3	-	-	1	1	1	-	1	-	-
Hakkari	54824	54809	5	-	-	-	-	5	2	8	-	-
Hatay	363631	357387	6064	335	4999	156	250	324	162	8	1	9

İller ve Din İtibariyle Nüfus

İller	Toplam	İslam	Hristiyan Toplam	Katolik	Ortodoks	Protestan	Gregoryan	Mezhebi Meçhul	Musevi	Diğer Dinler	Dinsiz	Meçhul
İçel	371667	370695	354	292	292	104	25	53	106	4	9	25
Isparta	212080	212075	1	-	1	-	-	-	1	-	-	3
İstanbul	1533822	1353122	142424	12780	67550	2996	51822	7276	36914	410	101	351
İzmir	910496	899893	5006	2754	533	1443	68	208	5383	122	8	84
Kars	487844	486306	1408	18	325	159	74	832	52	36	-	42
Kastamonu	393739	391999	1737	34	65	17	990	631	-	-	-	3
Kayseri	422010	420099	1871	85	406	34	1172	174	4	13	-	23
Kırklareli	22856	22649	22	2	9	6	2	3	110	60	3	12
Kocaeli	253174	252915	232	55	40	97	22	18	7	14	1	5
Konya	847723	847159	459	98	176	43	104	38	18	30	14	43
Kütahya	330978	330658	244	109	1	80	4	50	1	47	1	27
Malatya	342835	341726	1083	91	99	65	601	227	7	6	-	13
Manisa	562155	561949	167	117	25	8	5	12	26	11	-	2
Maraş	336797	336558	25	5	19	1	-	-	12	5	26	171
Mardin	305520	284668	20655	1034	1945	385	1	17290	7	73	1	116
Muğla	267579	267478	10	4	2	2	-	2	81	4	-	6
Muş	136401	186337	5	-	1	-	-	4	-	-	-	59
Nevşehir	239954	239033	12	3	3	1	1	4	-	-	-	9
Niğde	285448	285236	55	1	4	2	11	37	3	1	-	153
Ordu	407687	407554	123	1	33	1	80	13	-	-	-	5
Rize	211967	211967	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sakarya	297108	297056	41	9	13	14	2	3	1	9	1	-
Samsun	549156	548713	389	85	70	91	65	78	15	12	1	26
Seyhan	628505	627501	772	250	90	381	12	39	110	8	91	23
Siirt	191234	188855	1207	351	247	53	151	405	2	897	193	80
Sinop	23902	238080	943	27	52	14	809	41	2	1	-	1
Sivas	590869	588727	2081	75	274	43	1213	476	31	6	1	23
Tekirdağ	251071	250639	71	15	17	3	26	10	339	15	-	7
Tokat	388727	388231	483	39	22	27	274	121	6	-	2	5
Trabzon	462249	462110	110	24	37	27	4	18	3	-	-	26
Tunceli	121743	1217069	31	4	6	-	5	16	-	4	-	2
Urfa	348199	347897	41	8	5	3	4	21	11	139	9	102
Uşak	165374	165345	-	-	-	-	-	-	-	24	-	5
Van	175250	175170	3	-	1	1	1	-	76	-	-	1
Yozgat	391880	390787	1065	41	175	66	431	352	2	7	-	19
Zonguldak	491174	490787	342	94	41	147	9	51	2	6	-	10

REPUBLIC OF TURKEY
PRIME MINISTRY
STATE INSTITUTE OF STATISTICS

23 EKİM 1960
GENEL NÜFUS SAYIMI

CENSUS OF POPULATION
23 OCTOBER 1960

TÜRKİYE NÜFUSU
POPULATION OF TURKEY

YAYIN No. 452
Publication

Anadil ve En iyi Konuşulan İkinci Dil İtibariyle Nüfus

Ana Diller	En İyi Konuşulan İkinci Dil												
				İslam Azınlık Dilleri									
	Genel Toplam	Türkçe	2. Dil Bilmiyen	Abazaca	Acemce	Arapça	Arnavutça	Boşnakça	Çerkezce	Gürcüce	Kürtçe	Lazca	Pomakça
Genel Toplam	27754820	1136026	25169225	8018	1684	134962	37144	37526	65061	54948	469458	38275	28602
A- Türkçe	25172535	-	23761251	7910	1636	130398	36930	37471	65008	54917	457043	38267	28580
B- İslam Azınlık D.	2369620	984456	1367789	84	26	4036	54	36	35	24	9634	5	20
Abazaca	4689	4322	308	-	1	1	1	1	1	-	9	-	-
Acemce	1090	544	130	-	-	5	-	-	-	-	20	-	-
Arapça	347690	125413	211783	9	3	-	1	1	8	2	9486	-	-
Arnavutça	12025	9598	1561	-	1	3	-	31	2	6	23	2	17
Boşnakça	14570	11791	2494	-	-	4	45	-	-	8	67	-	-
Çerkezce	63137	56267	6741	2	1	37	6	2	-	1	24	-	-
Gürcüce	32944	29228	3687	-	-	1	-	-	1	-	1	1	-
Kürtçe	1847674	707174	1135416	73	20	3983	1	1	23	7	-	2	3
Lazca	21703	20140	1557	-	-	-	-	-	-	-	4	-	-
Pomakça	24098	19969	4112	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-
C- Diğer Azınlık D.	137294	113260	15344	3	4	274	49	-	2	2	2232	-	2
Ermenice	52756	41365	7794	1	2	232	2	-	1	2	2184	-	1
Rumca	65539	55511	6229	-	-	32	47	-	1	-	44	-	1
Yahudice	19399	16384	1321	2	-	10	-	-	-	-	4	-	-
D. Anglosakson D.	23784	2707	16091	7	1	29	1	1	5	-	-	1	-
Almanca	5307	1559	1488	2	-	2	1	-	4	-	-	-	-
İngilizce	18477	1148	14603	5	1	27	-	1	1	-	-	1	-
E- Latin Dilleri	11592	6788	1345	5	2	21	2	1	-	2	1	-	-
İtalyanca	3797	1999	504	-	1	1	2	-	-	2	-	-	-
İspanyolca	3776	2839	150	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Fransızca	3967	2016	686	2	-	19	-	-	-	-	1	-	-
Portekizce	52	24	5	2	1	1	-	1	-	-	-	-	-
F- İslav Dilleri	15722	12091	2666	3	1	11	105	11	1	-	6	2	-
Bulgarca	4569	3870	450	-	-	-	10	3	-	-	1	-	-
Lehçe	228	174	19	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Rusça	3439	2617	568	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sırpça	7386	5406	1571	-	1	11	95	8	11	-	-	2	-
Hırvatça	100	4	58	3	-	-	-	-	-	-	5	-	-
G- Diğer Diller	22537	15699	4458	4	14	188	3	5	8	-	506	-	-
Bilinmeyen	1736	1025	281	2	-	5	-	1	2	3	36	-	-

Anadil ve En iyi Konuşulan İkinci Dil İtibariyle Nüfus

	İyi Konuşulan İkinci Dil															
	Diğer Azınlık D.			Angl Sakson D.		Latin Dilleri				Slav Dilleri						
Ana Diller	Ermenice	Rumca	Yahudice	Almanca	İngilizce	İtalyanca	İspanyolca	Fransızca	Portekizce	Bulgarca	Lehçe	Rusça	Sırpça	Hırvatça	Diğer Diller	Bilinmeyen
Genel Toplam	19444	82830	4375	29403	125863	5052	3391	97554	3233	58409	2414	5176	55473	1585	65252	14437
A- Türkçe	18932	81849	4298	27589	121189	4338	2782	89261	3270	58233	2257	4915	54949	1569	63753	13990
B- İslam Azınlık D.	207	195	32	159	724	59	8	276	1	61	81	43	415	7	918	235
Abazaca	10	1	-	9	3	1	1	5	-	3	2	-	-	-	-	-
Acemce	-	3	1	56	146	4	1	44	-	-	-	-	-	-	134	2
Arapça	32	10	6	25	537	22	2	183	-	5	76	1	6	-	75	4
Arnavutça	6	171	21	3	5	10	1	9	-	36	1	5	340	7	136	30
Boşnakça	2	1	-	13	5	4	-	1	-	6	1	4	64	-	58	2
Çerkezce	-	-	-	4	3	2	-	4	-	2	-	17	3	-	11	10
Gürcüce	-	1	-	1	-	2	3	6	-	3	1	7	-	-	-	1
Kürtçe	156	5	4	47	24	14	-	23	1	1	-	9	2	-	501	184
Lazca	-	1	-	-	-	-	-	1	--	-	-	-	-	-	-	-
Pomakça	1	2	-	1	1	-	-	-	-	5	-	-	-	-	3	2
C- Diğer Azınlık D.	41	177	8	292	897	235	50	4221	1	38	7	16	24	6	69	40
Ermenice	-	124	-	62	221	25	4	672	-	9	1	5	8	-	35	6
Rumca	38	-	8	136	532	184	23	2252	-	21	2	9	12	5	19	31
Yahudice	3	53	-	94	144	26	23	1297	1	8	4	2	4	1	15	3
D. Anglosakson D.	16	96	23	611	1444	154	395	1834	7	9	6	53	23	-	249	21
Almanca	4	27	5	-	1444	23	11	662	1	3	-	12	9	-	44	6
İngilizce	12	69	18	611	-	131	384	1172	6	6	6	41	14	-	205	15
E- Latin Dilleri	225	316	10	273	728	210	142	1380	2	10	45	9	10	-	27	38
İtalyanca	4	98	-	70	171	-	79	929	-	2	-	3	7	-	7	8
İspanyolca	212	10	4	24	59	13	-	442	-	1	-	-	-	-	-	21
Fransızca	9	208	6	177	41	197	63	-	2	7	45	6	3	-	20	9
Portekizce	-	-	-	2	7	-	-	9	-	-	-	-	-	-	-	-
F- İslav Dilleri	10	107	-	149	77	32	2	245	1	45	3	12	14	2	117	9
Bulgarca	2	68	-	64	18	4	1	45	1	-	2	9	11	-	8	2
Lehçe	-	1	-	10	3	2	-	18	-	-	-	-	-	-	-	-
Rusça	4	21	-	26	31	3	-	145	-	10	-	-	-	-	9	3
Sırpça	4	15	-	47	24	23	1	35	-	35	1	3	2	2	99	4
Hırvatça	-	2	-	2	1	-	-	2	-	-	-	-	-	-	1	-
G- Diğer Diller	11	21	-	258	759	16	12	285	-	9	14	125	27	1	102	12
Bilinmeyen	2	69	4	72	45	8	-	52	1	4	1	3	11	-	17	92

Nüfusun İller ve Anadil İtibariyle Dağılımı

İller	Genel Toplam	Türkçe	Abazaca	Acemce	Arapça	Arnavutça	Boşnakça	Çerkezce	Gürcüce	Kürtçe	Lazca	Pomakça	Ermenice	Rumca
Toplam	27754820	25172535	4689	1090	347690	12025	14570	63137	32944	1847674	21703	24098	52576	65139
Adana	760803	735788	27	9	15626	119	165	71	1	5945	3	-	6	47
Adıyaman	233717	199742	-	-	5	2	-	1	-	33841	-	2	72	-
A.Karahisar	459115	458381	-	5	4	182	177	4	-	84	2	1	86	137
Ağrı	215118	84886	2	25	184	3	5	31	15	129807	16	5	10	10
Amasya	257281	249872	11	4	9	290	51	1963	1359	3151	3	2	367	19
Ankara	1321380	1294504	28	207	680	207	334	489	26	14420	109	10	123	318
Antalya	416130	414878	1	1	15	5	1	396	-	43	-	-	14	635
Artvin	196301	175241	-	-	20	1	1	1	8414	60	12484	2	29	-
Aydın	467341	466203	1	1	13	49	151	131	1	215	-	2	13	220
Balıkesir	670669	660955	5	1	88	66	539	3238	1048	767	12	909	22	401
Bilecik	145699	143367	59	-	4	16	24	1759	68	35	-	4	2	60
Bingöl	131364	41696	1	-	65	1	-	351	-	88857	65	4	9	1
Bitlis	128966	43789	1	9	2630	3	-	186	1	82241	1	-	34	-
Bolu	3530[illegible]4	343409	2326	-	1	33	58	3004	1130	956	1969	1	3	4
Burdur	179515	178266	1	-	20	1	-	827	1	361	4	-	1	15
Bursa	693894	677260	494	12	26	2317	1796	1863	7006	326	514	778	21	177
Çankırı	241452	240787	-	-	-	-	-	12	2	618	-	-	10	-
Çanakkale	337610	323920	2	1	92	20	509	2230	6	711	15	5143	59	4203
Çorum	446389	433059	129	-	1	-	1	-	3475	9512	-	15	47	16
Denizli	425449	425373	5	7	5	1	1	9	-	16	-	-	1	8
Diyarbakır	421884	134235	6	14	1796	4	4	10	1	264948	1	21	279	7
Edirne	276479	265403	8	73	42	87	25	5	2	250	5	9696	8	27
Elazığ	278332	276105	8	-	5	12	1	2	-	2069	18	-	82	4
Erzincan	2430[illegible]5	194177	-	47	39	-	410	5	-	47977	77	186	15	6
Erzurum	568864	488399	2	16	77	8	2	159	60	79861	4	5	16	21
Eskişehir	368827	357520	35	-	19	104	280	2107	2	1133	4	244	20	6
Gaziantep	434579	421611	-	-	1083	5	1	12	1	11772	2	-	34	9
Giresun	381453	379053	-	2	1	-	-	-	2049	290	11	-	3	28
Gümüşhane	243115	240650	-	2	2	-	-	166	1	2249	-	-	2	-
Hakkâri	67766	13033	-	-	48	-	-	1	1	54655	-	9	-	-
Hatay	441209	284885	40	10	147696	23	10	635	7	6240	11	8	441	690
Isparta	242352	241861	1	-	36	1	1	9	-	305	1	-	8	82
İçel	444523	432205	1	-	10484	5	18	19	-	1043	1	-	16	298

Anadil ve İller İtibariyle Nüfus

İller	Yahudice	Almanca	İngilizce	İtalyanca	İspanyolca	Fransızca	Portekizce	Bulgarca	Lehçe	Rusça	Sırpça	Hırvatça	Diğer Diller	Bilinmeyen
Toplam	19399	5307	18477	3797	3776	3967	52	4569	228	3439	7386	100	22537	1736
Adana	25	127	2375	49	13	21	-	10	-	3	11	-	308	54
Adıyaman	-	2	4	1	-	-	-	-	-	-	1	-	15	29
A.Karahisar	-	4	5	1	-	6	1	1	-	2	20	-	-	12
Ağrı	1	1	11	-	-	1	-	-	-	25	2	-	6	72
Amasya	-	4	1	14	-	2	-	53	-	3	2	-	93	8
Ankara	65	1024	5886	304	129	362	13	194	5	148	152	3	1576	84
Antalya	-	79	7	28	-	3	-	1	-	-	-	-	23	-
Artvin	-	1	-	1	-	1	-	-	2	11	-	-	17	11
Aydın	-	5	6	1	-	8	-	28	-	-	266	-	14	13
Balıkesir	4	53	11	38	2	4	-	803	1	667	145	-	876	14
Bilecik	-	-	11	-	-	1	-	195	-	-	57	-	33	4
Bingöl	9	-	-	6	1	-	-	-	-	1	1	-	-	22
Bitlis	2	2	-	4	-	-	-	-	-	14	-	-	39	10
Bolu	-	12	5	2	-	-	2	9	7	-	51	-	11	11
Burdur	-	1	-	3	1	-	-	1	-	-	-	-	11	-
Bursa	124	41	6	18	45	10	-	256	1	4	644	-	132	23
Çankırı	-	-	-	-	-	-	-	12	-	-	-	-	4	7
Çanakkale	272	21	15	4	16	1	-	16	5	1	15	-	309	19
Çorum	-	1	-	-	-	2	-	2	-	-	-	-	20	7
Denizli	-	5	8	1	-	5	-	1	-	-	2	-	-	1
Diyarbakır	4	11	248	26	239	2	-	1	-	-	1	-	19	7
Edirne	221	41	6	7	37	39	-	53	1	13	18	-	377	33
Elazığ	-	2	1	1	-	-	-	2	-	4	12	-	1	3
Erzincan	1	13	5	18	-	-	-	-	-	3	15	-	2	9
Erzurum	5	8	53	12	-	20	1	2	-	70	4	-	58	1
Eskişehir	2	32	49	2	-	5	-	146	1	8	35	-	7067	6
Gaziantep	1	18	18	3	-	-	-	2	-	-	-	-	7	-
Giresun	-	7	-	1	-	2	-	-	-	-	1	-	4	6
Gümüşhane	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	41	-
Hakkâri	-	1	5	2	-	1	-	-	-	-	2	-	5	3
Hatay	6	136	119	58	6	21	-	-	-	1	38	-	119	7
Isparta	1	2	4	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	38
İçel	15	42	150	38	12	54	-	12	-	3	5	-	98	4

Nüfusun İller ve Anadil İtibariyle Dağılımı

İller	Genel Toplam	Türkçe	Abazaca	Acemce	Arapça	Arnavutça	Boşnakça	Çerkezce	Gürcüce	Kürtçe	Lazca	Pomakça	Ermenice	Rumca
İstanbul	1882092	1744452	73	487	3026	4223	2568	381	271	2027	347	116	37280	49081
İzmir	1063490	1045739	15	71	327	691	2343	863	7	967	8	251	52	1676
Kars	543600	439921	3	1	115	13	3	250	21	101226	30	17	13	176
Kastamonu	433620	431342	-	-	2	-	-	1	2	809	2	-	1204	20
Kayseri	480387	457388	-	33	13	59	16	14968	14	7658	-	1	157	3
Kırklareli	241246	235357	3	-	54	276	1730	10	4	294	4	2847	3	16
Kırşehir	175749	164109	1	4	1	1	-	372	-	11233	1	-	-	-
Kocaeli	297463	289556	-	-	99	42	434	613	2927	389	740	70	16	77
Konya	982422	968455	168	2	43	71	23	991	106	10840	-	3	21	15
Kütahya	367753	366732	1	1	21	47	113	14	12	393	2	2	51	1
Malatya	394172	390951	1	-	11	-	-	-	-	2938	2	-	225	-
Manisa	657104	655710	-	-	27	294	59	27	-	223	-	18	12	99
Maraş	389857	330975	2	-	54	28	-	6070	-	52023	14	-	2	3
Mardin	353411	30441	10	-	73891	-	-	113	-	234717	4	21	10232	122
Muğla	299611	299500	-	1	4	4	2	3	-	23	-	-	4	25
Muş	167638	78914	1	1	2545	1	-	1636	1	84252	108	7	6	-
Nevşehir	187398	187153	-	-	2	59	1	-	-	22	-	-	3	53
Niğde	32917	314117	-	1	17	15	23	198	1	8348	-	-	-	135
Ordu	469379	467404	13	-	-	-	5	-	1878	28	1	-	31	-
Rize	248920	244516	4	-	1	-	1	-	-	9	4347	2	4	7
Sakarya	361992	354473	1014	-	19	850	2492	1514	2292	1273	579	95	76	63
Samsun	654602	694183	39	4	3	765	1	1287	769	1516	64	393	83	41
Siirt	232243	30243	1	-	34777	-	1	42	7	166721	2	5	99	1
Sinop	249730	243522	127	-	9	15	-	1207	2168	1719	4	-	406	56
Sivas	669222	626785	9	3	39	13	147	2835	3	39318	9	3	565	20
Tekirdağ	274806	269053	2	-	61	175	18	11	5	462	9	3175	27	52
Tokat	437590	427418	-	-	2	734	1	4256	441	3886	34	2	175	3
Trabzon	532299	526620	-	9	-	1	-	-	4	95	5	-	2	5895
Tunceli	140068	134324	-	-	1	-	-	-	1	5727	-	1	8	-
Urfa	401919	198399	3	11	51222	1	-	27	3	152101	2	8	35	11
Uşak	184733	184714	-	-	1	-	-	1	-	3	-	-	-	2
Van	211034	102402	1	1	4468	1	-	12	1	107943	1	12	2	-
Yozgat	402400	396884	-	1	3	77	22	1642	-	3606	-	-	98	17
Zonguldak	569099	568672	4	-	14	4	2	22	6	92	54	-	11	20

Anadil ve İller İtibariyle Nüfus

İller	Yahudice	Almanca	İngilizce	İtalyanca	İspanyolca	Fransızca	Portekizce	Bulgarca	Lehçe	Rusça	Sırpça	Hırvatça	Diğer Diller	Bilinmeyen
İstanbul	16754	2761	3477	2150	2777	2549	14	1187	169	748	1998	21	2237	923
İzmir	1467	299	1973	693	451	735	-	435	3	8	2915	4	428	69
Kars	1	27	1	-	1	-	-	10	-	1343	10	-	376	6
Kastamonu	-	6	-	2	1	-	-	2	-	-	6	-	221	-
Kayseri	-	16	15	2	-	1	16	3	-	1	-	-	13	10
Kırklareli	68	3	5	3	-	1	-	93	-	5	128	-	232	11
Kırşehir	-	3	-	2	-	-	-	-	-	-	1	-	10	11
Kocaeli	7	46	1821	6	2	-	3	2	1	55	104	-	153	-
Konya	-	10	36	36	-	-	-	46	-	181	-	-	1281	94
Kütahya	-	193	1	-	-	3	-	3	-	-	42	-	12	-
Malatya	-	14	44	2	-	-	-	-	-	1	-	-	24	1
Manisa	9	7	22	25	-	3	-	172	-	53	346	-	15	3
Maraş	-	3	-	-	-	1	-	6	-	-	-	21	654	1
Mardin	1	4	3	2	-	17	-	-	-	-	3	-	3805	25
Muğla	6	33	-	1	6	12	-	7	-	-	9	-	1	-
Muş	4	-	-	3	--	2	-	-	-	8	-	-	144	5
Nevşehir	-	6	-	-	-	6	-	91	-	1	-	-	1	-
Niğde	-	3	8	-	2	3	-	1	-	1	9	-	20	3
Ordu	-	3	1	3	-	8	-	3	1	-	-	-	-	-
Rize	-	-	-	2	3	3	1	-	-	13	-	-	13	4
Sakarya	3	29	4	3	1	-	1	38	1	-	270	1	200	2
Samsun	-	46	271	35	-	14	-	4	-	18	4	-	61	1
Siirt	-	21	3	-	-	3	-	3	-	-	-	45	269	-
Sinop	1	11	394	64	-	-	-	1	-	1	-	-	16	5
Sivas	3	7	-	26	-	7	-	13	-	-	9	-	69	39
Tekirdağ	144	7	116	7	36	3	-	606	30	-	16	-	772	-
Tokat	-	26	-	-	-	1	-	2	-	6	-	-	28	-
Trabzon	-	16	312	10	-	1	-	1	-	9	-	-	19	-
Tunceli	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4	1
Urfa	40	2	-	18	-	-	-	-	-	1	1	-	34	-
Uşak	-	2	1	6	-	-	-	-	-	-	1	-	2	-
Van	133	-	4	13	-	4	-	-	-	-	-	-	3	-
Yozgat	-	-	-	10	-	-	-	16	-	3	2	5	14	-
Zonguldak	-	58	16	31	-	19	-	10	-	1	11	1	12	-

Nüfusun İller ve Dinler İtibariyle Dağılımı

İller	Dinler											
			Hristiyanlar									
	Genel Toplam	İslam	Hristiyan Toplam	Gregoryan	Katolik	Ortodoks	Protestan	Mezhebi ayırt edilmeyen	Musevi	Diğer Dinler	Dinsiz	Bilinmeyen
Toplam	27754820	27476538	230189	70952	24775	106612	17396	10454	43928	2572	411	1182
Adana	760803	757578	2926	85	696	312	1786	47	218	36	15	30
Adıyaman	233717	233001	695	120	61	299	2	213	13	7	-	1
A.Karahisar	459115	459068	47	13	3	21	7	3	-	-	-	-
Ağrı	215118	214903	209	28	78	71	22	10	2	2	-	2
Amasya	257281	256549	721	497	6	194	-	24	7	1	2	1
Ankara	1321380	1310014	10162	941	2960	1185	4774	302	648	230	152	174
Antalya	416130	415954	167	21	43	30	66	7	9	-	-	-
Artvin	196301	196261	39	35	3	1	-	-	-	-	1	-
Aydın	467341	467170	142	51	14	63	7	7	-	13	2	14
Balıkesir	670669	669555	1051	145	64	768	14	60	25	37	1	-
Bilecik	145699	145688	9	2	3	4	-	-	-	2	-	-
Bingöl	131364	131307	56	32	8	12	1	3	1	-	-	-
Bitlis	128966	128670	288	166	-	122	-	-	-	8	-	-
Bolu	353004	352947	48	18	-	23	7	-	-	9	-	-
Burdur	179514	179491	15	7	-	6	-	2	3	5	-	-
Bursa	693894	693153	322	102	43	138	26	13	373	34	8	4
Çankırı	337610	332798	4222	30	17	4163	9	3	555	35	-	-
Çanakkale	241452	241396	55	14	-	1	-	40	1	-	-	-
Çorum	446389	446229	159	59	-	67	1	32	-	1	-	-
Denizli	425449	445353	94	30	10	48	2	4	1	1	-	-
Diyarbakır	401884	399180	2489	509	262	1019	238	461	12	201	-	2
Edirne	276479	275662	324	41	20	207	15	41	438	48	4	3
Elazığ	278332	277895	418	118	18	194	20	68	6	12	-	1
Erzincan	243005	242835	151	54	31	45	6	15	8	10	1	-
Erzurum	568864	568609	232	38	20	103	41	30	15	4	1	3
Eskişehir	368827	368593	223	20	24	144	23	12	3	2	5	1
Gaziantep	434579	434271	160	21	28	80	20	11	141	5	2	-
Giresun	381453	381399	54	10	6	29	6	3	-	-	-	-
Gümüşhane	243115	243111	3	1	-	2	-	-	1	-	-	-
Hakkâri	67776	67740	25	7	7	9	2	-	1	-	-	-
Hatay	441209	433682	7325	100	464	6433	205	123	158	28	7	9
Isparta	242352	242083	253	81	5	144	3	20	1	15	-	-
İçel	444523	443307	1103	60	361	421	204	57	90	16	6	1

Nüfusun İller ve Dinler İtibariyle Dağılımı

İller	Genel Toplam	İslam	Hristiyan Toplam	Gregoryan	Katolik	Ortodoks	Protestan	Mezhebi ayırt edilmeyen	Musevi	Diğer Dinler	Dinsiz	Bilinmeyen
	Dinler											
			Hristiyanlar									
İstanbul	1888092	1693488	151364	60614	12990	68118	4326	5316	35485	758	132	865
İzmir	1063490	1052096	6205	150	3171	725	2122	37	5067	69	27	26
Kars	543600	541715	1189	52	270	401	320	146	41	634	21	--
Kastamonu	433620	432070	1549	1303	22	193	-	31	-	1	-	-
Kayseri	480387	478958	1425	893	13	436	47	36	3	1	-	
Kırklareli	241146	240745	233	30	4	80	7	112	156	7	-	5
Kırşehir	175749	175714	34	10	2	21	1	-	-	1	-	-
Kocaeli	297463	295284	2138	55	585	123	1272	103	26	3	6	6
Konya	988422	981719	673	180	17	426	21	29	4	1	4	21
Kütahya	367753	367477	276	64	44	35	126	7	-	-	-	-
Malatya	394172	393058	1085	693	113	136	58	85	-	29	-	-
Manisa	657104	656905	173	79	3	72	7	12	16	8	2	-
Maraş	389857	389694	95	9	1	76	5	4	24	44	-	-
Mardin	353411	331232	22165	152	1276	17750	603	2384	12	-	2	-
Muğla	299611	299505	47	17	12	17	-	1	59	-	-	-
Muş	167638	167573	64	35	5	21	2	1	1	-	-	--
Nevşehir	187338	187335	62	32	1	16	6	7	-	1	-	--
Niğde	322917	322848	69	33	10	16	4	6	-	-	-	-
Ordu	469379	469188	190	100	13	65	8	4	-	1	-	-
Rize	248930	248886	43	17	17	4	5	-	-	-	1	-
Sakarya	361992	361806	152	92	5	45	5	5	18	14	2	-
Samsun	654602	653948	631	143	134	113	216	25	17	1	4	1
Siirt	232243	230600	1425	435	321	520	26	121	1	218	-	1
Sinop	249730	248666	1050	492	134	129	283	12	7	6	1	-
Sivas	669922	668475	1437	831	72	341	17	176	7	3	-	-
Tekirdağ	274806	274453	204	26	40	19	113	6	239	10	-	-
Tokat	437590	437131	457	328	40	49	3	37	2	-	-	-
Trabzon	532999	532616	379	9	95	27	236	12	1	-	2	-
Tunceli	140068	140054	14	6	-	2	-	6	-	-	-	1
Urfa	401919	401701	216	61	41	81	1	32	2	-	-	-
Uşak	184733	184714	19	13	-	6	-	-	-	-	-	-
Van	211034	210980	45	14	8	18	4	1	9	-	-	-
Yozgat	402400	401675	714	518	15	92	3	86	1	-	-	10
Zonguldak	569059	568877	182	10	46	81	42	3	-	-	-	-

Anadil ve Din İtibariyle Nüfus

	Dinler											
			Hristiyanlar									
Ana diller	Genel Toplam	İslam	Hristiyan Toplam	Gregoryan	Katolik	Ortodoks	Protestan	Mezhebi ayırt edilmeyen	Musevi	Diğer Dinler	Dinsiz	Bilinmeyen
Genel Toplam	27754820	27476539	230190	70953	24774	106611	17396	10456	43926	2567	416	1182
A- Türkçe	25172535	25081616	69913	32951	5108	26753	809	4292	16619	754	138	495
B- İslam Azınlık D.	2369620	2351302	17426	1018	1693	12408	559	1748	415	399	10	68
Abazaca	4689	4476	198	8	18	139	4	29	12	1	1	1
Acemce	1090	939	64	4	11	41	3	5	25	52	-	10
Arapça	347690	336796	10507	174	1351	8128	289	565	263	89	7	28
Arnavutça	12025	10968	1012	8	15	971	4	14	17	-	-	28
Boşnakça	14570	14519	33	4	9	15	-	5	3	14	-	1
Çerkezce	63137	63079	58	6	2	34	3	13	-	-	-	-
Gürcüce	32944	32844	34	9	4	21	-	-	66	-	-	-
Kürtçe	21703	21696	7	4	2	1	-	-	-	-	-	-
Lazca	1847674	1841907	5493	788	281	3052	256	116	29	243	2	-
Pomakça	24098	24078	20	13	-	6	-	1	-	-	-	-
C- Diğer Azınlık D.	137294	13974	103899	36277	4194	60067	418	2943	18970	197	7	247
Ermenice	52756	2282	50081	35627	1479	10576	313	2086	153	104	4	132
Rumca	65139	10939	53517	574	2665	49365	103	810	519	65	2	97
Yahudice	19399	753	301	76	50	126	2	47	18298	28	1	18
D. Anglosakson D.	23784	977	21819	88	6418	466	14461	386	587	139	121	141
Almanca	5307	562	4246	29	1690	207	2212	108	401	26	29	43
İngilizce	18477	415	17573	59	4728	259	12249	278	186	113	92	98
E- Latin Dilleri	11592	830	6969	141	6099	458	142	129	3714	20	18	41
İtalyanca	3797	223	3387	55	3006	285	7	34	169	7	1	10
İspanyolca	3776	337	325	56	197	21	7	44	3102	2	5	5
Fransızca	3967	248	3228	30	2878	145	125	50	442	11	12	26
Portekizce	52	22	29	-	18	7	3	1	1	-	-	-
F- İslav Dilleri	15722	10964	4014	102	446	2877	318	271	160	494	58	32
Bulgarca	4569	3310	1213	62	27	1050	12	62	25	4	9	8
Lehçe	228	57	138	7	110	15	3	3	32	-	1	-
Rusça	100	83	12	7	2	3	-	-	5	-	-	-
Sırpça	3439	493	2332	15	122	1708	297	190	94	476	26	18
Hırvatça	7386	7021	319	11	185	101	6	16	4	14	22	6
G- Diğer Diller	22537	15914	5506	222	707	3275	684	654	378	557	61	121
Bilinmeyen	1736	962	644	154	109	307	41	33	83	7	3	37

Din ve Çalışma Durumu İtibariyle Nüfus

Dinler	Toplam	Çalışan	İş ile ilgisi devam eden	İş arayan	Bilinmeyen
Genel Toplam	12993235	23800	15868	475816	12477761
İslam	12888391	22546	15048	464044	12386763
Katolik	10228	95	61	2203	7869
Ortodoks	39426	406	294	1821	36915
Protestan	9037	27	8	4951	4081
Gregoryan	25401	426	350	1382	23243
Diğer Hıristiyanlar	3729	31	15	290	3392
Musevi	15314	255	85	926	14048
Diğer Dinler	1069	5	2	77	985
Dinsiz	201	3	1	63	134
Bilinmeyen	449	6	14	59	370

Din ve Okuryazarlık İtibariyle Nüfus
(+6 yaş)

Dinler	Toplam	Okuyup-yazma bilen	Okuyup-yazma bilmeyen	Bilinmeyen
Genel Toplam	22542016	8900926	13625086	15924
İslam	22293521	8715418	13562631	15572
Katolik	22406	19295	3082	29
Ortodoks	93882	64416	29344	132
Protestan	14839	13118	1700	21
Gregoryan	63940	46319	17503	118
Diğer Hıristiyanlar	8903	5052	3832	19
Musevi	41093	34387	5630	76
Diğer Dinler	2090	1070	1015	5
Dinsiz	340	235	93	12
Bilinmeyen	1002	706	256	40

Genel Nüfus Sayımı

İDARİ BÖLÜNÜŞ

[İl, İlce, Bucak ve Köy (Muhtarlık) Nüfusları]

24.10.1965

Census of Population by Administrative Division

[Province, District, Sub-district, and Village (Muhtarlık) Population]

REPUBLIC OF TURKEY PRIME MINISTRY STATE INSTITUTE OF STATISTICS

Anadil ve En iyi Konuşulan İkinci Dil İtibariyle Nüfus

Ana diller	Genel Toplam	İyi Konuşulan İkinci Dil													
		Türkçe	İslam Azınlık Dilleri												
			Abazaca	Acemce	Arapça	Arnavutça	Boşnakça	Çerkezce	Gürcüce	Kürtçe	Kırmanca	Kırdaşça	Lazca	Pomakça	Zazaca
Genel Toplam	31391421	28312788	7836	2175	357058	40688	37237	55030	48976	1752858	313	110	59101	37010	112701
A- Türkçe	28289680	26925649	7469	1921	162746	39339	34747	48374	44878	410175	216	97	55098	34223	16611
B- İslam Azınlık D.															
Abazaca	4563	4070	280	4	5	3	10	2	2	16	3	1	2	2	-
Acemce	948	564	22	72	6	14	7	5	-	16	-	-	-	-	1
Arapça	365340	164971	8	46	189	134	33	11	17	9718	-	-	2	1	3
Arnavutça	12832	10660	-	5	39	1075	26	4	-	5	-	-	-	1	-
Boşnakça	17627	15061	-	-	24	52	2345	2	1	12	-	-	-	1	-
Çerkezce	58339	51777	-	1	22	8	29	6409	2	9	1	-	1	-	-
Gürcüce	34330	3[illegible]98	-	-	6	1	-	156	4042	1	-	-	4	-	-
Kürtçe	2219502	888152	13	40	4283	-	19	10	27	1323690	15	4	6	-	2817
Kırmanca	45	29	-	-	-	-	-	-	-	6	5	1	-	-	-
Kırdaşça	42	33	-	3	1	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-
Lazca	26007	21998	2	3	2	3	2	-	5	2	3	-	3943	1	-
Pomakça	23138	19340	-	-	-	1	1	-	-	1	-	-	38	2776	976
Zazaca	150644	51925	23	-	19	-	-	-	3	6328	38	-	-	-	92288
C- Diğer Azınlık D.															
Ermenice	33094	31021	3	4	43	3	-	4	-	43	11	-	1	-	1
Yahudice	9981	8808	2	-	6	-	-	-	1	1	-	2	2	-	-
Rumca	48096	43232	2	3	11	37	-	-	1	3	-	-	-	1	-
D. Anglosakson D.															
Almanca	4901	1901	1	13	3	57	10	6	7	3	-	-	-	-	-
Flamanca	366	107	1	2	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
İngilizce	27841	2621	1	10	18	6	7	29	3	1	2	2	-	1	-
E- Latin Dilleri															
Fransızca	3302	1747	-	13	12	1	1	-	1	1	1	-	-	-	-
İspanyolca	2791	2173	-	1	-	6	2	-	-	-	-	-	1	1	-
İtalyanca	2926	1551	1	1	3	-	-	-	1	-	-	2	-	-	-
F- Slav Dilleri															
Bulgarca	4088	3497	1	2	2	8	5	6	-	3	-	-	-	-	-
Çekoslovakça	168	39	-	-	2	6	9	2	-	2	-	-	-	-	-
Hırvatça	45	8	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-
İsveççe	292	15	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-
Lehçe	110	55	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
Romence	406	273	-	-	3	3	1	-	-	1	-	-	-	-	-
Rusça	1088	615	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Sırpça	6599	5648	-	-	3	24	3	1	-	1	-	-	-	-	2
G- Diğer Diller															
Diğer Diller	42290	25150	7	31	665	7	2	3	-	2819	18	-	2	1	2
Bilinmeyen	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Anadil ve En iyi Konuşulan İkinci Dil İtibariyle Nüfus

	İyi Konuşulan Ikinci Dil																		
	Diğer Azınlık D.			Angl Sakson D.			Latin Dilleri			Slav Dilleri									
Ana diller	Ermenice	Yahudice	Rumca	Almanca	Flamanca	İngilizce	Fransızca	İspanyolca	İtalyanca	Bulgarca	Çekoslovakça	Hırvatça	İsveççe	Lehçe	Romence	Rusça	Sırpça	Diğer Diller	Bilinmeyen
Genel Toplam	23282	3793	82144	36494	242	161633	97277	4435	4218	47092	101	1264	177	397	6962	4814	59578	33727	-
A- Türkçe	22082	3481	78018	34108	143	134103	90707	3468	3312	46637	65	1211	101	306	6856	4388	58549	20530	-
B- İslam Azınlık D.																			-
Abazaca	78	1	32	7	4	2	9	-	1	3	-	-	-	-	1	-	2	23	-
Acemce	1	-	43	46	1	124	15	-	1	-	-	-	-	1	-	-	6	3	-
Arapça	16	1	55	62	1	869	222	44	7	6	3	29	-	-	1	-	12	108	-
Arnavutça	1	-	145	16	-	572	55	22	7	28	-	-	-	-	9	5	147	10	-
Boşnakça	-	-	52	8	-	20	7	1	3	4	-	-	-	-	-	-	26	8	-
Çerkezce	-	-	41	1	-	11	4	-	-	5	-	-	-	-	3	5	5	5	-
Gürcüce	1	-	-	2	-	5	8	-	3	-	-	-	-	-	-	2	-	1	-
Kürtçe	32	-	16	10	-	24	25	-	1	-	-	-	-	11	-	10	2	295	-
Kırmanca	-	-	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-
Kırdaşça	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-
Lazca	1	-	-	5	-	2	-	-	-	-	1	2	-	9	-	-	-	23	-
Pomakça	-	-	2	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	-	1	-	-	-
Zazaca	11	-	-	4	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	1	-
C- Diğer Azınlık D.																			-
Ermenice	1022	-	76	36	2	209	504	-	28	7	-	-	-	13	5	1	-	57	-
Yahudice	1	283	24	23	-	75	721	24	11	1	-	1	-	-	2	4	-	9	-
Rumca	16	4	203	77	4	315	1058	13	73	11	1	1	-	-	7	13	6	4	-
D. Anglosakson D.																			-
Almanca	-	-	40	790	4	1042	559	16	27	4	1	-	1	1	2	9	11	31	-
Flamanca	-	-	3	20	23	143	46	7	8	1	-	-	-	-	-	1	1	2	-
İngilizce	3	5	67	646	13	21766	331	643	160	4	3	1	19	10	1	24	7	437	-
E- Latin Dilleri																			-
Fransızca	5	10	117	166	6	559	398	62	173	2	1	-	-	3	1	4	1	17	-
İspanyolca	-	3	15	15	1	127	286	138	14	3	-	-	-	-	2	-	-	3	-
İtalyanca	-	-	50	46	4	160	814	11	267	-	-	-	-	-	2	6	3	4	-
F- Slav Dilleri																			-
Bulgarca	1	-	77	33	-	27	42	2	2	350	-	-	-	-	-	14	13	3	-
Çekoslovakça	1	-	37	17	-	11	5	1	-	-	25	-	-	-	-	3	4	4	-
Hırvatça	-	-	-	2	4	19	2	4	-	-	-	1	-	-	-	-	-	4	-
İsveççe	-	-	-	26	29	127	18	3	2	3	-	14	53	-	-	-	-	-	-
Lehçe	-	-	-	5	-	8	18	-	1	1	-	-	-	20	-	-	-	1	-
Romence	1	-	1	7	-	21	34	-	2	2	-	-	-	-	53	2	-	2	-
Rusça	1	-	6	14	-	47	115	-	1	2	1	-	-	-	-	284	-	2	-
Sırpça	-	1	7	25	-	28	51	-	6	13	-	-	-	-	-	3	776	7	-
G- Diğer Diller																			-
Diğer Diller	8	4	17	205	-	854	242	16	17	3	-	2	3	23	17	32	7	12131	-
Bilinmeyen	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Nüfusun İller ve Anadil İtibariyle Dağılımı

İller	Ana Dil														
			İslam Azınlık Dilleri												
	Genel Toplam	Türkçe	Abazaca	Acemce	Arapça	Arnavutça	Boşnakça	Çerkezce	Gürcüce	Kürtçe	Kırmanca	Kırdaşça	Lazca	Pomakça	Zazaca
Toplam	31391421	28289680	4563	948	365340	12832	17627	58339	34330	2219502	45	42	26007	23138	150644
Adana	902712	866316	70	46	22356	483	312	51	-	7581	2	-	12	-	332
Adıyaman	267288	143054	1	-	7	-	-	2	-	117325	-	2	1	-	6705
A.Karahisar	502248	494461	-	13	19	2	14	2169	2	125	-	-	1	16	1
Ağrı	246961	90021	-	61	105	-	103	2	77	156316	-	-	-	1	4
Amasya	285729	279978	1	-	9	336	10	1489	1378	2179	-	-	6	-	2
Ankara	1644302	1590592	29	208	814	833	146	393	36	36798	1	4	120	7	21
Antalya	486910	486697	-	-	2	1	1	8	-	23	-	-	2	-	-
Artvin	210065	191183	18	-	4	1	1	-	7698	46	-	-	12090	1	-
Aydın	524918	523583	55	83	85	219	102	112	4	170	-	-	1	-	
Balıkesir	708342	698679	5	-	38	39	319	3143	1281	560	-	-	205	1707	8
Bilecik	139041	137674	391	1	4	4	6	751	73	5	-	-	1	2	-
Bingöl	150521	62668	-	1	19	-	-	-	1	56881	-	2	1	-	30928
Bitlis	154069	56161	-	1	3263	1	-	205	5	92327	-	-	4	-	2079
Bolu	383939	375786	2181	1	35	8	60	1603	1543	363	-	-	1791	-	-
Burdur	194950	194901	-	-	7	1	-	-	12	8	-	-	-	-	-
Bursa	755504	746630	233	-	22	1928	1169	799	2938	213	1	-	517	65	-
Çanakkale	350317	338379	-	-	59	6	516	1608	4	443	-	-	12	3673	25
Çankırı	250706	250510	5	-	1	-	-	-	-	163	-	-	2	-	-
Çorum	485567	474638	17	-	4	-	-	1808	8	8733	-	-	3	6	-
Denizli	463369	462860	9	-	28	3	1	8	1	283	-	-	-	2	5
Diyarbakır	475916	178644	3	8	2536	5	1	1	3	236113	6	4	3	-	57943
Edirne	303234	290610	-	7	104	58	334	9	2	386	18	4	3	10324	21
Elazığ	322727	244016	-	-	17	2	3	-	-	47446	-	-	30	21	30939
Erzincan	258586	243911	-	3	13	1	-	4	-	14323	-	-	2	1	298
Erzurum	628001	555632	-	88	86	5	1	109	4	69648	-	-	24	5	2185
Eskişehir	415101	406212	36	-	42	78	114	1390	3	327	-	-	14	27	-
Gaziantep	511026	490046	6	3	885	11	1	4	-	14494	-	1	5	-	1
Giresun	428015	425665	3	-	1	-	-	2	2029	303	-	-	5	-	1
Gümüşhane	262731	260419	-	-	-	-	-	91	-	2189	1	-	17	-	-
Hakkâri	83937	10357	-	1	165	-	-	1	1	72365	-	-	2	-	-
Hatay	506154	350080	6	13	148072	44	8	780	11	5695	-	-	6	2	7
Isparta	266240	265305	10	1	75	3	1	8	-	705	-	-	2	1	11
İçel	511273	500207	5	1	9430	9	3	76	13	1067	-	-	19	3	23

Anadil ve İller İtibariyle Nüfus

İller	Anadil																		
	Diğer Azınlık D.			Angl Sakson D.			Latin Dilleri			İslav Dilleri									
	Ermenice	Yahudice	Rumca	Almanca	Flamanca	İngilizce	Fransızca	İspanyolca	İtalyanca	Bulgarca	Çekoslovakça	Hırvatça	İsveçce	Lehçe	Romence	Rusça	Sırpça	Diğer Diller	Bilinmeyen
Toplam	33094	9981	48096	4901	366	27841	3302	2791	2926	4088	168	45	292	110	406	1088	6599	42290	-
Adana	28	29	51	78	4	4750	20	32	17	11	-	-	2	-	17	3	6	103	-
Adıyaman	88	-	-	-	1	7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	94	-
A.Karahisar	2	1	169	11	-	8	2	-	-	7	-	-	-	-	-	2	2	221	-
Ağrı	5	-	2	2	-	2	2	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	256	-
Amasya	216	1	6	6	-	33	400	2	-	-	-	-	-	-	-	-	4	73	-
Ankara	86	64	164	692	56	6968	9	92	218	73	5	2	21	38	90	177	145	5209	-
Antalya	-	-	14	53	-	38	-	-	1	5	-	-	1	-	-	38	-	17	-
Artvin	1	-	4	8	-	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	2	-
Aydın	1	-	71	97	-	23	5	-	1	86	70	-	-	-	-	-	152	3	-
Balıkesir	9	4	235	27	-	27	-	-	3	916	-	-	-	3	1	6	50	1071	-
Bilecik	1	-	4	15	2	5	-	-	-	36	26	-	-	-	-	-	7	29	-
Bingöl	11	3	-	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	3	-
Bitlis	16	2	1	-	-	1	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3	-
Bolu	488	1	3	8	-	22	-	-	1	1	-	1	-	-	2	-	7	31	-
Burdur	-	-	3	-	-	6	10	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	11	-
Bursa	35	93	106	62	12	53	1	26	6	107	-	-	-	-	4	5	330	147	-
Çanakkale	9	121	5258	25	-	13	-	9	-	45	5	-	8	-	6	-	1	91	-
Çankırı	3	-	1	13	-	5	-	-	1	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-
Çorum	51	-	12	31	-	7	2	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	248	-
Denizli	1	-	97	38	-	12	37	-	-	1	-	-	-	-	-	1	3	14	-
Diyarbakır	132	-	1	28	3	362	4	-	2	3	-	1	-	-	-	-	4	73	-
Edirne	12	92	18	49	-	52	-	18	9	58	-	-	3	-	2	1	62	974	-
Elazığ	2	-	2	19	-	6	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	4	216	-
Erzincan	12	-	5	1	-	2	8	-	2	-	-	-	-	--	-	-	3	5	-
Erzurum	13	1	13	41	-	92	2	2	-	7	-	-	-	-	-	6	6	25	-
Eskişehir	-	-	4	14	-	96	3	-	4	39	-	-	-	-	8	-	19	6672	-
Gaziantep	1	-	6	19		16	-	-	-	2	-	-	-	-	-	-	3	59	-
Giresun	-	-	-	4	-	2	-	-	-	-	-	-	-		-	-	-	-	-
Gümüşhane	-	-	-	2	-	4	-	-	-	-	-	-	-	--	-	4	-	4	-
Hakkâri	21	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1022	-
Hatay	376	1	767	49	-	61	19	56	15	12	2	-	-		1	2	4	65	-
Isparta	1	7	91	5	-	4	-	1	-	4	-	-	-	-	-	1	1	3	-
İçel	7	1	137	32	-	72	15	19	35	40	-	-	30	--	-	1	1	27	-

Nüfusun İller ve Anadil İtibariyle Dağılımı

	Ana dil														
			İslam Azınlık Dilleri												
İller	Genel Toplam	Türkçe	Abazaca	Acemce	Arapça	Arnavutça	Boşnakça	Çerkezce	Gürcüce	Kürtçe	Kırmanca	Kırdaşça	Lazca	Pomakça	Zazaca
İstanbul	2293823	2185741	21	253	20843	4341	3072	317	849	2586	6	3	128	165	26
İzmir	1234667	1214219	1	12	357	1265	2349	1287	15	861	-	-	15	1289	5
Kars	606313	471287	3	4	61	4	5	215	8	133144	-	-	24	1	992
Kastamonu	441638	439355	-	1	2	-	-	3	180	1090	-	-	1	-	-
Kayseri	536206	509932	11	4	34	160	15	17110	1	8454	-	-	6	9	8
Kırklareli	258386	252594	1	4	136	144	1148	5	5	602	-	-	7	3375	24
Kırşehir	196836	185489	-	6	4	-	1	2	-	11309	-	-	1	-	-
Kocaeli	335518	320808	6	1	52	22	3827	1467	2555	235	6	-	2264	381	10
Konya	1122622	1092819	10	5	67	75	11	1139	7	27811	-	8	5	1	4
Kütahya	398081	397021	2	-	13	34	373	17	2	105	-	-	9	-	2
Malatya	452624	374449	-	5	33	3	-	14	7	77794	1	-	5	-	10
Manisa	748545	746514	8	1	15	192	116	488	67	241	1	-	6	58	-
Maraş	438423	386010	1	4	21	9	-	4185	-	46548	-	-	3	-	-
Mardin	397880	35494	1	14	79687	6	1	75	11	365328	-	-	10	-	60
Muğla	334973	334883	2	-	4	-	-	-	-	6	-	-	-	1	1
Muş	198716	110555	2	1	3575	-	-	898	1	83020	-	1	103	-	507
Nevşehir	203316	203156	2	1	-	53	-	-	-	22	-	-	-	-	-
Niğde	362444	352146	2	-	10	4	15	227	-	8991	-	-	4	-	-
Ordu	543863	538978	2	-	-	1	-	5	4815	12	-	-	-	-	-
Rize	281099	275291	6	-	1	1	-	-	4	11	-	-	5754	1	1
Sakarya	404078	388481	1351	1	32	794	2899	538	4534	2363	-	-	2671	24	3
Samsun	755946	747115	10	-	3	610	10	3401	2350	1366	-	-	51	319	-
Siirt	264832	46722	1	4	38273	-	10	1	15	179023	-	1	3	-	484
Sinop	266069	261341	9	-	-	7	-	659	1144	2126	-	-	3	-	-
Sivas	705186	649099	7	8	19	-	515	2086	-	52284	1	-	1	-	23
Tekirdağ	287381	284222	2	-	76	51	6	5	7	548	-	-	2	1632	18
Tokat	495352	483948	13	15	7	694	-	5934	412	3974	-	-	2	-	-
Trabzon	594782	590799	1	7	12	-	-	-	1	72	-	-	-	-	-
Tunceli	154175	120553	4	31	20	8	10	28	-	33431	-	12	-	18	7
Urfa	450798	207652	1	8	51090	-	2	3	5	17510[illegible]	-	-	4	-	16917
Uşak	190535	190506	-	-	2	-	-	1	-	16	-	-	1	-	-
Van	266840	118481	-	16	557	1	1	1	1	147694	-	-	8	-	3
Yozgat	437883	433385	2	2	1	1	14	1597	-	2427	-	-	-	-	-
Zonguldak	650191	649755	3	-	26	1	1	5	2	43	1	-	15	-	-

Anadil ve İller İtibariyle Nüfus

	Anadil																		
	Diğer Azınlık D.			Angl Sakson D.			Latin Dilleri			Islav Dilleri									
İller	Ermenice	Yahudice	Rumca	Almanca	Flamanca	İngilizce	Fransızca	İspanyolca	İtalyanca	Bulgarca	Çekoslovakça	Hırvatça	İsveççe	Lehçe	Romence	Rusça	Sırpça	Diğer Diller	Bilinmeyen
İstanbul	29479	8608	35097	2640	210	4389	2106	2236	1895	1168	48	15	93	66	194	651	2104	2473	-
İzmir	17	753	898	305	74	5917	587	245	584	560	1	25	128	-	5	55	2609	227	-
Kars	5	1	6	21	-	6	-	-	1	-	-	-	-	-	-	63	7	455	-
Kastamonu	849	-	2	6	-	10	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	139	-
Kayseri	9	-	1	21	-	37	5	-	3	9	6	-	-	-	-	-	-	371	-
Kırklareli	3	11	3	9	-	8	2	13	2	38	-	-	-	-	23	6	62	161	-
Kırşehir	-	-	-	9	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	12	-
Kocaeli	46	7	63	81	1	2730	6	28	88	342	1	-	1	-	1	-	183	106	-
Konya	1	-	3	16	-	41	1	-	5	1	-	-	-	-	3	-	4	585	-
Kütahya	88	-	4	33	-	4	-	1	-	3	-	-	-	-	-	35	34	101	-
Malatya	148	-	5	4	-	118	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	27	-
Manisa	2	3	42	21	-	16	2	2	-	321	-	-	-	-	-	-	394	35	-
Maraş	13	-	-	2	-	2	-	-	-	3	-	-	-	1	-	-	-	1621	-
Mardin	11	-	11	9	-	13	1	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	17143	-
Muğla	-	4	28	8	-	16	7	4	3	1	-	-	1	-	-	-	-	4	-
Muş	3	-	-	3	-	4	-	-	-	-	-	-	1	-	1	-	-	41	-
Nevşehir	-	-	-	48	-	15	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	17	-
Niğde	12	-	5	5	-	7	6	-	-	2	-	-	-	-	-	-	-	8	-
Ordu	34	-	-	2	-	10	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	3	-
Rize	-	-	9	8	-	5	-	-	-	-	-	-	-	1	1	4	-	1	-
Sakarya	2	1	6	6	-	16	2	-	-	147	-	-	-	-	1	5	303	97	-
Samsun	5	-	91	38	1	480	14	1	10	-	-	-	-	-	-	5	12	54	-
Siirt	98	-	-	24	-	26	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	145	-
Sinop	228	3	1	27	-	514	1	1	-	1	-	-	-	-	-	-	1	3	-
Sivas	117	-	-	31	1	1	-	-	-	1	-	-	2	-	-	3	8	879	-
Tekirdağ	8	102	19	7	-	97	6	1	15	32	1	-	-	1	45	-	49	429	-
Tokat	45	-	-	16	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	-	17	-
Trabzon	11	-	4535	10	-	316	1	1	5	-	-	-	-	-	-	4	-	7	-
Tunceli	4	-	-	17	-	20	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	12	-	-
Urfa	2	-	-	4	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8	-
Uşak	4	-	-	1	-	3	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Van	1	66	2	-	1	5	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Yozgat	118	-	2	1	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	331	-
Zonguldak	3	1	17	36	-	252	4	1	-	1	-	-	1	-	-	3	2	16	-

Nüfusun İller ve Dinler İtibariyle Dağılımı

İller	Dinler											
			Hristiyanlar									
	Toplam	İslam	Toplam	Gregoryan	Katolik	Ortodoks	Protestan	Diğer	Musevi	Diğer Dinler	Dinsiz	Bilinmeyen
Toplam	31391421	31129854	206825	69526	25833	73725	22983	14758	38267	14661	11212	602
Adana	902712	897289	5017	37	1188	132	2685	975	157	169	66	12
Adıyaman	267288	266826	401	53	41	194	22	91	20	41	-	-
A.Karahisar	502248	502188	35	9	10	6	6	4	4	18	-	3
Ağrı	246961	246932	26	7	4	6	4	5	2	1	-	-
Amasya	285729	285197	504	425	10	59	4	6	26	2	-	-
Ankara	1644302	1631795	10955	694	1	734	5755	484	671	471	259	151
Antalya	486910	486712	124	3	3298	6	52	15	3	28	42	-
Artvin	210065	210058	7	1	48	-	4	-	-	-	-	-
Aydın	524918	524824	47	2	2	3	26	8	5	40	2	-
Balıkesir	708342	708121	118	25	8	33	20	16	16	56	29	2
Bilecik	139041	138990	39	3	24	6	4	-	3	6	3	-
Bingöl	150521	150491	24	9	26	1	-	2	1	4	1	-
Bitlis	154069	153831	237	217	12	2	-	-	-	1	-	-
Bolu	383939	383859	31	3	18	6	9	6	7	25	17	-
Burdur	194950	194884	12	5	7	4	-	3	2	52	-	-
Bursa	755504	754878	186	39	-	22	60	13	321	20	78	11
Çanakkale	350317	344455	5300	25	52	5221	20	15	496	61	5	-
Çankırı	250706	250697	6	-	19	2	3	1	3	-	-	-
Çorum	485567	485495	26	32	-	10	7	1	7	3	-	-
Denizli	463369	463307	60	6	12	4	39	4	2	-	-	-
Diyarbakır	475916	472826	1062	623	7	572	301	259	34	961	15	18
Edirne	303234	302363	227	23	307	85	58	8	312	264	54	14
Elazığ	322727	322367	335	164	53	62	22	54	1	20	1	3
Erzincan	258586	258511	68	26	33	26	1	9	6	1	-	-
Erzurum	628001	627813	165	22	6	37	65	7	8	13	1	-
Eskişehir	415101	414936	216	1	34	9	70	5	7	25	17	-
Gaziantep	511026	510780	70	13	31	8	23	9	22	6	-	18
Giresun	428015	427999	13	1	17	5	3	2	1	2	-	-
Gümüşhane	262731	262724	5	-	2	1	3	1	1	1	-	-
Hakkâri	83937	83221	704	28	407	-	-	279	-	2	-	-
Hatay	506154	491132	7723	387	389	6660	110	177	195	32	63	9
Isparta	266240	266178	25	8	8	5	2	2	5	26	6	-
İçel	511273	510284	766	29	244	391	76	26	44	171	8	-

Nüfusun İller ve Dinler İtibariyle Dağılımı

İller	Dinler											
			Hristiyanlar									
	Toplam	İslam	Toplam	Gregoryan	Katolik	Ortodoks	Protestan	Diğer	Musevi	Diğer Dinler	Dinsiz	Bilinmeyen
İstanbul	2293823	2133179	127351	61215	11559	47207	4872	2498	30831	2016	231	215
İzmir	1234668	1221062	8296	73	3485	262	4127	349	4067	133	79	30
Kars	606313	606148	156	7	29	80	33	7	5	-	-	4
Kastamonu	441638	440133	1498	1224	224	32	11	7	-	4	1	2
Kayseri	536236	505322	855	602	50	140	38	25	22	2	4	1
Kırklareli	258386	258248	50	5	4	24	2	15	75	11	3	-
Kırşehir	196836	196815	9	1	2	1	4	1	-	12	-	-
Kocaeli	335518	332379	2987	33	849	66	2018	21	52	36	62	2
Konya	1122622	1122443	116	25	31	15	29	16	47	16	-	-
Kütahya	398081	3917916	56	8	22	5	17	4	7	58	44	-
Malatya	452624	451530	1038	673	150	45	94	76	5	27	7	17
Manisa	748545	748410	63	15	16	11	18	3	23	45	1	3
Maraş	438423	438417	5	-	4	-	1	-	-	1	-	-
Mardin	397880	365561	22776	391	2464	10787	740	8394	9	6450	9	74
Muğla	334973	334863	55	1	12	24	17	1	36	10	9	-
Muş	198716	198693	15	-	1	7	2	5	2	-	-	1
Nevşehir	203316	203246	69	1	6	2	14	46	1	-	-	-
Niğde	362444	362382	42	17	7	2	11	5	1	19	-	-
Ordu	543863	543759	98	73	1	7	13	4	4	2	-	-
Rize	281099	281091	6	-	1	1	4	-	1	1	-	-
Sakarya	404078	403398	55	5	16	11	14	9	6	1	15	2
Samsun	755946	755303	590	39	72	11	442	26	13	10	27	3
Siirt	264832	261454	1237	478	71	263	51	474	2	2039	-	-
Sinop	266069	262225	810	164	111	12	402	21	11	2	20	1
Sivas	705186	704168	986	647	55	209	4	71	21	8	3	-
Tekirdağ	287381	287007	175	15	54	28	55	23	170	24	3	2
Tokat	495352	494980	354	307	13	13	6	15	9	-	9	-
Trabzon	595782	595441	336	4	69	5	233	5	1	1	3	-
Tunceli	154175	154157	17	3	2	2	6	4	1	-	-	-
Urfa	450798	449493	109	1	27	15	13	53	14	1172	10	-
Uşak	190536	190515	7	-	2	1	2	2	2	11	1	-
Van	266840	266737	11	2	2	1	5	1	91	1	-	-
Yozgat	437883	437019	641	471	12	77	6	75	201	21	-	1
Zonguldak	650191	649792	376	16	93	47	205	15	13	5	4	1